

"Ut av Syn Ut av Sinn?"
En studie av
søppelhåndteringen i
Bhaktapur, Nepal

Sissel Marit Jensen
Hovedfagsoppgave i geografi

Institutt for geografi
Universitetet i Bergen
Våren 2007

”Ser du den haugen med tennplugger der borte? Stor nok til å fylle en jernbanevogn. I prinsippet kan porselenet i tennpluggene gjenvinnes. Alt må sorteres ut. Legge samme slags ting på samme plass, skille likt fra ulikt. Det er hva jeg har gjort i hele mitt liv. Folk roter sammen alt mulig. De slenger fra seg alt på samme sted. På den måten lager de søppel. Det finnes egentlig ikke noe som heter søppel. Søppel er det kaoset vi lager når vi kaster ting.”

Skraphandleren Federico i ”Til bryllupet” av John Berger

TUSEN TAKK

Først og fremst vil jeg takke min veileder Peter Andersen. Det kan ikke ha vært lett å få en student på din egen alder som i tillegg liker å jobbe selvstendig. Men du lot meg få gjøre det og var alltid like velvillig når jeg banket på døra og trengte hjelp, spesielt mot slutten av arbeidet når du leste kapitler i helgene og svarte på mail seint og tidlig. Jeg har satt stor pris på din faglige kunnskap og gode råd. Tusen takk, Peter.

Dernest vil jeg takke alle informantene i Bhaktapur. Uten dere hadde dette ikke vært mulig. Det samme gjelder min eiegode assistent Didi (Ganga) Awal.

En stor takk Nordisk Institutt for Asia Studier (NIAS) i København for kontaktstipend og bibliotekar Inga-Lill Blomkvist for fantastisk hjelp med litteratursøk.

Så vil jeg takke mine medstudenter og kollegaer som alltid trodde at jeg ville klare det. Ingen glemte, men kun noen nevnte. Cato som var i samme båt og hjalp meg gjennom den siste helgen med mye frustrasjon, Elisabeth og Oddhild for samarbeid og selskap under feltarbeidet og Kjell Helge som teknisk hjelp med kartet. Ellers vil jeg takke Mai Cecilie, Gro, Hanna, Marianne, Anne Elisabeth, Paul, Annelies, Gudmund, Henrik, Heidi og alle dere andre for inspirasjon, kaffepauser, sushi-middager, feedback og moralsk støtte.

Sist men ikke minst går en stor takk til mine foreldre som har ventet tålmodig i over 20 år på at jeg skulle somle ferdig og få en grad ved universitetet. Selv om dere hadde deres tvil underveis med alle mine kromspring gav dere aldri opp troen på at jeg kunne klare det. Den aller siste og kjærligste takken til min lillesøster Eva. Du er fantastisk god å ha når det røyner på.

Bergen, 4. juni 2007

Sissel Marit Jensen

1. INNLEDNING	1
1.1 BAKGRUNN FOR VALG AV TEMA	1
1.2 PROBLEMSTILLINGER OG HYPOTESER.	2
1.3 DEFINISJON AV BEGREPER	4
1.3.1 SØPPEL	4
1.3.2 HUSHOLD	4
1.3.3 RESIRKULERING OG GJENBRUK	4
1.4 OPPBYGGING AV OPPGAVEN	5
2. TEORI OM HANDLING	7
2.1 STRUKTURERINGSTEORI - SYSTEM OG STRUKTURER SOM KAN STYRE AVFALLSHÅNTERINGEN	7
2.2 STRUKTUR OG SYSTEM	8
2.3 REGLER OG RESURSSER	10
2.4 HANDLING	11
2.5 AKTØRER, HANDLING OG SAMFUNN	13
2.6. MAKT	15
3. TEORI OM SØPPEL OG UFORMELL ØKONOMI	17
3.1 HVA ER RENT OG HVA URENT? ELLER HVA ER SØPPEL ELLER IKKE?	17
3.2 RELIGIØSE OG KULTURELLE FORHOLD	17
3.3 UFORMELL ØKONOMI	20
3.4 HVILKEN EFFEKT HAR UFORMEL ØKONOMISK PROSESS (UFORMALISERING)?	22
4. PRESENTASJON AV FELT	25
4.1 NEPAL I TALL	25
4.1.1 GEOGRAFISKE OG ADMINISTRATIVE INNDELINGER AV NEPAL.	25
4.1.2 POPULASJONSDATA	25
4.1.3 ØKONOMI	26
4.1.4 ETNISK MANGFOLD OG NEWARENE SOM DEL AV DET.	26
4.1.5 UTDANNING I TALL.	27
4.2 BHAKTAPUR	28
4.2.1 UTVIKLINGEN AV BHAKTAPUR SOM BY – HISTORISK.	28
4.2.2 DAGENS BHAKTAPUR	29
4.3 BHAKTAPURS MANGE GRENSER	31
4.3.1 ANDRE ”GRENSERS” BETYDNING FOR UTFORMINGEN AV DEN FYSISKE BYEN.	32
4.3.2 TWA OG MATWA	33
4.3.4 CHWĀSA	34
4.4 NEWARENE	35
4.4.1 NEWARENES RELIGIONER	36
4.4.2 KASTESYSTEMET OG JĀTI	37
4.4.3 NEWARENES HUS	39
4.5 FORMELLE OG UFORMELLE INSTITUSJONER I NEPAL OG BHAKTAPUR	42
4.5.1 GUTHĪ ORGANISASJON	42
4.5.2 CHAKARI OG AFNO MANCHE	42

5. METODE – TEORI OG FELTMETODE	45
5.1 VALG AV METODE	45
5.1.1 NÅR ER ET OBJEKT EN RESSURS OG NÅR ER DET SØPPEL? ET SPØRSMÅL OM KATEGORISERING.	46
5.1.2 HVORDAN BYGGES KATEGORIENE OPP?	47
5.2 VALG AV FELT	49
5.2.1 FYSISK AVGRENSING AV FELT	51
5.3 SPØRREGUIDE OG KATEGORIER	51
5.4 VALGT AV TYPE OG ANTALL INFORMANTER OG INFORMASJONSKILDER.	55
5.4.1 HUSHOLD	55
5.4.2 DE POLITISKE MYNDIGHETENE, DE KOMMUNALT ANSATTE RENOVASJONSARBEIDERNE OG KONTRAHENTER, SØPELSANKERNE OG KAWADI-SENTRENE	58
5.4.2.1 De politiske myndighetene	58
5.4.2.2 De kommunalt ansatte renovasjonsarbeiderne og kontrahenter.	60
5.4.2.3 Andre formelle aktører og uformelle aktører – søppelsankere og Kawadi-sentre	60
5.4.3 LITTERÆRE KILDER	61
5.5 ARBEID I FELT	61
5.5.1 KOMMUNIKASJON OG BRUK AV TOLK.	61
5.5.1.1 Tolking av begreper	63
5.5.2 FORSKERENS ROLLE	63
5.5.2.1 Klesdrakt og min fysiske person.	65
5.5.3. INTERVJUSITUASJONEN	66
5.6. METODEKRITIKK	67
6. FØR OG NÅ – SØPPELHÅNDTERING I BHAKTAPUR.	69
6.1 GÅRSDAGENS SØPPELHÅNDTERING	69
6.1.1 HJEMMEKOMPOSTERING.	71
6.2 "SØPPELKRIGEN" I 1981 OG BRUK AV SØPPEL I KONFLIKTER	73
6.3 DAGENS SØPPELHÅNDTERING	74
6.4 AVFALLSDEPONERING OG AVFALLSTYPE	79
6.4.1 KOMMUNAL KOMPOSTERING	81
6.4.2. DUMPING VED SALLAGHARI	85
6.5 SANITATION SEKTORS INFORMASJONSARBEID OG HUSHOLDENES KOMMENTAR TIL DET.	88
6.6 INNBYGGERNES SYN PÅ ENDRET PRAKSIS I SØPPELINNSAMLINGEN OG INNSAMLINGEN GENERELT	89
6.6.1 DYR OG SØPPEL, EN GAMMEL AKTØR.	91
6.7 RENOVASJONSARBEIDERNES SYN PÅ SITT ARBEID OG ENDRET PRAKSIS I SØPPELINNSAMLINGEN	92
6.7.1 FARMERS	92
6.7.2 PORE	93
6.7.3 TAMANG	94
6.7.4 OPPSUMMERING RENOVASJONSARBEIDERNE	94
6.8 HUSHOLDENES HANDLINGER OG VALG	95
6.8.2 KVINNER, YRKER, SØPPEL OG KOMPOST.	96
6.8.3 KVINNENES EGEN DEFINISJON AV SØPPEL	97
6.8.4 SØPPEL, HYGIENE OG SYKDOM	98
6.8.5 RESIRKULERING OG GJENBRUK	100
6.8.6 RESIRKULERING OG UTDANNING	102
6.8.7 DE UFORMELLE SØPELSANKERENS SAMSPILL MED HUSHOLDENE	102
6.8.7.1 Formell og uformell økonomi i søppelsankingen.	104

6.8.7.2 Myndighetenes syn på søppelsankerne	104
6.9 HVILKE VANER HAR HUSHOLDENE ENDRET AV OG HVEM HAR OPPFORDRET TIL DETTE	105
6.10 KOMMUNENS FRAMTIDIG SØPPELHÅNDTERING	106
7. KONKLUSJON	109
8. REFERANSER	111
APPENDIX 1	I
SPØRREGUIDE HUSHOLD	I
APPENDIX 2	II
SPØRREGUIDE FOR OFFENTLIGE MYNDIGHETER SOM HAR DIREKTE ADMINISTRERING AV AVFALL.	II
APPENDIX 3	III
SPØRREGUIDE FOR WARDPRESIDENTER	III
APPENDIX 4	IV
SPØRREGUIDE – WALKERS AND PICKERS AND SWEEPERS	IV
APPENDIX 5	V
SPØRRESKJEMA FOR POLITISKE OPOSISJON – THE CONGRESS PARTY	v
APPENDIX 6	VI
SPØRRESKJEMA FOR TURISTER	VI
APPENDIX 7	VI
SPØRREGUIDE FOR KAWADI CENTER	VI
APPENDIX 8	VI
KART OVER BHAKTAPUR	VI

1. Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema

”Kast det! Det er søppel.” Hvem har ikke hørt dette i sin oppvekst? En voksen som rettleder et barn om hva som er rent og urent, hva som har verdi eller ikke og på den måten gir barnet et redskap det kan bruke når det skal forholde seg til omverden.

I dagens media er bildet som illustrasjon og journalistisk understreking mye brukt. Når et slumområde vises er det nesten garantert at det er søppelhaugene i og rundt området det blir fokusert på. Tilsvarende fokusering på forsøpling brukes når media ønsker å illustrere fattigdom og elendighet. Hva er det i vår kultur som tilsier at søppel er lik fattigdom og elendighet? Hvorfor brukes søppel til denne type illustrasjon? Er det fordi slum, fattigdom og elendighet er uønsket på samme måte som søppel er det? Eller er det fordi vi har en forestilling om at fattigdom kreerer søppel? Er det fordi vi tror at fattigfolk graver i søpla for å finne et utkomme? Vi har uttrykket ”smuler fra de rikes bord”. Husholdninger som produserer søppel har et viss anskaffelsesnivå og søpla fra disse husholdninger er kanskje smulene fattigfolkene får. På bakgrunn av disse tankene ønsket jeg å gå nærmere inn i tematikken for å finne svar på ting vi kanskje ser på som opplest og vedtatt.

Etter min mening fokuserer media på søppel på en svært forenklet måte som baserer seg på at vårt samfunn har en bestemt oppfatning av hva søppel er. Men det trenger absolutt ikke å være sannheten i de samfunn som omtales eller som bildene stammer fra. Dette har inspirert meg til å gå dypere inn i problematikken å se hva som kan ligge bak produksjon og håndtering av søppel og ikke minst hvilke faktorer som er bestemmende for hva søppel er. Kanskje det ikke er slik at voksne andre steder lærer opp barna til å kaste fra seg det de har plukket opp? Og hvis de gjør det kanskje det ligger helt andre årsaker bak?

Økonomisk vekst i Sør og denne vekstens innvirkning på miljø og kultur er et tema jeg over lang tid har hatt stor interesse for. Sentralt er Nords innvirkning, bidrag og innflytelse i veksten og de bevisste/ubevisste valg og hensyn som Nord tar, eventuelt ikke tar, i forhold til miljø og kultur ved økonomiske bidrag. Statistikk viser en klar tendens til økende mengde husholdssøppel med økende brutto nasjonal produkt i et land (UNDP 1999). Økt økonomisk vekst og økt velstand fører til innføring av nye materialer, for eksempel plast og batterier, som igjen kan føre til problem med avfallshåndteringen fra hushold og industri. For den politiske

og administrative forvaltningen har en miljømessig forsvarlig håndtering av nye materialer og økt mengde husholdsavfall etter hvert blitt en stor utfordring.

Et sentralt tema i geografifaget er tid og sted, hvordan stedet utvikles over tid og hvorfor. I denne oppgaven vil jeg å se på søppel og søppelavhending i Bhaktapur, Nepal. Jeg ønsker å få kjennskap til de ulike aktørenes syn på og behandling av søppel, relasjonene aktørene mellom dem og hvilke strukturer og system som styrer deres handlinger.

Før jeg reiste til Nepal brukte jeg nettaviser (www.nepalnews.com) som en av informasjonskilde og avisene rapporterte om mye frustrasjon rundt avfallsproblematikken. Det var stadige angrep på kommunale myndigheters mangel på evne til å rydde opp, både i bokstavelig og overført betydning.

Det vil ikke være mulig å beskrive hele renovasjonssystemet for et valgt område i min hovedfagsoppgave. Jeg vil derfor konsentrere meg om den delen hvor hushold er direkte involvert, det vil si fra husholdningsavfall er produsert til det er fjernet fra husholdet og dets omgivelser til det er deponert av renovasjonsarbeiderne.

I Bistandsaktuelt nr.4/2001 skriver Bibiana Dahle Piene en artikkel om nepalske politikeres rolle, og hevder at deres dårlige styresett og likegyldige holdning er en av årsakene til de problemene landet står ovenfor (Piene 2001). Det ser ut til å være gjengs oppfatning i alle nepalske nettaviser at i søppelhåndteringen, og i andre samfunnsoppgaver, finnes der en utilstrekkelighet i den offentlige forvaltningen. De samme avisene viser til private firma som kan rydde opp og hjelper myndighetene.

1.2 Problemstillinger og hypoteser.

Selv om det er myndighetene som utpekes som problemet i nepalsk pressen, har jeg valgt å sette husholdene i fokus. I husholdene jeg regner med å finne stemmeberettigede innbyggere som i større grad enn hotellene, sykehusene og andre store bedriftene, er avhengig av hvordan politikerne fungerer på dette området. Jeg regner med at bedrifter og institusjoner på grunn av bedre økonomi har flere valgmuligheter, som for eksempel å kjøpe denne tjenesten privat.

Wadel (1991) bruker begrepet "runddans" om gangen i kvalitativ metode. Med det mener han at man må være "*villig til å endre både teori/hypotese, metode og hva som er data i løpet av*

studieperioden" (Wadel 1991:129). Jeg har gått mange trinn i denne "dansen", både for å avgrense og for å finne kjernen av det jeg vil fokusere på, nemlig husholdene og deres handlinger og holdninger til søppel. Min hovedproblemstilling er som følger:

Hvilke utfordringer står husholdene ovenfor i sin søppelhåndtering og fører disse til problemer for de offentlige myndigheter i dagens avfallshåndtering?

For å gjøre en ytterligere avgrensning og en utdyping av tema har jeg formulert underproblemstillinger. Disse fokuserer på å finne relasjonene mellom de ulike aktørene i samfunnet og hvilke faktorer som virker inn på relasjonene dem imellom. Videre setter jeg fokus på avfallet og ønsker å se på hvilke regler og eventuelt ritualer som informantene har i den forbindelse og om det har vært en endring av disse over tid.

- 1. Hvilke forholdsregler og ritualer har husholdningene i Bhaktapur tradisjonelt i forbindelse med søppel og hvordan tilpasser de seg til en modernisering av renovasjonssystemet?*
- 2. Finnes der en gjensidig relasjon i innsamlingen av husholdningsavfall mellom husholdene, offentlig forvaltning og andre aktørene? Hvilke faktorer bestemmer i så fall avhengigheten?*
- 3. Spiller søppel en rolle i opprettholdelsen av det sosiale hierarkiet i Bhaktapur?*

Jeg bruker "*og andre aktører*" i underproblemstillingen fordi jeg ikke vil begrense det til at det kun er hushold og myndigheter som er involvert i avfallshåndteringen. Tidligere observasjoner og nettaviserne tilsier at der kan være flere aktører som har betydning i avfallsproblematikken.

Det er en opplest sannhet i Vesten at utdanning øker kunnskap om miljø. Jeg ønsker å teste ut om dette også gjelder i Bhaktapur. Siden marginaliserte grupper velger å jobbe søppelsankere kan det være fordi det er et økonomisk utbytte å hente. Dette vil jeg teste med min andre hypotese.

Hypoteser:

1. *Søppelet er en kilde til økt velstand.*
2. *Økt utdanning gir økt forståelse for miljøforebyggende tiltak som resirkulering og kompostering.*

1.3 Definisjon av begreper

1.3.1 Sjøppel

Med bakgrunn i de ovenfor nevnte forhold, problemstillinger og hypoteser velger jeg å definere søppel på følgende måte:

Sjøppel er de objekter som husholdet velger å fjerne fra husholdningen, det være seg av bruksmessige, hygieniske, økonomiske, kulturelle eller religiøse årsaker.

Definisjonen åpner opp for at det kan være mange forhold som griper inne i hvorfor man ønsker å fjerne noe fra huset, samtidig som den avgrenser til at det må være en kjent bakenforliggende årsak for å fjerne objektet.

1.3.2 Hushold

Det ideelle newari hushold består av en mann og hans kone, deres sønner og svigerdøtre, ugifte døtre og sønnes barn. Denne enheten deler et kokeområde og er – slik newarene sier det – ”*et hjerte*”. Et hushold spiser således av samme risbolle (Parish 1994). Hushold vil jeg definere på følgende måte:

Et hushold er alle personer som deler et husvære som regnes som separat boenhet. En separat boenhet er en boenhet hvor beboerne spiser atskilt fra andre i samme bygning.

1.3.3 Resirkulering og gjenbruk

Begrepene resirkulering og gjenbruk er sentrale både i tradisjonell og moderne søppelavhending. Jeg opplevde i disse blir brukt om hverandre og finner det derfor nødvendig å presisere min definisjon av dem.

Resirkulering er materiale som tas ut av søppelkjeden og som etter en transformeringsprosess kan brukes på nytt, enten som samme type objekt eller som råmateriale til andre objekt.

Gjenbruk er objekter og materiale som uten en forutgående transformeringsprosess brukes på nytt, gjerne som opprinnelig bestemt, men også til nye formål.

Resirkulering kan for eksempel være en medisinbeholder av glass som smeltes og omdannes til nye medisinbeholdere eller andre objekt laget av glass. Gjenbruk av samme medisinbeholderen kan også skje. Da blir ikke glasset smeltet men beholderen blir brukt til andre medisiner eller til oppbevaring av for eksempel krydder. Alternativet til resirkulering og gjenbruk er at materialet inngår i en kjede av handlinger som omgjør det fra forbruksartikler til søppel og at det som ender opp i naturen uten at det fjernes i noen ledd av kjeden.

1.4 Oppbygging av oppgaven

I dette kapitlet har jeg først gjort rede for mitt valg av tema og fremlagt de problemstillinger og hypoteser jeg vil undersøke. Jeg har også definert noen sentrale begrep. I de to neste kapitlene presenterer jeg det teoretiske rammeverket jeg trenger for å gjennomføre analysen. I kapittel 2 presenterer jeg teorier som er valgt med utgangspunkt i problemstillingene og som gir meg en forståelse av noen fenomen i problemstillingen jeg ønsker å se nærmere på, så som relasjoner mellom aktører, system og struktur som danner rammeverk for handling, sosiale hierarkier og makt. Jeg har brukt ”teori” i betydningen begrepsutvikling og begrepsdrøfting (Sayer 1992). Teorier knyttet til søppel og uformell økonomi vil bli presentert i kapittel 3. Det er fokusert på hvordan jeg kan finne ut når et objekt skifter status i ulike kontekster og ender opp som søppel eller får verdi for andre.

I kapittel 4 vil jeg presentere Nepal og Bhaktapur som geografiske regioner samt newarenes kulturen, religion, arkitektur og institusjoner. Dette er empiri som har betydning for valg av metode og blir derfor presentert før metodenkapitlet. I kapittel 5 presenterer jeg så metodevalg og hvordan jeg har operasjonalisert de teoriene jeg har valgt, før jeg analyserer Bhaktapurs søppelhåndteringen i kapittel 6. I det kapitlet blir de empiriske funnene presentert og de teoretiske koblingene gjort slik at jeg kan besvare mine problemstillinger og bekrefte/avkrefte hypotesene. Oppgaven avsluttes med en oppsummerende konklusjon.

2. Teori om handling

I dette kapitlet vil jeg presentere det teoretiske rammeverket jeg trenger for å gjennomføre analysen. Det vil være teorier som er valgt med utgangspunkt i problemstillingene og som gir meg en forståelse av de fenomen i problemstillingen jeg ønsker å se nærmere på. Det er blant annet relasjoner mellom aktører, system og struktur som danner rammeverk for handling, sosiale hierarkier og makt. Søppel og uformell økonomi vil bli presentert i neste kapittel.

Sayer (1992) ser ikke teori som noe som "ordner" empirien, altså som generaliserer noen regelmessige empiriske mønstre. I stedet bruker han "teori" i betydningen begrepsutvikling, begrepsdrøfting, altså den prosessen hvor en prøver å fange inn eller presisere begrep, det vil si gi dem en eksakt mening. Han legger vekt på "*theory as conceptualization, in which "to theorize," means to prescribe a particular way of conceptualizing something.*" (Sayer 1992:50)

Kapitlet legger vekt på noen teoretiske tilnærminger som er sentrale for å forstå hvordan individets og samfunnets handling og interaksjon kan forklares samt hvordan aktører og handling kan sees i relasjon til hverandre.

Jeg vil starte med Giddens struktureringsteori for så å utdype sosial interaksjon. Til sistnevnte vil jeg presentere begrepet 'community'. I neste kapittel vil jeg teoretisere og diskutere begrepet 'søppel' og vil vise til at det ikke kun er verdiløst avfall, men også en ressurs for de svakes økonomisk stilte i Bhaktapur i den grad de formelle og uformelle institusjonene tillater dem adgang til å utnytte denne muligheten til økt velstand. En beskrivelse av og en diskusjon rundt begrepet 'institusjon' er derfor på sin plass i dette kapitlet. Begrepene 'endowment', 'entitlement' og 'capability' som Leach et al. (1999) teoretiserer blir presentert her og viser hvordan aktørens adgang til bruk av ressurser er regulert av institusjoner.

2.1 Struktureringsteori - system og strukturer som kan styre avfallshåndteringen

I underproblemstilling nr. 2 har jeg stilt et spørsmål om det er en gjensidig relasjon mellom ulike aktører i avfallshåndteringen og eventuelt hvilke faktorer som influerer på og/eller influeres av relasjonene. For å få kunnskap om samfunnet er det viktig å analysere og forstå de usynlige, ikke observerbare strukturer som er involvert i handling og hendelser (Sayer 1992). Anthony Giddens struktureringsteori er et møtepunkt mellom marxistenes strukturer,

hvor strukturene styrer aktører, og humanistenes aktør, hvor aktørene styrer strukturene. Han legger vekt på at det er en gjensidighet i påvirkningen mellom aktør og struktur og ikke at den ene er overstyret den andre. Gjensidigheten kommer fram i hans argumenter for at strukturer muliggjør atferd, mens atferd kan påvirke og rekonstruere strukturer. Han ser ikke på strukturer som barrierer som begrenser menneskelig handling, men snarere noe som muliggjør involvering i denne handlingen (Dale 1994).

Giddens er særlig opptatt av at strukturene ikke er overordnet aktørene. Giddens ønsket å se på folk som kunnskapsrike og kapable individ og ikke som kulturelt lettlurte individ styrt av deterministiske strukturer. Dog kritiseres han legger for stor vekt på aktørens autonomi i forhold til de strukturelle aspektene (Dahle 1994). Bista (1994) argumenterer for at framtrede fatalisme i det nepalske samfunnet utvikling som medfører at folk lar seg styre av strukturene og ikke opponerer mot dem i sin bok "*Fatalism and Development. Nepal's struggle for modernization*". Mens Giddens (1984) ønsket å fortolke situasjonsbestemte endringer i individenes sosiale liv som en lærd handling.

Giddens eger seg til å fange inn fenomener preget av samhandling basert på sosiale normer i rutinepregete hverdagssituasjoner. Struktureringsteori inneholder resonnement om hva som er de allmenne og grunnleggende samfunnsmessige forhold samt hvordan de skal begrepsfestes, men analyse av de effekter og årsaker som et studieobjektet kan gi opphav til inngår ikke i struktureringsteorien (Åquist 1992). For å beskrive årsaker og effekter vil jeg trekke inn teorier av blant annet Leach, Mearns & Scoones. Giddens kritiseres også for å ignorere kjønnsproblematikken noe jeg mener de forannevnte forskere ivaretar.

2.2 Struktur og system

Giddens skiller mellom system og struktur. Han beskriver struktur

"[...] as recursively organized sets of rules and resources, is out of time and space, save in its instantiations and co-ordination as memory traces, and is marked by an 'absence of the subject'." (Giddens 1984:25),

og system slik

"The social systems in which structure is recursively implicated, on the contrary, comprise the situation activities of human agents, reproduced across time and space." (Giddens 1984:25).

Som tidligere nevnt argumenterer Giddens for et syn forskjellig fra både marxistene og humanistene. I hans syn på strukturer tillates strukturene gjensidig samspill med menneskelig aktivitet, altså hvor handling påvirker strukturer så vel som strukturer påvirker handling. Han argumenterer også for at strukturene tillater at strukturenes natur og karakteristika identifiseres (Cloke, Philo & Sadler 1991) Særlig sistnevnte syn er viktig sett fra et metodisk og analytisk synspunkt.

System er samhandling som opptrer i og gjennom individuelle aktørers aktivitet og eksisterer konkret i tid, rom og sted (Åquist 1992). Struktur settes opp som en motsetning til system, men de er ikke uavhengige begrep. Struktur er konstituert utenfor tid og sted og ikke begrenset til interaksjon av spesifikke individer. Struktur innebærer også en prosess av regler og ressurser (ibid.).

Språk og anvendelse av språket i samtale kan brukes for å vise forskjellen mellom struktur og system. Struktur er språk, konstituert og lokalisert utenfor tid/sted og ikke begrenset til interaksjon av spesifikke individer. Mens system er samtale som skjer i og blant aktivitetene til individuelle agenter og hvor språket anvendes (Dale 1994).

Bare en del av strukturene er nærværende i en situasjon. For eksempel vil bare en del av språket være i bruk i en samtale, mesteparten av språket vil være fraværende selv om det er nødvendig for aktøren å kjenne til de fraværende strukturene for å utføre en samtale med bare deler av disse (Åquist 1992). Dales (1994) hevder i sin eksemplifisering av system og struktur at språk ikke kan lokaliseres til en bestemt tid eller sted. Men hva da med sosiolekters innvirkning på språkendringer, eller globaliseringens virkning med låneord og uttrykk? Giddens (1984) mener disse små forskjellene ikke har betydning så lenge hovedstrukturen – språket og dets grammatikk – er det samme. I Bhaktapur, hvor hovedspråket er newari, var min assistent i stand til å vurdere kastetilhørighet utfra sosiolekt. I slike tilfeller har det ikke med språk som struktur å gjøre, men med hvordan sosiale system, spesielt samfunn, skal begrepsfestes.

Et sosialt system er en enhet som formes av sosial interaksjon og eksisterer konkret i tid og rom. Strukturer har ikke samme konkrete eksistens, men de virker som ”strukturerende egenskaper” i sosiale system ved at de binder tid og rom (Åquist 1992).

Visse strukturelle egenskaper i et sosialt system kan både være medium for og resultat av sosial praksis og for å beskrive dette bruker Giddens begrepet 'dualitet'. Struktur og handling er "*to sammenvevde, gjensidig avhengige begrep som på det konkrete nivå bør analyseres under ett*" (Dale 1994:4) Motsatt av dualitet er dualisme som er to uavhengige og uforenelige begrep. Det er viktig å se på dualiteten av strukturene og erkjenne dualiteten av strukturene og agens (ibid).

2.3 Regler og resursser

I overnevnte distinksjonen mellom system og struktur identifiseres struktur gjennom begrepene *rules* og *resources* ('regler' og 'ressurser'). 'Regler' defineres som teknikker eller generelle prosedyrer som gjelder i etablering og reproduksjon av sosial praksis. Formelle regler som lover, byråkratiske forskrifter og spilleregler er en kodifisert fortolkning av regler og ikke regler som definert her (Giddens (1984)).

'Regler' referer altså til sosiale regler. Det er to typer sosiale regler:

1. "*the constitution of meaning*" – regler for hvordan mening og betydning skal tolkes i sosiale sammenhenger.
2. "*the sanctioning of social conduct*" – regler for handling og hvordan man forholder seg til den. (Åquist 1992:109)

Kjennskap til reglene gjør individet til en kyndig og kompetent aktør som kan tolke en situasjon, vurdere konsekvenser av handling og vite hvordan man skal gå videre i situasjonen. Dette er ofte en del av den praktiske kunnskapen.

Hverdagen er strukturert av 'ressurser' og ressursene reproduseres og distribueres av hverdagslivet. (Giddens 1984) Ressurser refererer til den maktutøvelse, nærmere bestemt den makt som investeres i å skaffe seg myndighet og eierforhold for å muliggjøre og avgrense en viss sosial interaksjon gjennom utøvelse av kontroll over folk (authorization) og den materielle verden (allocation). Jeg kommer tilbake til makt i punkt 2.6

Det er to typer ressurser – allokative og autoritative:

1. allokative ressurser handler om kontroll over ting og materielle forhold (økonomi)
2. autoritative ressursene berører kontroll over mennesker (politikk).

I konkrete situasjoner vil disse to ressursene være sammenvevde og distinksjonen mellom dem er derfor analytisk. (Åquist 1992) I Bhaktapur eier husholdene objekter som kan selge til søppelsankeren eller kaste i søpla. De innehar sånn en allokativ ressurs. Husholdene kan klage til Sanitation Sector og da mister gatefeieren sin dagslønn. Det gir dem en autoriativ ressurs.

Slik jeg ser det er et viktig moment å identifisere regler og ressurser for å kunne beskrive de strukturer og system som aktørene i Bhaktapur forholder seg til. Det gjelder både i videre begrepsutvikling og metodisk. Jeg kommer i neste kapittel inn på viktigheten av å identifisere grenseoverskridelser for å finne mening. Brudd på 'regler' er en måte å finne grensene. De sosiale reglene er avgjørende for hvor grensene går. For eksempel vil det å handle i strid med de sosiale regler kastesystemet setter være å utfordre både det meningsbærende i reglene og å akseptere konsekvensene av bruddet. Sosiale regler må derfor knyttes opp mot institusjoner som ivaretar de sosiale reglene (Dale 1994).

Cloke, Philo & Sadler (1991:102) har satt opp tre postulater for sosiale regler:

1. sosiale regler blir realisert gjennom sosialt samspill,
2. sosiale regler strukturerer sosialt samspill og
3. reglene som strukturerer de sosiale samspillet er selv gjenstand for reproduksjon gjennom de sosiale prosesser i samspillet.

Av dette følger at de strukturelle egenskapene til et sosialt system er både et medium for sosial utøvelse og et resultat av sosial praksis (ibid.).

2.4 Handling

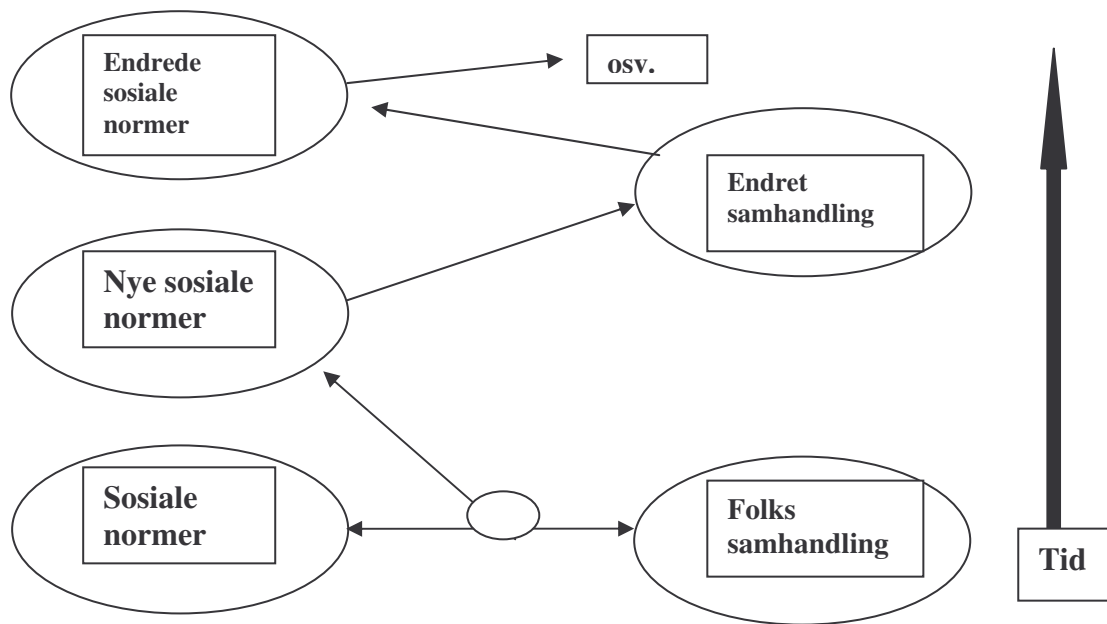
Handling styres av regler, men handling påvirker også regler. Struktur og handling er derfor *"to sammenvevde, gjensidig avhengige begrep som på det konkrete nivå bør analyseres under ett"* (Dale 1994). Dette sammenfattes i begrepet 'dualitet' (Giddens 1984). Strukturbegrepet defineres ofte som en stabil og bindende ordning av relasjoner og gir restriksjoner eller begrensninger. Sett ut fra et handlingsperspektiv kan man si at aktører tar strukturer i bruk til handlingen. Strukturene er ikke noen hindring for handling, men de er involvert i handlingen. Slik blir strukturer både mulighetsgjørende og begrensende. Sett ut fra et strukturperspektiv reproduseres og endres strukturer stadig gjennom at de tas i bruk i sosial praksis. (Åquist 1992)

Handling betraktes ikke som en enkeltstående enhet med en bestemt intensjon og et bestemt mål, men som en pågående prosess. Handling blir en betegnelse på hverdagens mer eller mindre rutinepregede aktiviteter. Rutinemessig funderer vi over og overvåker vår egen og andre handling, også over intensjonen og målet for handlingen. Giddens bruker begrepet 'the reflexive monitoring of action' for å beskrive slike refleksjoner (Giddens 1984).

Et viktig innslag i handlingen er at individet alltid kunne ha handlet annerledes; individet har valgmuligheter. Dette er et uttrykk for at handlingen ikke oppfattes som deterministisk av noen kraft utenfor individet. (Åquist 1992) Aktørene tolker og endrer den erfaringsbaserte verden, men disse tolkningene og endringene er bundet av og muliggjort gjennom strukturene. Målrrettede handlinger kan være bevisst, underbevisst eller ubevisste motivert (Giddens 1984)

Det er to begrep som knyttes til handlingsbegrepet, '*ikke kjente forutsetninger for handlingen*' og '*ikke avsette konsekvenser av handlingen*'. Dette innebærer at individet på tross bred kunnskap ikke har full oversikt over vilkårene for sin handling. Dette kan gi resultat som ikke er etter intensjonen. Det andre begrepet antyder at handlingen har tilbakevirkende kraft og medvirker til at samfunnsmessige institusjoner reproduseres, konsekvensene går utover intensjonene. (Åquist 1992)

De sosiale strukturene i samfunnet legger både bånd på individet samtidig som de setter dem i stand til handling. Individet lever etter de sosiale normene samtidig som normene reproduseres, men nødvendigvis ikke i samme form. Normendringen er gradvis. Ved siden av de sosiale normene kan også religiøse og politiske ideologier endres gjennom individuell praktisering av dem (Holt-Jensen 1999). Som nevnt tidligere kan ressurser (også kalt normer av Holt-Jensen) kan være både *allokativ* eller *autorative*. Dette følger av at de både er et medium for sosial praksis og et resultat av sosial praksis (ibid.)

Figur 1 : Figuren viser hvordan interaksjon mellom folk styres av sosiale normer og hvordan samhandling styrt av sosiale normer skaper nye endrede normer over tid.

2.5 Aktører, handling og samfunn

Aktører i dette oppgaven er både individer og formelle og uformelle institusjoner. Jeg vil beskrive aktøren i relasjon til dens handlinger. Et begrep som brukes til dette er 'human agency' som defineres som de evner folk besitter og aktiviteter eller adferd knyttet til disse. (Cloke, Philo & Sadler 1991) 'Human agency' refererer altså mer til aktørens kapasitet til handling og selve handlingen, enn til aktørens intensjon med handlingen. (Holt Jensen 1999) Selv om ikke all handling er målbevisst, det vil si ikke styrt av en gjennomtenkt plan idet handlingen skjer, kan en persons handling være gjennomtenkt, forklarbar og rasjonell for dem selv eller for andre.

Den enkelte handling ser Giddens på som en enkeltstående handling som inngår som en del i en større serie handlinger. En samling handlinger er en således en kontinuerlig strøm av ulike og uavhengige individers involvering (Cloke, Philo & Sadler 1991). Den kontekst som handlingen settes inn i er i stadig endring gjennom sosial praksis. Tid og rom må derfor sees på som en del av handlingen for å kunne forstå denne (Dale 1994).

Giddens (1984) bruker 'local' for å fange romlighet og ikke 'place' som er vanlig i geografifaget. Andre bruker begrepet 'community' som har 3 kjennetegn, det er små romlige enheter, homogen sosial struktur og det har et felles sett regler og normer (Agrawal & Gibson 1999). Dette er en beskrivelse som jeg mener passer på mitt feltområde. Man må ha et fokus på tre kritiske aspekt ved 'community', nemlig på at det er mange ulike aktører med mangesidige interesser som utgjør et 'community', på prosessene disse aktøren samhandler gjennom og sist men ikke minst på de institusjonelle arrangementene som strukturerer disse samhandlingene (ibid.). For eksempel kan utviklingsprosjekt som velger å se på samfunn som homogene, små og demokratiske, ('community'-baserte prosjekt) henvender seg til lokale myndigheter og de formelle og helst demokratisk valgte organ. Det kan i verste tilfeller føre til at en makthavende minoritet i dette samfunnet får mer midler og/eller makt, mens det egentlige målet ikke treffes. I Bhaktapur kommer dette delvis til uttrykk i innføringen av et "moderne" søppelhåndteringssystem initiert av en utenlands bistandsorganisasjon som ikke har tatt i betraktning de regler og normer innbyggerne har å forholde seg til.

De formelle institusjoner er lover, regler og organ fastsatt av myndighetene og kan nåes gjennom begrepet 'community'. De uformelle institusjonene er kanskje i denne sammenheng mest interessante. De regulerer samhandling på tvers av generasjoner, kaste og klasse og omfavner samfunnets relasjoner til ressurs og miljø (Vågenes 2002). De formelle institusjonene har innvirkning på de uformelles muligheter for utfoldelse, men det er de uformelle institusjonene som i stor grad setter grenser og gir muligheter for utvikling av den enkeltes liv i sitt lokalsamfunn.

Institusjoner har vært beskrevet som barrierer til sosial handling, men Giddens (1984) mener de er essensielt involvert i produksjonen og reproduksjonen av handling. Det gjensidige samspillet mellom aktør og struktur regulerer både sosiale handlingsmønstre og dualiteten av samhandling Giddens (1984).

Fundamentalt i begrepet 'institusjon' er ideen om at mennesker i en samfunn er ulike; de har ulike posisjoner i den sosiale strukturen og slik ulike maktposisjoner (Vågenes 2002). Disse posisjonene er ikke statiske og kan endres over tid, i ulike kontekster og prosesser. For å kunne forklare hvordan institusjoner virker inn på relasjonen menneske – miljø må begrepene endowment, entitlement, og capability utdypes. Kort fortalt er endowment evner eller midler

man har som kan omsettes. Det kan for eksempel være arbeidskraft eller jord. Dette gir en person et sett av muligheter i samfunnet. Disse mulighetene er begrepet entitlement. 'Capability' er å ha adgang til og benytte mulighetene entitlement gir en til å øke ens livskvalitet (Leach et al 1999). Relasjonene mellom de formelle og uformelle institusjonene har en sentral innflytelse på om de ulike aktørene får adgang til og kontroll over lokale ressurser (ibid.). Sagt på en annen måte, de er bestemmende for om man kan omsette sin 'endowment' til 'entitlement' og videre til økt velstand. Det er derfor avgjørende å kartlegge institusjonene, og ikke bare 'community', for å forstå handlingsrommet til individet i det samfunnet man gransker.

På mange måter ser jeg kartlegging av de uformelle institusjonene som en parallell til geografifagets stedsdebatt hvor enkelt fortalt, hvert sted er unikt og bestemmes av de sosiale relasjonene. Leach et al (1999) viser til at det er de uformelle institusjonene som er 'inngangsbilletten' når prosjekter skal "spisses" mot en bestemt gruppe eller et bestemt miljøfenomen. Det er derfor betenkelig at 'blue-print' (Roe 1991) brukes i utviklingsammenheng og kan kanskje forklare hvorfor det å ta et suksessfullt utviklingsprosjekt fra et samfunn og gjør et forsøk på å implementere det et annet sted som har de samme kvantitative egenskaper, nødvendigvis ikke lykkes; de kvalitative egenskapene (de uformelle institusjonene og sosiale relasjoner) er for ulike. Det er på bakgrunn av dette at jeg mener min granskning og funn i Bhaktapur ikke kan generaliseres for verken Kathmandudalen eller Nepal for øvrig, og at etablering av søppelprosjekter uten solid forankring i lokale institusjoner møter hindringer i Bhaktapur.

2.6. Makt

Et viktig trekk i handling er at individet alltid kunne ha handlet annerledes, enten i å aktivt gripe inn i hendelsen eller passivt gjennom å avstå – i det ligger det en viss makt.

"...the concept of action is logically tied to that of power, where the latter notion is understood as transformative capacity" (Åquist 1992:111)

Makt sees også som et relasjonelt begrep. Den er ikke nødvendigvis forbundet med en vilje til å utøve makt – makt kan utøves uten vilje og intensjon. Den forutsetter ikke heller konflikt – makt kan utøves uten opposisjon.

Maktbegrepet knyttes til regler og ressurser og utgjør et strukturerende trekk i sosiale system. I seg selv betraktes ikke makt som en ressurs, men den kan formidles via ressurser. Å ha kontroll over ressurser innebærer å ha makt og det kan individer benytte seg av i sosial praksis. En aktør kan tolke regler og forhandle om hvilke regler som skal gjelde og hvordan de skal tolkes. Aktøren kan støtte seg til at de tolkninger som allment anses som legitim. I en overordnet maktposisjon kan aktøren også kreve at en viss tolkning skal gjelde og samtidig komme unna de sanksjoner som burde ramme den som ikke følger den legitime tolkningen (Åquist 1992). Dette kommer jeg tilbake til i analysen i forbindelse med utøving av renovasjonsarbeidet, en jobb *sweeper*-kasten tradisjonelt har hatt monopol på, men som *farmers* nå har delvis overtatt på tross av kastereglens sanksjoner.

Det er viktig å se både aktør og strukturer forhold til hvordan sosiale systemer er integrert over tid og ulike rom. Det differensieres mellom *sosial* integrering og *system* integrering. Ved førstnevnte som foregår i hverdagslivet er individene tilstedet i samme tid og rom. Ved system integrering derimot foregår lignede sosial praksis i ulike tid og rom og individet som påvirkes av systemet nødvendigvis ikke er presentert. Slik praksis er sedimentert i tidligere tider og/eller i andre rom (Cloke, Philo & Sadler 1991). Analyse av system integrering refererer til interaksjon som er konstruert utenfor samtidens tid og rom, og involverer elementer av samhandling med aktører som er skilt i tid og rom. Sosial aktivitet i samtiden er påvirket av andre sosiale relasjoner som ikke tilhører samtiden (ibid.).

3. Teori om søppel og uformell økonomi

3.1 Hva er rent og hva urent? Eller hva er søppel eller ikke?

I forbindelse med søppel er det ofte et spørsmål om hygiene. Er søppel sykdomsfremkallende? Hvordan skjer dette og kan det i så fall forebygges? Et mangfold av sykdommer smitter gjennom og fremkalles av søppel. Det er en gjengs oppfatning hos ulike offentlige innstanse at dette er tilfelle i deres kommune. Men i mange tilfeller er boforholdene og livssituasjonen til de som jobber med søppel så elendige at det er vanskelig å skille ut de faktorene som faktisk har fremkalt og er årsaken til de ulike sykdommene (Furedy 1989). Det kan blant annet nevnes vann, kloakk og manglende verneutstyr. Søppel kan i tillegg inneholde menneskeekskremer, sykehusavfall, industriavfall etc. noe som ytterligere bidrar til å komplisere identifiseringen av den eksakte kilden for sykdommene. For enhver som har vært i Nepal er det veldig tydelig at man trenger absolutt ikke å ha vært i kontakt med søppel for å bli syk. Siden situasjonen er så uoversiktlig blir det umulig å legge kun patologi til grunn for en endret søppeladministrasjon.

Som nevnt i innledningen er kunnskap for å skille mellom hva som er brukbart eller ikke, og hva som er skittent eller rent, for de fleste en del av barneoppdragelsen. Dette kan inndeles på en annen måte, nemlig mellom hva som er farlig og ufarlig og hva som truer ens liv og livskvalitet eller ikke. Solid Waste Management i utviklingsland med sammensatte hygieniske problemer må derfor planlegges uavhengig av vann og sanitet, men i nær tilknytting til de sosiale, religiøse og kulturelle samfunnsforhold (Furedy 1989). Da blir det ikke lenger kun det patologiske aspektet ved søppel og søppelhåndtering som må tas i betraktning. Dette er bakgrunnen for at jeg valgte å utdype disse forholdene gjennom husholdsintervju og ikke se så mye på hvordan og hvorfor kommunen (Sanitation Sector) og helse myndighetene gjør som de gjør.

3.2 Religiøse og kulturelle forhold

Skillet mellom 'primitive' og 'avanserte' kulturer har vært diskutert i årtier. Renhetsreglene inngår som en viktig del av tabuene og nivået på tabuer i aktiv bruk er derfor et at de skillene som brukes (Douglas 1997). Disse reglene berører både hvilke objekter som kategoriseres som 'rene' eller 'urene' og samtidig hvem som kan være i kontakt med objektene i ulike stadier. Se underkapittel 4.4.1 *Newarenes religion* for nærmere presentasjon av de reglene som gjelder spesielt for denne oppgaven.

Douglas (1997) viser til begreper 'medisinsk materialisme' og forklarer det ved å si at *"de fleste primitive folk er medisinske materialister i utvidet betydning, i den forstand at de ofte begrunner sine rituelle handlinger ved å snakke om smerter og plager de vil få hvis ikke ritene blir holdt som de skal."* (Douglas 1997:47) På bakgrunn av dette er det en oppfatning i vesten at *"våre egne handlinger er solid basert på hygiene, mens deres handlinger er symbolske"*. (Douglas 1997:48)

"Hvis vi ser bort fra tanker på sykdom, smitte og hygiene sitter vi igjen med den gamle definisjon: skitt er noe som ikke er på sin rette plass (dirt is matter out of place). [...] den innebærer to betingelser: et sett av ordnede forhold og et brudd på denne ordenen. Skitt er derfor aldri en isolert eller enkeltstående begivenhet. Der det finnes skitt, finnes det et system. Skitt er et biprodukt av at vi ordner og klassifiserer tingene systematisk, i den forstand at orden innebærer å avvise ting som ikke hører hjemme der.[...] Vår renslighetsatferd er kort sagt en reaksjon som fordømmer enhver gjenstand eller idé som kan komme til å forvirre eller bryte med vår kjære klassifikasjoner." Douglas (1997:50-51)

Strukturerende reglene har større kraft og er mer altomfattende i primitive kulturer (Douglas 1997). Douglas konkluderer derfor at *"hvis urenhet er noe som ikke er på sin rette plass, må vi nærmere oss fenomenet via orden"* Douglas (1997:55). I kontrast til hennes metodikk står Tim Cresswell (1996). Han kategoriserer som Douglas med 'in place' og 'out of place' og definerer søppel som objekter 'out of place', men metodisk mener han at vi finner orden og kategorier ved å analysere grenseoverskridelsene og ikke strukturene alene. Når noen godtar et bestemt objekt i sitt nærvær mens andre kaller det for eksempel avfall og vil flytte til dertil egnet plass, er det en slik grenseoverskridelse som kan identifisere kategorier. Tim Cresswell har i sin bok *"In Place / Out of Place"* (1996) brukt graffitikunst for å eksemplifisere begrepene 'in place' og 'out of place'. I den forbindelse sammenligner han graffiti med søppel; det er noe som er på galt sted til gal tid – 'out of place'

"Dirt disgusts us because it appears where it shouldn't be – on the kitchen floor or under the bed. The very same objects (dust and grime) do not constitute dirt if they are in a different place. The meaning of dirt is dependent on its location" (Cresswell 1996:38).

Med andre ord, det som i det ene øyeblikket er verdsatt blir ved endret lokalisering rangert annerledes på verdiskalaen og kan ende på bunnen av skalaen som søppel, det verdiløse som man slenger vekk. På samme måte som man tar avstand fra objekter og ser på dem som søppel, kan man ta avstand fra handlinger som ikke følger samfunnets ulike normer.

Det å karakterisere noe som søppel, det vil si rangere objektet nedover en verdiskala er vanlig brukt, også for å rakke ned på folk. *”The idea that people with a certain characteristics are dirty is very often found as part of the attitudes of a dominant group towards a less powerful one.”* (Cresswell 1996). I flere sammenhenger under mitt feltarbeid kom jeg over kommentarer som karakteriserte Newarene som skitne og skittensamme. Dette utsagnet fikk jeg av gurunger (etnisk folkegruppe fra West-Central i Nepal) i Kathmandu-dalen som blant annet begrunnet det med at newarene bare slengte avfallet ut av vinduet og lot det bli liggende i bakgården. Også nordmenn som var født og oppvokst i Nepal omtalte newarene som skitne. Newarene bekreftet at de hadde et slikt rykte hos andre etniske grupper i dalen, men de så ikke på seg selv og sitt samfunn som spesielt skittent, tvert imot. Jeg vil komme tilbake til dette i analysen og vise at der allikevel var en inndeling innad i Bhaktapur hvor folk ble sett på som skitne eller ikke, men da i en religiøs kastemessig betydning.

En måte å illustrere sammenhengen mellom sted og handling på er å identifisere hva som blir sett på som uakseptabel oppførsel på en bestemt lokalitet eller sted (Cresswell 1996). En overstiging av de satte grensene vil avstedkomme en reaksjon som viser hva som på dette stedet blir tatt for gitt og regnet som allmenn fornuft. Dette markerer skillet mellom *”in place”* og *”out of place”* for handlinger. Ulike grupper har ulike syn på hvor grensene går. Senere vil jeg vise at Bhaktapur er en svært homogen by også når det gjelder sosiale normer. Det har vært stor enighet om grensesettingen både for handling og for objekter, men det har skjedd en endring de seneste tiår som et resultat av grenseoverstigelse søppel og søppelhåndtering.

Bygd på Douglas innsikt konkluderer Julia Kristeva at *”filth is a labell that relates to a boundry”* (Cresswell 1996), men hun er i større grad enn Douglas opptatt av hvem som konstruerer forbud og således hvem som blir marginalisert. Å konstruere forbud og å marginalisere personer er en handling med utstrakt bruk av makt. *”The power of pollution is propotional to the potency of the prohibition that founds it”* (Kristeva 1983:69 i Cresswell 1996:39).

I nær tilknytting til de religiøse reglene finner vi de kulturelle samfunnsforholdene som i mange tilfeller styres av religiøse forestillinger. Jeg vil komme nærmere inn på dette senere, blant annet i underkapittel 4.4.2 om kastesystemer, men vil i denne sammenhengen kort nevne noen forhold hvor skillet mellom 'rent' og 'urent' objekt og handling har samfunnsmessig betydning. Sjøppel er en ressurs for mange og for noen en kilde til økonomisk utbytte. For de sistnevnte har ikke objektet nådd bunnen av verdiskalaen. De husholdene som velger å sortere ut og selge deler av sitt avfall får en direkte økonomisk gevinst, noe de som kjøper og videreselger også gjør. Kastesystemet setter begrensninger for hvem som kan berøre søppel fra andre, men også muligheter ved å legge denne jobben til en bestemt kaste. Dette innebærer at det i de fleste tilfeller i Kathmandu-dalen kun er "untouchables"¹ som kan utnytte det økonomiske potensialet som ligger i kjøp og videresalg. Samtidig er dette ofte eneste mulighet til økonomisk utkomme for det laveste kastenivå. På grunn av de religiøse renhetsreglene er denne gruppen utestengt fra mange av de ordinære jobbene hvor de kan være en 'smittefare' i religiøs sammenheng for kaster høyere enn dem selv.

3.3 Uformell økonomi

Det er en vanlig oppfatning at det eksisterer en sammenheng mellom av uformell økonomi og fattige marginaliserte grupper i samfunnet. En del av aktiviteten innen den uformelle økonomiske sektoren utføres nok av personer i en desperat økonomisk situasjon, men hvis det kun er desperasjon som ligger til grunn vil mange av de samme personene like gjerne ta underbetalte jobber i den formelle økonomiske sektoren. Uformell økonomi er derfor ikke ubetinget en allegori for fattigdom (Castells & Portes 1989).

“Informal sector [is] economic activities that are undertaken without any formal systems of regulation or remuneration. In addition to domestic labour, these activities include strictly illegal activities such as drug-peddling and prostitution as well as a wide variety of legal activities such as casual labour in construction crews, on docks or on farms,; domestic piece work; street trading; scavenging; and providing personal services such as shoe-shining or letter-writing.” (Know & Agnew 1998:194)

Uformell økonomi er altså ikke et objekt men en inntektsgenererende prosess med én sentral egenskap: *“[...]it is unregulated by the institutions of society, in a legal and social*

¹ "Untouchables" tilhører laveste kastenivå i Bhaktapur, kastenivå 5.

environment in which similar activities are regulated." (Castells & Portes 1989:12). Formell økonomi er økonomisk aktivitet i et institusjonelt rammeverk. Mye forskning tyder på at det er en sterk forbindelse mellom uformell og formell økonomisk sektor og at mange arbeidstakere pendler mellom eller jobber samtidig i begge sektorene (Castells & Portes 1989). Fraværet av formelle institusjoner i uformell sektor påvirker arbeidsprosessen på flere ulike sett. Det gjelder arbeidstakers status men så som manglende sikring av velferdstilbud, manglende lønnsregulering og andre arbeidstakerrettigheter, sikring av arbeidsmiljø og større bedrifters mulighet til systematisk økonomisk regnskapssvindel (ibid.).

En del av den uformelle aktiviteten kan karakteriseres som kriminell av institusjonene i samfunnet den praktiseres i, men hva som er normalt/anormalt og legalt/illegalt varierer med historiske sosiale endringer (Castells & Portes 1989). Det er derfor nødvendig å trekke inn en tredje type økonomi – den kriminelle. Den grunnleggende forskjellen mellom formell og uformell økonomi avhenger ikke av sluttproduktets karakter, men av måten det er produsert og utvekslet på. Kriminell økonomi har, i motsetning til formell og uformell økonomi, alltid et ulovlig sluttprodukt selv om prosessen og distribusjon av produktet kan være både lovlig og ulovlig (ibid.).

En annen vanlig oppfatning i forbindelse med den tredje verden er at den uformelle økonomiske sektoren er stor og godt utviklet, mens den nærmest har forsvunnet i det vestlige økonomien. Videre er det en vanlig antakelse at de som livnærer seg innenfor den uformelle sektoren i vesten er innvandrere. Begge antakelsene er feil. Forskning fra USA, Italia og Spania viser at en stor og variert uformell økonomi opprettholdes av husmødre, barn og interne migranter (Castells & Portes 1989). Det er heller ikke en kausal sammenheng mellom fremmed arbeidskraft og uformell økonomi selv om disse arbeiderne i mange tilfeller foretrekkes framfor nasjonal arbeidskraft på grunn av deres svake rettighetsmessige stilling, men den uformelle sektoren for stor til at arbeidskraften kan dekkes av kun immigranter (ibid.).

Det er tre aspekt ved uformell økonomi som må belyses nærmere:

1. den systematiske forbindelsen med formell økonomi,
2. de spesielle egenskapene ved arbeidskraften engasjert i uformell økonomi og
3. myndighetenes holdning til ikke-regulert økonomisk sektor.

1. 10 års forskning bekrefter tett forbindelse mellom formell og uformell økonomi. Uformell økonomi er ikke et marginalt tillegg til nasjonaløkonomi, men en integrert komponent av den (Castells & Portes 1989). For eksempel selger søppelsankere i uformell sektor sin fangst til skraphandlere innen den formelle økonomien.

2. Arbeidskraft innen uformell økonomi er *nedgradert arbeidskraft*, men deres sårbarhet er ikke tilfeldig produsert. Den avhenger av bestemte sosiale karakteristika som tillater næringslivet å tvinge gjennom sine krav. Sosiale stigma som kvinne, barn, etnisk minoritet er karakteristika som ofte går igjen (Castells & Portes 1989). For Bhaktapurs vedkommende kan kastetilhørighet tilføyes listen av sosiale stigma. Skillet mellom hva som er nedgradert arbeidskraft og hva som regnes som sårbart er alltid historisk spesifikk. I dagens Bhaktapur er det immigranter fra India og etniske grupper utenfor Kathmandu-dalen som utgjør den uformelle arbeidskraften innen søppelsanking og skraphandel. Felles for dem er at de tilhører marginaliserte grupper.

3. Myndighetene kan tolerere, til og med stimulere, til uformell økonomisk aktivitet som en metode for løse potensielle sosiale konflikter eller for å høste politisk gevinst, for eksempel i form av økt sysselsetting. (Castells & Portes 1989). I Bhaktapur verdsetter noen, men ikke alle, virksomheten til søppelsankeren fordi det gir dem et skinn av miljøbevissthet.

3.4 Hvilken effekt har uformel økonomisk prosess (uformalisering)?

Det er ingen skarpt avgrenset dualisme mellom uformel og formel økonomi, men en serie av komplekse interaksjoner som etablerer en distinkt forbindelse mellom økonomi og stat. Det kan derfor ikke snakkes om et avgrenset "marginalt samfunn" tilknyttet uformel økonomi verken i avanserte eller i mindre industrialiserte land (Castells & Portes 1989).

Selv om uformel økonomi ikke danner et bestemt samfunn bidrar den til spesifikk sosial effekt med vidtrekkende betydning. Fordi arbeidskraften blir nedgradert og ikke får ta del i de formelle institusjonene i arbeidslivet øker ulikhetene i arbeidssituasjonen og derigjennom de sosiale forholdene. (Castells & Portes 1989). Ulikhetene i arbeidssituasjonen er selvforsterkende gjennom de spesifikke egenskapene til arbeiderne inne uformel sektor: immigranter, etniske minoriteter og barn/ungdom. På denne måten har uformaliseringsprosessen en forsterket effekt på spesifikke sosiale grupperinger. Det gjør dem markert forskjellig fra de sosiale grupperingene innen stabil klassestruktur. (ibid.) Jo mer

uformell sektor øker, jo mer uklar blir klassestruktur. Den dannes skiftende, horisontale nettverk i stedet for stabile vertikale forbindelser i produksjonen

Den uformelle sektoren i Afrika og Asia har vokst. En forklaring på dette kan være at antall arbeidsplasser i den formelle økonomien ikke øker samme takt som den stadig økende arbeidsstyrken. Uformell økonomi blir er overlevelsesstrategi og stadig viktigere for marginaliserte hushold. De såkalte nettverksteoriene er en annen type forklaring hvor årsakene ligger i de økonomiske funksjoner den uformelle sektor har i relasjon til den formelle sektor. Større virksomheters produktivitet og lave omkostninger vil ofte bero på mulighetene til å skaffe underleveranser fra produsenter og serviceytere i den uformelle sektoren. Slik skapes det gjensidige avhengighetsrelasjoner (Martinussen 1994).

Selv om sysselsetting i uformel sektor bidrar til de øvrige husholdsmedlemmes underhold kan ikke disse bidragene holde tritt med befolkningsveksten og tilveksten i arbeidsstyrken. Derfor stilles det stadig større krav til den uformelle sektor og til husholdningene om å skape det materielle grunnlag for den voksende befolkning (Martinussen 1994). I Bhaktapur spiller søppelsanking og skraphandling en betydelig økonomisk mulighet for stadig voksende marginaliserte grupper som immigranter til Kathmandu-dalen.

4. Presentasjon av felt

Jeg vil i dette kapitlet presentere Nepal og Bhaktapur som geografiske regioner. I de to teorikapitlene har jeg flere ganger nevnt betydningen av struktur og system og ikke minst hvordan disse kan identifiseres gjennom grenseoverskridelser. Det derfor nødvendig å presentere Bhaktapur og newarenes kultur, religion, arkitektur og institusjoner for senere å kunne vise hva som er en grenseoverskridelse og hvorfor den er det. Jeg har valgt presentere feltet foran kapitlet om metode siden den empiri jeg beskriver her har betydning for metodevalg noe jeg vil vise i kapittel 5 - Metode.

4.1 Nepal i tall

4.1.1 Geografiske og administrative inndelinger av Nepal.

Geografisk kan Nepal deles i 4 hovedregioner som ligger nord – sør orientert: a) Himalaya highlands (Mountain region) med snø- og is-dekke og alpint klima b)Himalaya lowlands (Hill region) med vegetasjon og rikt jordbruksland c) indre Terai med skogområder og elvedaler (grenseområde mellom Hill region og Terai regionen) d) Terai med flatt landskap og fertil jordbruksområder danner den nordlige delen av Ganges sletten. Region c) og d) har subtropisk klima. Terai er den økonomisk viktigste av de fire regionene (Bista 1989).

Nepal er delt administrativt i 5 development regions (dev.reg.), som ligger øst – vest orientert, med totalt 75 district. Village Development Committees (VDC) og Municipalities er de lavere administrative enhetene i distriktene. Hver VDC består av inntil 9 warder, mens municipalities består av fra 10 til 35 wards (CBS 2000). I 2001 hadde Bhaktapur municipality 17 ward. Syv av de ti største byene i Nepal ligger i Central Development Region, blant disse er Kathmandu, Patan og Bhaktapur som alle ligger i Hill region og Kathmandu-dalen(CBS 2000). Konstitusjonsmessig er Nepal verdens eneste hinduistiske kongedømme. Det er endringer pågang, men dette var situasjonen under mitt feltopphold og jeg forholder meg til dette i denne oppgaven.

4.1.2 Populasjonsdata

Nepals populasjon pr. 2000 var 24,4 millioner med en vekstrate på +/- 2 prosent (World Bank II 2007). Den urbane populasjonen i 2000 var antatt å være ca. 12 prosent av den totale populasjonen mot 9,2 prosent i 1991(CBS 2000). Urban bosetting er med andre ord en økende

trend i populasjonen. Folketettheten i Nepal er for 2000 estimert til å være 161 personer pr. km² og økte til 171 personer pr. km² i 2003 (World Bank II 2007).

I 1991 hadde Bhaktapur kommune 9.187 hushold med en gjennomsnittsstørrelse på 6,7 personer pr. hushold. Den totale populasjonen på 61.405 fordelt på 31.100 menn og 30.305 kvinner (CBS 2000). Bhaktapur by sitt areal og populasjon for 2001 er av Bhaktapur Tourist Development Committee (BTDC 2001) oppgitt å være henholdsvis 6,88 km² og 70.000 personer. Det gir en folketetthet på 10.174 pr. km² mens den var på 8.925 i 1991. I kommunens brosjyre fra september 2001 bekreftes BTDCs areal men den oppgir gjennomsnittlig folketetthet til 145 per/ha (14.500 pr km²), altså enda høyere enn overnevnte estimat. En mulig årsak til dette avviket er at i de tallene BTDC har oppgitt bruker de det tettbefolkede arealet av Bhaktapur, den gamle landsbyen, og befolkningen for hele kommunen, bosettinger utenfor ”gamlebyen” inkludert, og slik får et lavere antall pr km². Men uansett hvordan man snur og vender på det er Bhaktapur et svært tett befolket område og byen har hatt en betydelig fortetting av bosettingen.

4.1.3 Økonomi

PPP (Purchasing Power Parities, eller kjøpekraft-enheter) pr. innbygger har i Nepal de siste 10 årene økt med mellom 8-10 % hvert annet år (World Bank II 2007). Når BNP måles ved hjelp av PPP, tas det hensyn til prisnivået/kjøpekraften i hvert enkelt land ved utregningen. Sammen med den store økningen i populasjon og i andel urban bosetning (jfr 4.1.2) har økningen i PPP stor betydning for Solid Waste Management, både på grunn av økt mengde og på grunn av innføring av nye materialer som tradisjonell avhendingsmåte ikke takler tilfredsstillende.

4.1.4 Etnisk mangfold og newarene som del av det.

Totalt er det i Nepal litt over 60 ulikt etniske grupper, noen på kun et par tusen medlemmer, som til sammen snakker noe over 30 ulike språk. Newarene utgjør kun ca. 3,7 % av Nepals totale befolkning, men de dominerer Kathmandu-dalen (CBS 2000). Kommuneadministrasjon i Bhaktapur oppgav newarene til å utgjøre 94 % av byens befolkning i 2001. Prosentandel newarer i Kathmandu-dalens byer i 1952-1954 utgjorde henholdsvis 68,44 % i Kathmandu, 78,44 % i Patan og hele 97,74 % i Bhaktapur. Det finner ikke nyere telling fordelt på de ulike byene. I dalen som sådan bodde 60 % av newarene i urbane områder og 40 % i rurale

områder. Nepali (1965:24) mener disse tallene viser at ”*urban dwelling comes natural to the Newars*”.

Sammenlignet med tallene fra Bhaktapurs myndigheter er det en liten nedgang i andelen newarer i byen, men den er ikke større enn at det kan like gjerne skyldes økt innflytting av andre etniske grupper som en utflytting av newarer eller regelrett ulik telling.

I nord og sør har den nepalesiske befolkningen orientert seg mot sine naboland både i forbindelse med handel og rent sosialt. De er blitt influert av nabolandene med hensyn til religion, språk, rase, kultur og økonomi. Hill region er i så måte mer isolert og har derfor utviklet en sterkere nasjonalistisk tilhørighet. De fleste snakker Nepals offisielle språk nepali. Landets beste og mest lojale soldater, gurkha soldatene, kommer fra denne regionen. Det samme gjør majoriteten av landets statstjenestemenn og rettsvesen (Bista 1994).

4.1.5 Utdanning i tall.

I hypotese nr. 2 påstår jeg at økt utdanning gir økt forståelse for miljøforebyggende tiltak, blant annet resirkulering og kompostering. Det er derfor på sin plass å se på utdanningsnivået i Nepal, spesielt kvinnene som utgjør hovedtyngden av mine informanter. For å vise endringer har jeg brukt tall fra siste måling, 2003, og sammenlignet disse med tall fra 1990 der hvor ikke annet er nevnt.

Tabell 1: Utdanning og Arbeid blant unge

Indikator for Utdanning og Arbeid blant unge	2003	1990-91	Andre år *
Analfabeter	55 %	70 %	
Analfabetisme voksne kvinner	72,4 %	86 %	
Analfabetisme voksne menn	37,4 %	52,6 %	
Grunnskolegang, gutter	83,1 %	-	72,1 % (1999)
Grunnskolegang, jenter	72,7 %	-	56,6 % (1999)
Andel jenter som fullfører grunnskolen	66,1 %	51,2 %	
Andel gutter som fullfører grunnskolen	56,6 %	51,5 %	
Andel jenter pr gutt i barneskole	0,88	0,63	
Andel jenter pr gutt i ungdomsskolen	0,77	0,46	
Andel jenter pr gutt i videregående skole	0,40	0,33	
Lese/skrive-kyndighet blant unge (15-24 år)	70,1 %	46,6 %	
Unge som arbeider (10-14 år)	-	48,3 %	40,8 % (2002)

Kilde: www. Globalis.no

* Jeg har brukt andre år der hvor det ikke finnes statistikk for 1990-91 eller 2003.

Nepal ligger på landsbasis foran FNs tusenårsmål for landet når det gjelder indikatorer for utdanningsnivå (www. Globalis.no). Det er uten tvil en positiv utvikling for guttene, men for jentene er det en særs god utvikling. På kun 4 år er andelen jenter i grunnskolen økt med 16 prosentpoeng og en betydelig større andel jenter enn gutter fullfører grunnskolen. Andelen jenter pr. gutt i grunnskolen er økende; en positiv utvikling for likestillingen. Økning er ikke like uttalt i videregående skole, men trenden går i positiv retning. Når det gjelder høyere utdanning har jeg ikke funnet brukbar statistikk, men jeg mener dette ikke har så stor betydning for å analysere min hypotese.

4.2 Bhaktapur

4.2.1 Utviklingen av Bhaktapur som by – historisk.

Newarene begynte rundt år 400 å utvikle en urbanisering av deres kultur i Kathmandu-dalen. De utviklet tre bysentra som etter hvert fikk hver sin konge, Lalitpur (Patan), Kantipur (Kathmandu) og Badgaon (Bhaktapur). Bhaktapur ser ut til å ha blitt dannet som kongesete av Ananda Deva som regjerte i perioden 1147 til 1156 AD. Byen er bygd langs den gamle handelsruten mellom India og Tibet. I følge flere kilder lot Deva bygge 12.000 boliger, et palass (Durbar) og et tempel som han viet til Nava Durgar. De tre kongedømmene var semi-uavhengige stater (Levy 1992).

Jayasthiti Malla starter sin regjeringstid i Bhaktapur i 1382. Han krediteres i dag av Bhaktapurs innbyggere for etableringen av deres kastesystem (jfr kap. 4.4.2). Videre er det sagt om J. Malla at han bygget og restaurerte, etablerte og innviet mange templer og gudebilder (Levy 1992). Bhaktapur betyr 'the city of devotees' (bhakta=devotee (Fowler 1999:196)), mens det gamle newari navnet Badgaon eller Bhatgaon betyr ris-byen. Lokalt kalles Bhaktapur i dag for Khwopa.

Bhaktapur relaterte seg ikke til større økonomiske og politiske nettverk i Nepal. Byens økonomi var i store deler ikke-monetær og for det meste basert på intern produksjon og byttehandel. For Bhaktapur var en ikke-newar regjeringen mer et administrativt forvaltningsorgan enn en politisk enhet med makt og innflytelse. Den reelle makten lå i det interne hierarkiet i Bhaktapur, hos prester, høykaster og *guthī* institusjonene (jfr. kap. 4.5.1), og ikke hos politikerne (Levy 1992). Bhaktapur var både faktisk og ideologisk selvforsynt og

rettet derfor sitt fokus innover. Under Malla-kongenes dynasti i Bhaktapur var det kongens og hans hærs forretninger som utgjorde det politiske livet. Innbyggerne betraktet dette som et eksternt anliggende og på den sivile arena ranket de kongene etter prestene (ibid.). Byen og dens befolkning ble etter hvert vant til å være en liten verden i seg selv. Makthavende i Nepal så fordelene av og oppmuntret til slik isolasjon også i andre byer. Isolasjon skapte basis for stabilitet i landet. Bhaktapurs tettbefolkede og til dels isolerte befolkning var nesten utelukkede etniske newarer og for det meste hinduistiske. Newarene delte en tradisjon, en kultur og en identitet og slik ble Bhaktapur, i motsetning til Kathmandu, en monokulturell by (ibid.).

"Bhaktapur – like other Newar cities – following Indian models, elaborated a long-established local culture, converting it into its civilized dimension in the simplest and most self-evident way. In this conversion to a city and a civilization marked religious symbols became elaborated for the special tasks of the burgeoning community. It worked for a long time." (Levy 1992:620)

4.2.2 Dagens Bhaktapur

Da de tre kongedømmene falt sent i det 18. århundre for indiskstøttede Gohkra-allierte (Gorkhali) mistet Bhaktapur sin konge, men ble ellers ganske uberørt av denne maktovertakelsen. Bhaktapur ble fortsatt drevet på sin gamle tradisjonelle måte, inkludert sin byggeskikk og sitt kastesystem (Levy 1992). Byen er i dag kjent som "tempelbyen" og ble i 1979 satt på UNESCOs liste for World Heritage Site.

Bhaktapur ligger i Kathmandu-dalen, et lavt, flatt og "risbolle"-formet plan, gjennomsnittlig 1446 m o.h. og omringet av sandsteinsfjell. Dalen, en tidligere sjøbunn, er nedslagsfelt for seks større elver og det er et nettverk av drenering fra ulike deler av dalen som tilslutt samles i den helligste av dem Baghmati og renner ut av dalen gjennom en trang kløft i sør.

Geomorfologien i Kathmandu-dalen er i stor grad styrt av disse elvenes erodering i sandavsetningene. Hver av de store elvene har sin egen myte, tradisjon og folkløse som har en framtrekkende plass i newarenes kultur. Elvene går flomstore om sommeren og i regntiden. Da flytter de store sandmengder og oversvømmer store landområder. Om vinteren er de nesten uttørket og sildrer sakte over sand og steinbunnen. For Bhaktapurs vedkommende og for søppelhåndteringen der, er det spesielt Hanumantes vannføring som har betydning. Byen og kremasjonsområde ligger på høyresiden, den rene og hellige siden, av elvestrømmen og

søppelfyllingene på vestre side, den ”farlige” siden. Betydningen av dette kommer jeg tilbake til etter hvert.

Bhaktapur by ligger ca. 12 kilometer øst for Kathmandu. Byen er bygget oppå og langs sidene av en bred og lav åsrygg. Tettbebyggelsen i Bhaktapur er ellipseformet, rundt en og en halv kilometer lang og 700 meter bred. Newarene sammenligner byens form med konkylien til guden Vishnu. ”*Bhaktapur is not one but many cities – a plurality of imagined cities within a single urban space.*” (Parish 1994:69) Dette danner grenser og former byen på en særegen måte. Bhaktapur er en by som er kjent som, opplevd som og organisert av symboler. Beskrivelser av byen blir preget av hvilken synsvinkel en har og beskrivelsene vil skifte med skiftene ståsted. (Parish 1994). Bhaktapur har i motsetning til Kathmandu og Patan vært ganske uberørt av utviklingen ellers i landet og er derfor bevart sitt tradisjonelle newar-trekk bedre enn i førstenevnte to byene. Byen er ofte betegnet som den mest proto-type Newar-samfunn, blant annet med sitt kompliserte sivilisasjons-, slekts- og kastesystem.

Nesten alle newar-bosettinger i Kathmandu-dalen er svært kompakte, bygget oppå en høyde og med relativ flate eller terrasserte åkrer med rikt jordsmonn rundt (Scheibler & Scheibler-Shrestha 2000). Det er en klar avgrensing mellom bolighusbebyggelsen og det ekstensive jordbrukslandet på slettene, byasi, nedenfor åsryggen. Hovedgaten som slynger seg gjennom Bhaktapur følger parallelt med Hanumante elvas meandrering langs sørgrensen av byen. Gaten er kantet med små handelsboder i nesten hele sin lengde og fungerer slik som byens basar. Med jevne og ujevne mellomrom utvider veien seg og gir plass for et tempel, et gudehus eller et gudebilde. Det er ingen parker eller grønne områder inne i byen, kun noen viltvoksende trær, tynne og spede, som har funnet feste i en sprekk eller en delvis kompostert søppelhaug.

Innbyggerne deler Bhaktapur inn i en nedre del (kwe (ned) eller kwane (nedenfor)) og en øvre del (cwe (opp) eller tha:ne (ovenfor)). Aksen mellom disse delene går i nordvest-sørøstlig retning gjennom Nyatapola padogen på Taumadhi square i nedre byen. Gater og smug går på kryss og tvers og Bhaktapur har derfor ikke kvartaler og rette linjer slik vi forbinder med en moderne by (Appendix 2 – kart).

Foto 1: Et tradisjonelt newar hus med butikk langs hovedgaten i øvre del av byen. Gaten er brolagt med teglstein.

Bhaktapur har vokst fram gjennom en tilpassing til tidligere bebyggelse og til topografiske begrensninger. Jeg kaller Bhaktapur en by, men det er vel mer korrekt å kalle den en samling forvokste landsbyer. Nærmere 85% av innbyggerne driver jordbruk og sammen med de øvrige yrkesgruppene bor de i en tett klynge med jordene i en krans rundt bebyggelsen. På mange måter minner den fysiske utformingen av boligbebyggelsen om norske klyngetun. Hver av "landsbyene" har en åpen plass kalt *twa* på newari (tol på nepali).

4.3 Bhaktapurs mange grenser

I Kathmandu-dalen har alle newar-bosettingene mer eller mindre en urban karakter og de er organisert rituelt etter en *mandala* (Gurung 2000). Bhaktapur har i dag flere yttergrenser, (1) den fysiske avslutningen av tettbebyggelsen, (2) den gamle og nå imaginære bymuren, (3) den administrative grensen til nabokommunene og (4) de religiøse og symbolske grensen som henger tett sammen med (5) de kastemessige grensene. Ingen av disse er overlappende og de tjener ulik hensikt.

1. Som nevnt er Bhaktapur tettbygd uten grønne områder og den fysiske avslutningen av tettbebyggelsen mot *byasi* er en yttergrense.

2. Levy (1992) refererer til flere kilder hvor en bymur omtales og til andre forskere som har funnet og avbildet fysiske rester av denne muren. Det eneste jeg observerte av den var tre porter, to i vest og en i øst. Bymuren er i dag en av flere imaginære grensene. Grense 1 og 2 er i store deler sammenfallende, men det finnes tettbebyggelse som er sammenvokst med byen og allikevel definert utenfor muren.

3. Den administrative grenser, kommunegrensen, rommer også jordbruksland og flere tettbebygde områder som jeg har valgt å ikke se på.

4. Dels utenfor og dels innenfor tettbebyggelsens fysiske grense går en viktig symbolsk grense rundt byen, de ni Mandalic gudinnene. Åtte av disse gudinnene, Bhaktapur viktigste guddommer, beskytter byens indre rom (Levy 1992). Deres gudehus (*pitha*) er ikke plassert nøyaktig i forhold til en kompassrose slik det er på en tegnet *mandela*, men de danner like fullt byens *mandela*. Den niende og siste gudinnen er midt i byen og inni sirkelen av de åtte andre. Denne grensen har hatt betydning for hvilke kaster som får bo innenfor eller må bo utenfor Mandalicgrensen og er nært knyttet til renhetsreglene (jfr. kap. 4.4.2)

5. Andre genser har også hatt betydning for hvilke kaster som er bosatt hvor i Bhaktapur. Jeg vil ikke beskrive dem nærmere siden de ikke inngår i analysen, men de har medført at kastene er distribuert i sirkler rundt Durbaren (kongepalasset) og Taleju templet med Brahminene nærmest templet og den sentrale sektoren i Bhaktapur, og *untouchables* (laveste kastenivå og religiøst forurensende) i byens periferi. Kun deler av denne distribusjonen av kastene har sin årsak i byens symbolske orden Levy (1992). Den største årsaken mener Levy (1992) er relatert til andre aspekt som økonomisk funksjon, til kommunikasjon og transport, til makt relasjoner, til den gamle rettsvesenets spesielle behov og til historiske tilfeldigheter eller "accident" som Levy uttrykker det. Derfor kan bosettingsmønsteret også reflektere andre typer mening. Byen er bygget på en åsrygg. Kongepalasset og prestene som representerer høyeste status er plassert på det brede plataået som danner den øverste åskammen. Uten en bestemt topp har palasset med alle sine bygninger blitt sett på som et midtpunkt og byen har så naturlig blitt bygget utfra sentrum, bortover og ned åssidene (ibid.).

4.3.1 Andre "grensers" betydning for utformingen av den fysiske byen.

Veikryss og elvemøter tillegges kraft i hinduistisk kultur. Veikryss har en negativ og ødeleggende kraft hvis det ikke ofres jevnlig til *chwas*a som ligger i krysset. Elvene tillegges

spesiell kraft. Vann betyr liv og elvene representerer guds livgivende natur. Elvebankene regnes som favorittstedet for gudene og for de vise hinduene, guruene. Å vaske seg med elvevannet er en ytre fysisk renselse, men først og fremst en indre, spirituell renselse. Spesielt elvemøtene har positiv og helliggjørende kraft (Fowler 1999). Både veikryssene og elvemøtene har derfor blitt tillagt særlig omtanke ved utformingen av byen og bruken av byrommet. Den største *ghat*, Hanumante Ghat, ligger i et slikt elvemøter hvor to løp av Hanumante elven flyter sammen igjen. Like nedenfor ligger den gamle søppelfyllingen for Bhaktapur, også den ved et elvemøte.

4.3.2 *Twa* og *matwa*

Dagens Bhaktapur er, som tidligere nevnt, delt i 17 bydelsadministrasjoner kalt *ward*. Fra gammelt av var byen delt i 24 *matwa*. Dagens inndeling korresponderer ikke med den gamle *matwa*-inndelingen. Byen administreres etter *ward* med *ward*president, men innbyggerne refererer like gjerne til *twā*.

Twa kan oversettes til nabolag. Forstavelsen *mā* betyr store hovedgrener på et tre mens ordet *twā* betyr mindre grener på *mā*. *Matwa* blir derfor brukt for de 24 store hovedinndelingene og *twā* om nabolagene innenfor disse (Levy 1992). *Grāma* er betegnelsen for landsby i nepali. Men mens en *grāma* er spredt ut på et areal fra to til fire square miles (3,2 km² til 6,4 km²) er en *matwa* i Bhaktapur opptil ti ganger så kompakt (Levy 1992). Med bakgrunn i *twā* og *matwa* gir Parish (1994:) utsagn i kap. 4.2.2 om at Bhaktapur ikke er én men mange byer mening.

I hver *twā* er det et gudehus for Ganesh og et torg, gjerne med en brønn. Selv om befolkningen i alle *twā* til en viss grad har en blanding av flere yrker og statuser vil der alltid være én gruppe som dominerer i antall og som gir *twā*'et en identitet. 'Pottery square' med sine keramikere er et eksempel på dette.(foto 2)

Om man spør en Bhaktapur newar om hvor han bor vil han oppgi navnet på sin *twā*. Dette er en av de viktigste lokalitetene i hans identifikasjon. I hans hierarkiske grensesetting vil *twā* settes mellom hans hushold og byen, på samme måte settes byen mellom hans *twā* og landet som sådan. Denne type innenfor/utenfor grense finnes i mange sammenhenger i Bhaktapur og er meningsgivende og meningsbærende for ulike komponenter av byens indre liv. Beskyttelse av disse grensene er derfor viktig for newarene i Bhaktapur (Levy 1992).

Foto 2: Pottery square med Ganesh-shrine. Et *twa* i Bhaktapur.

4.3.4 Chwāsa

Hovedveienes veikryss er en av lokalitetene som får mening overført fra den differensierende orden nevnt over. I hvert *twa* er det minst et større veikryss som deler *twa* inn i nabolag. I dette veikrysset er det plassert en stein uten inngraveringer. Den er vanligvis delvis nedgravd og noen ganger helt nedgravd (Levy 1992). Denne steinen, veikrysset og den guddommen som stedet er tillagt, kalles *chwāsa*. I følge Levy (1999) fant den tyske forskeren Niels Gutchow totalt 108 *chwāsa* i Bhaktapur. Ikke alle lå i veikryss, noe som kan skyldes at det var veikryss her før, andre historiske årsaker eller legender av ulik slag. *Chwāsa* er et av stedene hvor religiøst forurenset materiale deponeres. *Chwāsa* absorberer det forurensete materiale og beskytter hele den *twa* eller *mātwā* veikrysset ligger i. Det er da ikke lenger farlig eller problematisk (ibid.). Eksempler på slikt materiale er klærne til en avdød, rester av dyr som er brukt i ofring, klær tilsølt av menstruasjonsblod, navlestrenger og mat som er ofret til potensielt skadelige ånder. Blir slikt materiale plasseres andre steder en ved *chwāsa* vil det forurense hele byen. (ibid.).

Foto 3: Chwāsa i Bhaktapur. (Ganga Awal, fotograf)

I følge en av Bhaktapur's brahmaner er chwāsa plassert ved veikrysset fordi der møtes all slags folk, religiøst 'rene' (*suddha*) og 'urene' (*asuddha*), høy og lav status. Chwāsa minner folk på at de nærmer seg et kryss og derfor må vise forsiktighet (Levy 1992). I Sør-Asia og store deler av verden for øvrig er slike veikryss forbundet med noe nifst og uformildende og terskelen/inngangen til en annen verden. Ikke alle veikryss er *chwāsa* eller tillagt nifs betydning. Det er ikke klart hvilke faktorer som bestemmer hvilke veikryss som blir *chwāsa* (ibid.).

4.4 Newarene

Newarene er en av de eldste folkegruppene i Nepal og de er som tidligere nevnt i stort flertall i Kathmandu-dalen. De er en tibeto-mongolsk folkegruppe med et tibeto-burmesisk språk, newari (Bista 2000). Majoriteten av newarene bor i Kathmandu-dalen og har jordbruk som levevei. Nepal var i utgangspunktet et kasteløst og buddhistisk samfunn. Malla-kongene, newar-kongene i Kathmandu-dalen i 14. til det 18. århundre, introduserte både hinduismen til Nepal og etablerte kastesystemet blant newarene etter indisk sosio-religiøs modell (Bista 2000). I dag finnes begge religionene i newar-samfunnene. Selv om hinduismen dominerer i Bhaktapur er det ikke noe klart distinkt skille mellom hinduene og buddhistene. De tilber hverandres guddommer og templene inneholder svært ofte både hinduistiske og buddhistiske helligdommer (ibid.).

Kong Jayastithi Malla organiserte newarsamfunnene i dalen i kaster på bakgrunn av yrke og slektskap (Nepali 1965) Han reorganiserte det hinduistiske samfunnet i Nepal og formulerte spesielle lover for samfunnsregulering. Videre foretok han store administrative grep, som for eksempel å standardisere vekt og mål og fastsette land- og bygningsverdi i Kathmandu-dalen (ibid.).

Nepli (1965:18) hevder at det er kulturelt og sosialt er “*a wide gulf between the Newars and other communities in Nepal*”; newarene med deres høye kultur og gode økonomi, kan ikke sammenlignes med de andre samfunnene i Nepal fordi disse henger etter som sivilisasjoner. Newarene har en spesielt dyp ideologisk konflikt med gorkha’ene, en indo-aryansk folkegruppe hovedsakelig i vest Nepal, som snakker Nepali. Skittkasting mellom disse to folkegruppene viser noe av hva hvilken oppfatning gorkha’ene har av newarene og vice versa og derigjennom hvordan man som folkegruppe og nepaler bør være. Blant annet ser ikke gorkha’ene på newarenes fredselkende natur som et pre og nektet dem derfor adgang til å tjene i hæren fram til 1950 (ibid.).

4.4.1 Newarenes religioner

Det er som nevnt to religioner i Bhaktapur – buddhisme og hinduisme. Praktiseringen av disse to religionene flyter inn i hverandre. Buddhistene utgjør en svært liten del av befolkningen, kun 8 % i 1971 (Levy 1992). Selv om jeg bevisst prøvde å oppsøke buddhister for å se om der kunne være en religiøs forskjell i behandlingen av søppel, fant jeg kun én som entydig sa at hun var buddhist.

En av mine informanter forklarte forskjellen mellom buddhisme og hinduisme slik: “*Begge tror på gjensfødselen. Hinduene er født perfekte og må tilbe, ofre og gjøre daglige ritualer hele livet for å hindre for stort forfall fra det perfekte fram til neste liv. Buddhistene er ikke født perfekte og må derfor gjøre sine daglige gjerninger og ritualer hele dette livet for å hindre ytterligere forfall og for å bli perfekt i neste liv.*” Når man ser på forskjellen mellom de to religionene er det klart at det er hinduismen som har de fleste tabuer i hverdagen og derved den religion av disse to som setter de klareste grenser i sosial interaksjon og behandlingen av materielle objekt, som for eksempel avfall fra ulike prosesser. Jeg vil i denne oppgaven konsentrere meg om hinduismen.

Hinduisme er svært komplisert og mangfoldig, både i tro og utøvelse. Jeg finner det ikke interessant for min oppgave å gå inn på oppbyggingen av deres gudeverden, men heller se nærmere på praktiseringen av religionen og den betydningen det har for den sosiale interaksjon og synet på søppel.

4.4.2 Kastesystemet og *jāti*

Jeg vil også se på kastesystemets innvirkning. Betegnelsen kaste og *jāti* er vanlig brukt i forbindelse med gruppering av hinduer. Begrepet 'kaste' ble i utgangpunktet brukt av portugiserne (portugisiske *casta* betyr *ren*) og viser til hinduenes betydelige vektlegging på opprettholdelse av ritualer og sosial 'renhet' i sin *jāti* (Fowler 1999). Fowler (1999) henstiller til forsiktighet med bruken av begrepet 'kaste'. Hun mener den vestlige verden ofte har misforstått begrepet 'kaste' som del av hinduismen. Kaste er ikke en religiøs institusjon, men økonomisk og geografisk orientert. Selv refererer hun til *varna* og *jāti* som to ulike klassifiseringssystem brukt i hinduismen. 'Jāti', som betyr født, blir av Fowler betegnet som underdivisjoner av de fire 'varna' klassene. Newarene brukte ordet *jāti* når til refererte til sin tilhørighet i det hinduistiske hierarki.

"When I refer to cast I am really speaking of jāti [...] it is jāti which really dictates the rules and regulation of life for the average Hindu. And cast is rigid. [...] the cast of any individual is inalienable; it is a property of the body and cannot be removed.[...] Each jāti has its own special caste regulation in terms of food, occupation, marriage, social interaction[...]. Cast may often be occupational but this does not preclude a member of one caste working at the occupation of another". (Fowler 1999:219-220)

Det siste momentet kommer jeg nærmere tilbake til i min analyse (kap 6) siden det har stor betydning i avfallshåndteringen.

Av de andre kildene jeg har benyttet i forbindelse med dette kapitlet bruker både Nepali (1965), Levy (1992) og Löwdin (1998) konsekvent begrepet 'kaste'. Jeg oppfatter deres bruk av 'kaste' til å samsvare med Gurung (2000) og Fowlers (1999) bruk av begrepet '*jāti*'. Siden det er kastesystemet og dets regler som er interessant for min oppgave og ikke den akademiske definisjonen av begrepene '*varna*', '*jāti*' og kaste, har jeg valgt å referere til et kastesystem med inndeling av folk i *jāti* som forholder seg til kasteregler og kastenivå.

Ekteskap mellom personer tilhørende samme kastenivå er foretrukket, men det forekommer ekteskap mellom ulike *jāti*. I to samtalene hvor ekteskap mellom ulike kastenivå kom opp, fikk jeg kjenneskap til begrepene *suddha* ('rent') og *asuddha* ('uren' eller 'forurenset'). Newarenes kastesystem er komplekst. I store trekk er kastene delt i 5 hovedgrupper (*varna*) og innefor hver av disse er det opptil 64 undergrupper (*jāti*). Det viktigste skille mellom grupperingene er knyttet til vann, mat og sex og til begrepene *suddha* og *asuddha*.

Mellom *jāti* er det trukket opp grenser basert på fire kriterier til adferd: fysisk nærhet, spiseregler, ekteskap og yrke (Gurung 2000). I utgangspunktet kan utveksling av vann, mat og sex foregå mellom individ tilhørende samme hovedgruppe. Individuer tilhørende lavere *jāti* kan motta vann, mat og sex fra høyere *jāti* uten at de blir *asuddha*, men ikke motsatt. Folk i lavere *jāti* kan ikke berøre en person i en høyere *jāti*. Hvis så skjer blir personen *asuddah* og må gjennomgå en religiøs renselsesprosess. De får heller ikke bo i samme område som *jāti* høyere enn seg selv (ibid.). Denne grensen influerer på hvem som gjør hva og hvor det blir gjort og har således innvirkning på søppelhåndteringen.

Spisereglene er for omfattende til at jeg kan gå for langt inn på dem, men jeg vil nevne noen punkt som har betydning for mitt tema. Som hovedregel tilhører de som kan dele samme risbolle samme *jāti*, men det er grader av intimitet. En person ikke kan motta mat eller vann fra en lavere kaste, mens festmat og ris kan deles hvis den ikke er kokt i vann. Ukokt mat kan deles med hvem som helst (Gurung 2000).

Ting som har berør en annen persons lepper betraktes som svært *asuddha*; *asuddha* mat kalles *cipa*. Husbonden kan ikke spise mat som konen eller barna har hatt på sin tallerken, da blir han *asuddah*, men omvendt medfører ikke samme grad av *asuddha* fordi konene og barna er rituelt lavere enn mannen selv om de tilhører samme *jāti*. Derfor kan kvinnen, som et tegn på sin underdanighet, spise av sin manns tallerken etter at han er ferdig. På denne måten viser hun at hun tilber mannen som om han var en gud (Löwdin 1998). Denne grensen berører mitt tema siden mat som er *asuddah* eller brukt i rituelle handlinger ender opp som søppel i følge min definisjon.

Det kriteriet for kasteinndeling jeg møte daglig og hos alle mine informanter var yrker. Mange av informantene forklarte fordelingen mellom de ulike yrkene ved hjelp av

menneskekroppen. I *Rigveda*, et hellig indisk *Aryan* skrift, betegnes de fire varna klassene i hinduismen slik:

*When they divided man
Into how many parts did they divide him?
What was his mouth? What his arms?
What are his thighs called? What his feet?*

*The Brahman was his mouth
The arms were made the Prince
His thighs the common people
And from his feet the serf was born.*
(Fowler 1999:216)

Som nevnt opererer Fowler (1999) med 4 varna, mens newarene har 5. Newarene har delt lavkasten (common people) i to. Øvre lavkaste er magen som ikke er nevnt i diktet. Magen representerer bønder og pottemakere. Nedre lavkaste er beina (thighs) som i diktet.

Det siste nivået, som representerer fotsålene, kan deler i to, *unclean* og *untouchable*. Ingen kan motta vann eller mat fra disse kastene. *Unclean* kan ikke berøres mens man spiser, mens den aller laveste undergrupper, *untouchable*, aldri kan berøres enten man spiser eller ikke. Slaktere og musikere er *unclean* mens skomakere, garvere, gatefeiere og latrinetømmere er *untouchable*. Siden kastesystemet er bygget opp med begrepene *suddha* og *asuddha* som basis spiller *untouchable* er svært viktig rolle i Bhaktapur og i søppelhåndtering.

”The impurity of untouchable sweepers is necessary to the purity of the city; the impurities, misfortunes, and suffering of the city are conceived to flow into the untouchables, especially the Sweepers, who live in a separate area outside the old boundaries of the city.” (Parish 1998:54)

4.4.3 Newarenes hus

Som alt i Bhaktapur og i newar-kulturen omfattes også husene av renhetsregler. Et typisk newar-hus har vanligvis tre etasjer. Husene er smale, 5-6 meter bred, og bygget av murstein med dører, vinduer og innvendig konstruksjon av tre. Husene danner ofte et kvadrat, nødvendigvis ikke lukket med fire vegger, rundt en nedsenket bakgård, *cuka* (Slusser 1982).

Alle etasjene er lave, knapt 6 fot høy. Gulvene består av et lag leire som holdes hardpakket og glatt ved daglig polering med blanding av vann, fin leire og gjerne kumøkk. Trappene mellom

etasjene er bratte hønsestiglignende. (Slusser 1982). Bruken av de ulike etasjene er lik fra hushold til hushold.

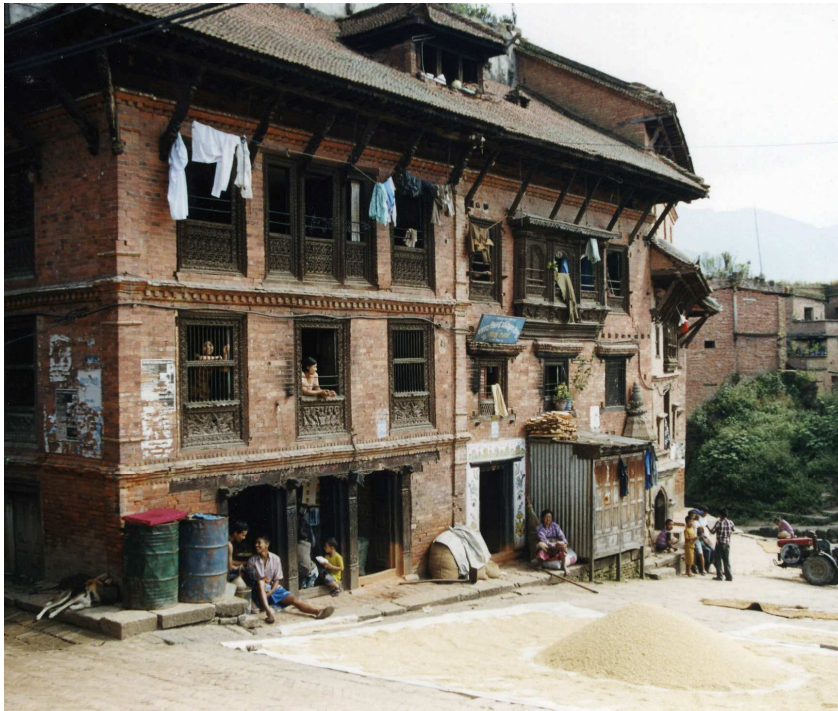

Foto 4: Tradisjonelt newar hus på tre etasjer ved et torg i nedre del av byen.

Cheli er betegnelsen på første etasjen i en tradisjonelt newari hus. For noen blir *cheli* sammenlignet med kroppens laveste og urene deler. *Cheli* regnes for grensen til utsiden på lik linje med byen symbolske yttergrense. Hit, men ikke lenger opp i huset, kan lavere kaster og untouchables komme uten huset blir *asuddha* (Levy 1992). Bruken av denne etasjen avhenger av beboernes yrker. Bønder bruker det til lagerrom for verktøy, som låve og stall, håndverkere som verksted og kjøpmenn til butikk. Etasjens fasade har søyler med porter mellom. Disse buegangene egner seg godt til butikk og gir ly og skygge både til arbeid og hvile (Slusser 1982). Dette stedet, som i mange hus er en *palcha*, ble viktig for meg når potensielle informanter skulle finnes.

Andre etasje er vanligvis brukt til stue og soverom. Uansett hvor mange etasjer huset inneholder, har øverste etasje tre funksjoner: kjøkken, guderom og lager for familiens verdifulle ting (Slusser1982). Bruken av denne etasjen er strengt regulert av religiøse regler for *suddha* og *asuddha* og av hvem man kan spise med eller motta vann fra. Selv om de så på meg som noe utenfor deres kastesystem, hadde jeg ikke adgang til kjøkkenet fordi dette var en

plass hvor familien var utsatt for å bli *asuddha*. Siden jeg ikke fikk komme inn på et newari-kjøkken begrenset det min mulighet for observasjon av denne delen av søppelproduksjon.

Kjøkkenet har vinduer ut mot gaten. Mange av kvinnene bærer ikke rester fra tilberedningen av mat gjennom huset for å unngå *asuddha*, men kaster det ut vinduet og ned på gaten. Dette er en skikk kommunen vil ha bukt med. Tradisjonelt har dette avfallet vært brukt til kompostering og gjødsel. I flere av informantenes hus observerte jeg en kompostbinge plassert under trappa i husets første etasje, *cheli* (se foto 7, kap. 5.4.1). Andre informanter fortalte at de hadde sin kompost der. De kvinnene som hadde kompostbinge i huset eller ute ved åkeren, kastet ikke søppel ut av vinduet, men bar det gjennom huset. Siden dette er ikke tilberedte matrester kan ikke huset bli *asuddha*..

To til tre fot fra hovedinngangen til huset er det plassert en stein, *pikha lakhu*, som er guddommeliggjort og representerer den symbolske grensen mellom husets indre verden og det offentlige rom utenfor. Den tilbedes hver dag og spesielt under høytider og religiøse markeringer (Levy 1992). Renovasjonsarbeiderne feide vekk alt når de hadde runde forbi *pikha lakhu*

Foruten *chwāsa* som jeg har nevnt tidligere er det to steder til hvor man kan legge *asuddha* materiale. Det er i bakgården og på kremasjonsområdet. Jeg observerte mange små søppelhauger i bakgårder som ellers var feid helt rene og kommenterte dette til tolken, men hun trakk bare på skuldrene. Først da jeg kom hjem til Norge lærte jeg *Luku Mahadya* å kjenne. *Luku Mahadya*, den skjulte Siva, er alltid til stede i et newar hus. Dekket av en stein og skjult av søppel er han gjemt på hemmelig sted for alle andre enn familien, et hjørne av bakgården, cuka. Han er tilbedt av både de buddhistiske og de hinduistiske newarene. Matrester fra en fest er *asuddha* og må derfor enten fjernes av en fra *Pore jati* (untouchable) eller kastes i søppelgropen i gården bak huset. Søppelet som *Luku Mahadya* "spiser" forvandler han til kreativ kraft. "Its worship is believed to insure good-health and protection to the family." (Nepali 1965:293) Så det skrotet jeg så i bakgårdene var kanskje ikke slurvete feiing, men en bevist plassering og bruk av søppel i religiøs sammenheng.

4.5 Formelle og uformelle institusjoner i Nepal og Bhaktapur

4.5.1 Guthī organisasjon

'Guthī' organisasjonene i et newar-samfunn har en sosio-religiøs karakter. Kaste og familie situasjonen til newarene kan ikke fullt forstås uten å forstå *guthī* som institusjon. Mens kasten setter grenser for den generelle status posisjonen i samfunnet, reguleres og kontrolleres personens rituelle og sosiale liv gjennom *guthī* (Nepali 1965). *Guthī'ene* er satt opp på same måte som en forsikring, medlemmene bidrar i form av naturalia, penger, avtaler om bruk av land etc. og mottar private tjenester (Scheibler & Scheibler-Shrestha 2000).

Newarene er knyttet sammen gjennom et nettverk av *guthī* institusjoner på tre forskjellige nivå: *jati*, patrilineær gruppering og territorium (Nepali 1965). Medlemskap i en *guthī* er en viktig del av en newars sosiale liv siden den kontrollerer sosial interaksjon, arbeid og så videre. Hovedkriteriet for medlemskap er *jāti*-status og siden newar-samfunnet er basert på skillet *suddha* – *asuddha* er dette et meget rigid krav (Gurung 2000).

"[...] while the manifest functional of such 'guthī' is the fulfilment of some secular or religious interest, they have the latent function of preserving the norm and values of the community. [...] the threetier sanctions against a defaulting person or household results in complete social boycott, through the denial of participation in the group event and feasts, and services to be rendered by these respective institutions. In the event of sanctions imposed by any of these 'guthīs', the social living of a defaulting household becomes quite miserable" (Nepali 1988:191)

Å overskride grensene vil derfor i mange tilfeller også bety brudd med *guthi*. Det kan få store konsekvenser på grunn av vidtrekkende sanksjoner og mulighet for marginalisering.

4.5.2 Chakari og Afno Manche

Rekkefølgen av de to nepalske samfunnsbegrepene *Chakari* og *Afno Manche* er ikke tilfeldig. Det er en gjensidig avhengighet mellom dem, men for at *afno manche* skal oppstå må det ha vært en forutgående '*chakari*'. *Chakari* er et sentralt hinduistisk begrep som betyr å tjene, å tilfredstille eller å søke tjeneste av. *Chakari* utføres tradisjonelt i et tempel for å oppnå gudenes gunst, men utøvelsen av *chakari* kan være mangeartet etter hvilket mål man har. I verdslig utøvelse ble *chakari* brukt for å vise lojalitet og pålitelighet. Dette var et absolutt for dem som var statsansatte. Uten utførelse av *chakari* ble man mistenkeliggjort. Skikken ble avskaffet ved Rana familiens fall, men hadde fått et solid fotefeste og er i dag en viktig del av

det sosiale livet og er funnet på alle nivå innenfor de offentlige organene (Bista 1994). Også i dag brukes *chakari* for å oppnå stillinger og posisjoner innenfor statsmakten, noe som har betydning for hvem som får jobb innen Sanitation Sector og renovasjon i Bhaktapur. En av de viktigste formene for *chakari* i dag er utveksling av informasjon.

Type *chakari* vil variere i forhold til hvilken statusforskjell det er mellom giveren og den som mottar *chakari*. Sistnevnte kan avslå eller akseptere den tilbudte *chakari*. Aksepteres *chakari* vil forbindelsen mellom de to parter omdannes til en '*afno manche*' ('one's owe people') (Bista 1994). Aksept av *chakari* er en offentlig hendelse. *Chakari* er en uformell institusjon som har en viktig funksjon i å formidle informasjon utenom de formelle kanalene. Den spiller en avgjørende rolle i den uformelle driften av Nepals organisasjonsliv og avvisning av en *chakari* sees på som dårlig eller kompromitterende ledelse av organisasjonen (ibid.). Som en del av den "indre sirkel" blir man foretrukket selv uten de kvalifikasjoner som kreves. "*The most importen asset for anyone is not who you are but who you know.*" (Bista 1994:98). Ikke så ulikt de vestlige uformelle institusjonene innen nettverksbygging.

Sammenlignet med de andre folkegruppene i Kathmandu ser det ut til at newarene har en særlig innfløkt tilhørighet til "indre sirkler". Gruppetilhørigheten er definert av lokalisering, *jati*, yrke, Guthi medlemskap og så videre. For å vise hvor viktig *chakari* er i nepalsk organisasjonsliv og hvilken utstrekning og konsekvenser det har, siterer jeg Bista:

"Decisions are made, appointment determined because of pressing obligations formed through 'chakari' and not as a result of an objective determination of what is best at the point. The entire social apparatus then suffers as critical positions are filled and governmental decisions made as a result of 'chakari'. It is a built-in guarantor of incompetence, inefficiency, and misplaced effort. While there are some positive aspects in the 'chakari'-system, on the whole 'chakari' plays a negative role in the administrative and political life." (Bista 1994: 93)

Bista kritiserer systemet sterkt ved å legge til at "*Nepali society cannot develop as long as chakari characterizes its organizational life.*" (Bista 1994:94).

5. Metode – teori og feltmetode

I dette kapitlet vil jeg vise hvordan jeg har operasjonalisert de teoriene jeg har valgt. Med det mener jeg hvilke framgangsmåter jeg har valgt for å finne data som støtter eller avkrefter teoriene, problemstillingene og hypotesene. Jeg har vært spesielt opptatt av å finne strukturer, agenter, grenseoverskridelser og derigjennom hvordan mine informanter kategoriserer og hvilket rammeverk de opererer innenfor. Jeg har først diskutert valg av metode og deretter vil jeg utdype de teoretiske sidene ved metoden før jeg beskriver metoden anvendt i felt.

5.1 Valg av metode

I den metodiske arbeidssituasjonen ved en undersøkelse skiller man mellom kvantitativ orientert metode der man fokuserer på utbredelse, antall og mengde, og kvalitativ orientert metode der en fokuserer på innhold, betydning og egenskap (Wadel 1991). F. Engelstad (1985) nevner ni ulike begrepsskille mellom kvalitativ og kvantitativ metode. To av disse beskriver kvalitativ metode slik i forhold til kvantitativ metode:

"(iv) undersøkelser som sikter mot å kartlegge klassifikasjoner og kategorier i motsetning til numeriske opptellinger" [...]

"(ix) tolkninger som legger vekt på (indre) forståelse i motsetning til (ytre) forklaringer"

(F.Engelstad (1985) i Dale, Jones, Martinussen 1992:8)

Som det framgår av problemstillingene ønsker jeg å finne ut hvilke relasjoner det er innad og mellom de offentlige og de private aktørene i avfallshåndteringen og hvilke strukturer og faktorer som virker inn på disse. En kvalitativ metode er etter min mening, i større grad tilpasset det å finne bakenforliggende årsaker til fenomener enn det kvantitativ metode er (pkt (ix) over). Jeg vil derfor i hovedsak benytte kvalitativ metode for å finne strukturer og sammenhengen mellom struktur og aktør (pkt (iv) over).

Wadel (1991) siterer W. Martinussen i sin bok for å understreke at man i konkrete forskningsopplegg ofte må kombinere kvalitativ og kvantitativ metode:

[De fleste samfunnsforskere vil] "se det som ønskelig å kunne kombinere flere typer metode for å kunne belyse problem på en så fyldig måte som mulig [...] og da bør ikke båtanking rå slik at man oppfatter seg som enten 'kvalitativ' eller 'kvantitativ' forsker og handler deretter" (W. Martinussen i Wadel 1991:13)

For å kunne danne meg et bilde av omfanget av avfall som skal innsamles, arealet og antall husholdninger som skal serves, utvikling over tid, de ulike aktørenes utdanning samt den politiske og administrative oppbyggingen, bør jeg benytte kvantitativ data fra ulike kilder.

Selv om problemstillingen er gitt er valg av forskningsmetode, hvem som gjennomfører forskningen og hva resultatet skal brukes til, avgjørende for sluttresultatet (Dale 1985). Vi som fremmed (forskeren) kan inneha en uopplyst rolle ovenfor informanten. På grunn av denne rollen kan vi stille naive spørsmål hvor vi etterspør informasjon informantene kanskje tar for gitt og som vi ellers kan gå glipp av (Wadel 1991).

Hovedtyngden av min undersøkelse er basert på intervju. Ulike varianter av intervju, samtaler og observasjon er blitt brukt i produksjonen av data til denne oppgaven. I tillegg til intervjuene har jeg brukt sekundære litteraturkilder på en del data som krevde lengre tid i felt enn jeg hadde til rådighet; som for eksempel byens bruk av symboler, newarenes syn på seg selv og deres by og så videre. Her har blant andre Levy (1992), Nepali (1965), Bista (1994) og Parish (1994) vært uvurderlige kilder.

Jeg kunne i liten grad benytte meg av deltakende observasjon i husholdssammenheng, selv om jeg som beboer i område hadde anledning til å observere hvordan mitt eget søppel ble produsert og tatt hånd om av myndighetene og andre aktører. Direkte observasjon var ikke spesielt nyttig før informantene hadde lært meg noen grunnleggende fakta og gitt meg kunnskap om området. Av den grunn ble muntlige kilder særlig viktige og prioritert foran observasjon.

5.1.1 Når er et objekt en ressurs og når er det søppel? Et spørsmål om kategorisering.

Lakoff og Johnsons bok ”*Philosophy in the Flesh*” (1999) tar opp kategorisering som essensiell for forståelse av omverden. ”*Selv en amøbe kategoriserer, mat – ikke mat. Den velger ikke å kategorisere, den gjør det bare*” (Lakoff & Johnsons 1999:17). I bokas undertittel går det klart fram at det er “*western thought*” boka omhandler. Jeg har i utgangspunktet ønsket å bruke asiatisk teori og litteratur. I dette prosjektet er det jeg som vestlig tenkende som skal identifisere og finne hva søppelet består av samt forstå bakgrunnen for de handlinger innbyggerne i Bhaktapur foretar seg. Jeg ser det derfor ikke som motstridende til mitt valg å bruke denne boka.

We have envolved to categorize; if we hadn't, we would not have survived. Categorization is, for the most part, not a product of conscious reasoning. We categorize as we do because we have the brains and bodies we have and because we interact in the world the way we do.” (Lakoff & Johnson 1999:18)

Dette er en fysisk naturvitenskapelig tilnæringsmåte, en forklaring på hvordan hjernen virker fysisk, kjemisk og som konkluderer med at fordi vi er skapninger som oppfatter gjennom nervesystem blir våre kategorier formet gjennom legemliggjøring. Våre kategorier blir en del av vår erfaring. De er således ikke en ren intellektuell inndeling, men en erfaringsbasert dannelse og en instinktiv handling.

Å dele inn i kategorier skjer på ulike nivå og brukes alt etter som hvor inngående motparten kjenner tema eller hvor stort behovet er for å bli forstått. For eksempel kan man dele inne på følgende måte: møbel – stol – gyngestol. Det grunnleggende nivået er det høyeste nivå et singel mentalt bilde kan representere en hel kategori og det høyeste nivå hvor kategorimedlemmene har lik oppfatning av form; i eksemplet vil det være kategorien stol, en sitteanordning for én person. Det er dette nivået hvor det meste av vår kunnskap er organisert og hvor vi samhandler optimalt med verden rundt oss (Aase 2001). På samme måte er alle mine informanter enige om at 'søppel' er noe man kaster ut av husholdet/huset. De er derimot ikke enige i hvilke elementer som kan kalles søppel. 'Søppel' er derfor høyeste nivået informantene hadde en felles forståelse. Jeg kunne derfor ikke bare spørre etter søppel, men måtte få informantene til å utdype hvilke elementer som inngikk i 'søppel' og hvorfor de gjorde det.

5.1.2 Hvordan bygges kategoriene opp?

Persepsjon har alltid vært sett på som kroppslig i natur, mens konsepsjon – danning og bruk av konsepter – har tradisjonelt vært sett på som mentale og helt separert fra vår evne til å oppfatte og bevege oss. (Lakoff & Johnson 1999)

”The conceptual task are of two sorts: (1) learning the structure of a semantic field of lexical items so as to get the relationships among the lexical items correct and (2) performing abstract inferences” (Lakoff & Johnson 1999:38)

Kategorisering kan uttrykkes på denne måten:

Kategori = ∫ (objekt + biologi+ kognitive mekanismer + kultur) (Aase 2001)

Objektet som observeres er konstant. Det samme er biologi som i dette tilfellet er våre sanser. Om to individ ser på et objekt, for eksempel en plastpose, vil begge bruke øynene på samme fysiologiske måte og se den fysiske utformingen av objektet likt. De kognitive mekanismene er også konstant siden dette skjer i hele menneskeheten. I dette eksemplet vil vi alle lære på samme måte hva objektet er og hvordan det kan brukes. Allikevel vil de metaforene vi bruker er ulike. Metaforer skapes ved at to erfaringsfelt trekkes sammen og man sier at det ene er likt det andre. I denne utformingen av metaforer vil kultur være en medvirkende faktor og kultur er variabel. Kultur er lært og endrer seg for et enkelt individ over tid, fra individ til individ, gruppe til gruppe, gjennom tid og geografisk. Slik skapes ulike kulturer. I eksemplet med plastposen kan en gruppe miljøvernere se på den som et problem som skaper ubalanse i naturen og derfor ikke bør brukes, en gruppe forretningsdrivende ser på den som et nyttig redskap i bedrift og ønsker den velkommen, mens en søppelsanker ser den som en potensiell inntektskilde andre har forkastet.

Begrep settes på høyere abstraksjonsnivå enn kategori. I min oppgave er søppel et begrep, mens elementene som inngår er kategorier. Min metodiske utfordring blir hvorfor noen kategorier er søppel for et individ, men ikke for et annet. Hvilke strukturer er det som bestemmer og hvorfor har ikke en så etnisk homogen by som Bhaktapur samme oppfatning?

Dikotomier, for eksempel kvinne – mann, gir to klart avgrensede og absolutte kategorier. De fleste vil ikke være i tvil om hvem som tilhører hvor. Men hva hvis man skulle plassere en transvestitt i kjole inn i en av disse kategoriene, hvor vil vedkommende høre hjemme? Hvis en fysiologisk analyse sier at vedkommende har både x- og y-kromosom vil han bli plassert i kategorien mann. Hvis vedkommende er oppstaset i flott kjole og kunstferdig sminket vil svært mange etter et kort glimt av ham plassere ham i kategorien kvinne. Kan vi da operere med klart avgrensede kategorier? I ovennevnte eksempel blir det et spørsmål om kontekst. I fysiologisk kontekst er vedkommende hankjønn. Det er han sannsynligvis i sin egen oppfatning av seg selv også, men for forbipasserende oppfattes han som kvinnelig på grunn av sin ytre feminine side når han har på kjole, men som mann når han har på dress. Sosial stereotypier er konstruert for å kunne foreta slike kjappe avgjørelser. Det jeg vil fram til med dette eksemplet er at det kan være flytende overganger mellom kategoriene og at kontekst og observatørens kunnskap spiller en viktig rolle.

Disse flytende overgangene og kontekster vil være viktige funn i spørsmål om søppel. Det er her jeg kan finne strukturene som bestemmer hva som er "in place" og "out of place" (jfr. kap 3.2) og strukturene har betydning hvem som har bestemt at slik skal det være. Slike funn vil fortelle om maktforhold og derigjennom hvem som blir marginalisert og om de er det i alle sammenhenger, for eksempel både i religiøs og økonomisk sammenheng.

5.2 Valg av felt

En kort prosjektutviklingsfase medførte at jeg ikke fikk samlet og brukt eksisterende artikler og rapporter om Nepal, Solid Waste Management og søppel generelt, til å sette meg skikkelig inn i situasjonen før jeg kom i felt. Den første tiden i felt ble derfor brukt å danne meg et bilde av situasjonen og finne et egnet område for videre undersøkelser.

I utgangspunktet hadde jeg tenkt å gjøre mitt feltarbeid i Kathmandu by. Det tok bare noen små dager før jeg innså at dette ville by på problemer. Byen er inndelt i over 30 wards (bydeler) og er en meget etnisk heterogen by selv om newarene utgjør over 60 % av innbyggerne. Det bød derfor på problemer å skulle velge et representativt utvalg av bydeler. I søken etter en løsning på dette problemet begynte jeg å se på andre byer og landsbyer i Kathmandu-dalen som mulige feltområder. For å kunne foreta et velbegrunnet valg satte jeg opp følgende kriterier jeg ønsket oppfylt i størst mulig grad:

- ✓ Etnisk homogenitet for å lette analysen
- ✓ Klar og naturlig fysisk geografisk avgrensning
- ✓ Samme myndighet i hele feltområdet
- ✓ Nåværende eller tidligere solid waste prosjekter i området med formål å bøte på søppelproblem og avfallshåndtering.
- ✓ Tidligere forskning i området, eventuelt i tilsvarende etniske og kulturelle gruppe
- ✓ Nettverk som kjenner feltområdet
- ✓ Brukbare kart
- ✓ Ikke over 2000 m o.h. (på grunn av min helse)

Jeg vurderte to områder, Bhaktapur som er den tredje største byen i dalen, og Teku som er en stor og klart avgrenset bydel i Kathmandu. Etter overnevnt krav valgte jeg Bhaktapur som felt fordi:

- ✓ Bhaktapur er tilnærmet etnisk homogent Newar, i følge professor B.Subedi, Tribhuvan University. Dette ble siden grundig bekreftet av litteratur og myndighetene.
- ✓ Hele det tettbebygde bysenteret i Bhaktapur kommune er klart fysisk avgrenset i nord, sør og øst ved hjelp av vei og elv. Vest kunne enkelt defineres.
- ✓ Det er samme myndighet i hele området.
- ✓ Av forskning er det flere tidligere prosjekter innen sosial antropologi ved Universitetet i Norge og ikke minst et stort og omfattende sanitetsprosjekt utført av GTZ, Vest-Tyskland
- ✓ Gode kart var tilgjengelig. Topografisk kart 1:25 000 og kart 1:10 000 (udatert) fra kommunen, dog ikke "field verified"
- ✓ Gjennomsnittlig beliggenhet er 1400 m o.h.

I Bhaktapur har det pågått et renoveringsprosjekt med bistand fra Den Vest-Tyske Forbundsrepublikk (GTZ = Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit). Dette pågikk i perioden 1975-1985 og innebar oppbygging og restaurering av templer og gudehus, utbedring av veier og smug, fornying av brolegging i opprinnelig stil, og en utbedring av vann- og kloakkledninger og de sanitære systemet. Prosjektet ble avsluttet for 16 år siden og mulighetene for at det var byens egne innbyggere som nå tok hånd om søppelet var store. Samtidig mottar Bhaktapur mye multilaterale midler blant annet fordi byen er på UNESCOs liste over World Heritage Site. Dette gjør byen unik i forhold til resten av Kathmandu-dalen og kanskje i forhold til resten av Nepal. Jeg vil derfor ikke kunne generalisere for et større område enn Bhaktapur. Den etniske og kulturelle homogeniteten gjør byen til et perfekt sted å drive forskning. Nærmere en "laboratoriesituasjon" for samfunnsvitenskapelig forskning tror jeg det er vanskelig å komme. På den annen side vil GTZ, UNESCO og andre prosjekt være med på å forme og endre folks bevissthet de siste 20-25 årene og det gjenspeiles til dels i de svarene jeg fikk. Dette gjør det også vanskelig å generalisere.

I ettertid er jeg fornøyd med at valget falt på Bhaktapur. Jeg kom i kontakt med to norske arkitektstudenter. De hadde valgt Teku som feltområde på bakgrunn av prosjektene til The Teku Thapathali Research Group (blant annet med Arkitekthøyskolen i Oslo, NTNU og Tribhuvan University) og andre tidligere prosjekt. Det er mye slum og mange husløse som bor i templene i Teku. Det viste seg at med så mange undersøkelser og prosjekter i området var befolkningen gått lei av å svare på spørsmål fra fremmede som allikevel ikke kunne gjøre

noe med den dårlige levestandarden deres. På tre uker hadde ikke studentene fått ett intervju. I Bhaktapur har ikke innbyggerne vært utsatt for like mange prosjekt og levestandarden er høyere. Befolkningen var vennligere innstilt til å la seg intervjuet.

5.2.1 Fysisk avgrensning av felt

I alle typer undersøkelser er begrensning av feltområde og valg av forskningsmetode med på å begrense valgmuligheter og datatilfanget. Følgelig vil beslutninger i valg av feltområde i seg selv være avgrensende og fokuserende for forskningsinnsatsen.

Bhaktapur er omkranset av elver og har slik en naturlig geografisk avgrensning. Byen er administrativt delt i 17 wards (bydeler). Noen av disse er arealmessig ganske små og dekker kun boligområder, mens andre er store og inneholder mye jordbruksland. I de mer rurale delene av byen er det ikke organisert søppelavhenting fra kommunens side og blant annet av den grunn valgte jeg å se bort fra disse.

Som nevnt i kap.4.3 har Bhaktapur en imaginær bymur. Jeg brukte et kart hvor denne ”usynlige” muren var inntegnet. Den avviker noe fra den opprinnelige bymuren ved at byens tettbygde område har spredd seg utover den vestre porten. Den er derfor sannsynligvis ikke identisk med bymuren men litt større for å tilpasses tettbebyggelsen som har økt noe siden muren eksisterte. Jeg valgte allikevel en tilpassing til "modern times" og avgrenset mitt felt ved hjelp av denne. Alle wardene er representert, om enn i ulik grad, innenfor muren. Feltet var da ikke større enn at jeg kunne gå rundt hele mitt område på 1 time. Jeg var således ikke begrenset av avstand og tid når jeg var i felt. Valget av bymuren som yttergrense skulle også vise seg å være viktig for å finne noen av de underliggende strukturene i dette samfunnet.

5.3 Spørreguide og kategorier

I kvalitativ metode brukes ikke en fastsatt spørreguide, men gjerne en liste over tema. Siden jeg skulle bruke begge metodene utarbeidet jeg en spørreguide med både lukkede og åpne spørsmål samt mer tematiske punkt. Jeg åpnet også for å stille oppfølgingsspørsmål hvis det skulle bli nødvendig eller hvis informanten brakte et nytt tema på banen.

Utenom 10-15 uformelle samtaler og observasjon har jeg foretatt 80 intervjuer. Graden av struktur i intervjuene varierer, fra de seminstrukturerede med myndighetene og totalt/hel

strukturerte med turistene, via ulike moderat strukturerte intervju med hushold og renovasjonsarbeidere hvor sjekklister på tema styrte, til de totalt ustrukturerte samtaler hvor informanten selv ledet samtalen og bestemte innfallsvinkel til tema søppel.

Etter hvert ble jeg lei av å stille de samme spørsmålene om og om igjen, spesielt til husholdene som det var 34 stykker av, og da kom jeg til et punkt hvor jeg håpet svarene skulle bli mer interessante enn spørsmålene. Metodisk er poenget først og fremst å finne divergerende lokalisering av kategorier for så å tolke hvordan kategoriserte observasjoner inngår i diskurs/konflikt. Denne divergens i kategorisering viser hvor allmenne grensene går, hvilke rammer strukturene setter, verdisetting og maktforhold. I dette arbeidet er det fire spørsmål som er sentrale (Aase 1997):

1. Hvilke kategorier har informantene om et gitt tema?
2. Hvordan er kategoriene konstruert?
3. Hvilke andre kategorier blir en gitt kategori relatert til?
4. Hvilke kategori blir en gitt observasjon lokalisert i?

Jeg har to hovedforhold jeg trengt å få informasjon om, hva er søppel og hvilke handlingsmønstre styrt av hvilke regler og strukturer er forbundet med søppel. Jeg valgte å sette søppelet i fokus når svaret på spørsmålene skulle finnes. I stedet for å grave i folks søppelposer, noe jeg sikkert kunne gjort hvis jeg ønsket å vekke både oppsikt og avsky, valgte jeg å spørre folk hva deres søppel bestod av. På den måten fikk jeg både informasjon som inneholdt deres oppfatning av hva søppel var og jeg kunne stille oppfølgingsspørsmål hvor jeg gikk dypere inn i hver enkelt komponent for å finne ut hvorfor de oppfattet det var søppel, hvorfor det ble kastet. Etter hvert hadde jeg så mye informasjon at jeg også kunne spørre hvorfor noe som var søppel hos en informant ikke var det hos en annen. På den måten kunne jeg prøve å finne den bakenforliggende årsaken til at objekter ble kastet eller *ikke* kastet og slik deres sosiale konstruksjon av søppel. Dette gav svar på det første og delvis de to neste av de fire sentrale spørsmålene i kategoriseringen. Jeg ville få kunnskap om hvilke kategorier de impliserte partene lokaliserte de ulike objektene i. Selv om flere av informantene kategoriserer søppel identisk er det ikke sikkert meningsinnholdet er det, noe spørsmål to – hvordan kategorier er konstruert – vil ivareta. Det er viktig å se kategoriene i sammenheng for å kunne tolke andres livsverden (Aase 1997).

Spørsmål tre – hvilke andre kategorier blir en gitt kategori relatert til – var spesielt viktig i forbindelse med søppelsankerne siden de ser en ressurs i det de fleste hushold ser som avfall. Jeg hadde på forhånd satt meg noe inn i det religiøse og kulturelle landskapet jeg befant meg i og brukte noe av denne kunnskapen i oppfølgings spørsmål, men i mange tilfeller kunne ikke informanten redegjøre for hvorfor de kategoriserte verden slik de gjorde. Med en heller oppgitt mine over min uvitenhet var "Du må jo forstå at slik er det bare" en vanlig respons. Det ble derfor nødvendig for meg å bruke min assistent som informant på de felt som så tydelig var skjult for informanten. Jeg brukte også en del litteratur som er skrevet om Bhaktapur og newarene. Jeg ønsket å etablere en sammenheng mellom ulike kategorier for å finne tankegangen bak handlingene og ritualene for gjennom det danne meg en mening om hvorfor aktørene handler som de gjør (Aase 1997).

Spørsmål fire – hvilke kategori blir en gitt observasjon lokalisert i – henger sammen med spørsmål tre og var den største utfordringen siden mye av maktbildet ligger her (Aase 2001). Når jeg observerte at husfruen kastet potetskrell på gaten og gav middagsrester til husdyrene, skal jeg da tolke det som om at potetskrell ikke er en ressurs dyrene kan utnytte mens matrester er det? Det kunne være fordi rå potetskrell kan være giftig for dyrene i store mengder (Andersen pers.med). Eller kanskje det lå en annen forklaring bak?

"I tolkning er det således snakk om lokalisering på to nivå: For det første blir observasjoner lokalisert i kategorier, og for det andre blir kategoriene selv lokalisert i forhold til andre kategorier. Det er dette siste som også kalles kontekstualisering.(Aase 1997:160)

Jeg må derfor finne hvilken kontekst informanten plasserer sin handling i. Kasting av enkelte komponenter (kategorier) av søppel som for meg kan synes som hygienisk husrengjøring kan for informanten være en religiøs handling. Og når naboen kaster akkurat samme objekt kan det være en tredje årsak til handlingen – verken religiøs eller hygienisk.

I kvalitativ metode er begreper og kategorier sentrale analyseverktøy (Fossåskaret 1997) Data skapes alltid gjennom en fortolkende prosess hvor observasjon + begrep = data (Wadel 1991). Jeg har tidligere definert hva jeg legger i begrepet søppel (jfr. kap 1.3.1). Når jeg observerer eller får fortalt en handling må jeg på samme måte begrepsfeste den for å finne ut hvilke data jeg egentlig sitter med. Som eksempel kan nevnes at jeg på bakgrunn av overnevnte observasjon av potetskrellet måtte dele min opprinnelige kategori matavfall to hvorav den ene

var tilberedt mat og den andre av avfall fra matlagingsprosessen som ikke hadde vært kokt/stekt. Selv om begge deler kan være søppel i kategorien matavfall i vår norske forstand er det annerledes i Bhaktapur. Mat og matrester fra andre personer og spesielt fra lavere kaster er omfattet av en rekke renhetsriter og må behandles på bestemt måte. Søppel, matrester spesielt, kan skifte kategori som et uttrykk for makt og hierarki mellom mann og kvinne og mellom høy og lav kaste avhengig av hvilke sanksjoner som følger med ritene (jfr. spisereglene i kap.4.4.2).

Intervjuguiden til husholdsintervjuene ble utviklet med tanke på å finne hva som er søppel, *hvorfor* det er søppel, hvem det er søppel for og *hvilke handlinger* søppel involverer. I tillegg åpnet jeg for samtale rundt relaterte tema for å få et bilde av en helhetlig kontekst. Det er forskjellene mellom svarene på hva, hvorfor, hvem og hvilke som er interessante for analysen. Men den mest åpenbare differensieringen på kategorier er der husholdningene definerer et objekt som søppel mens andre i samme samfunn definert det som en økonomisk ressurs. Jeg tenker da spesielt på søppelsankerne og skraphandlerne. Det å ha kunnskap om hva som kan videregjøres for resirkulering og derfor kategorisere ulikt sine medborgere, kan således bli en allokerende makt og en 'entitlement' (jfr. kap 2.5).

Gjennom å kartlegge meninger om søppel som objekt ville jeg finne handlingene og ritualene i forbindelse med søppelavhending. Mange av spørsmålene i denne delen av spørreguiden var laget med bakgrunn i kunnskap fra litteratur, aviser og vestlige antagelser. Det skulle ikke mange intervjuene til før jeg skjønnte at det måtte en redigering til. Spørsmål ble tilføyd, reformulert og kuttet ut alt ettersom. Dette gjaldt ikke de kvantitative spørsmålene, kun de kvalitative. Når en spørreguide ble endret på vesentlig punkt gikk jeg tilbake til de informantene som allerede var intervjuet for å sikre at alle ble spurt de samme spørsmålene.

5.4 Valgt av type og antall informanter og informasjonskilder.

”The real city [Bhaktapur] is unseen by the uncultured eye. Even to Newars, however, who live their lives there, Bhaktapur is not totally transparent. [...] Viewing life in terms of what they know, feel, and experience as Brahman or untouchable, as rich or poor, as young or old, Newars cannot easily grasp the meaning that life in Bhaktapur has others, whose social positions and life experience are different. Or they may see it only obscurely. (Parish 1994:69). Neware culture cannot be reduced to a single, dominant conception of reality. [...] Newars may experience even what they share – key symbols and social institutions – in radically different ways. (Parish 1994:70)

Med bakgrunn i disse utsagnene valgte jeg å snakke med så mange ulike respondenter fra så mange ulike posisjoner i samfunnet som mulig.

5.4.1 Hushold

Husholdene og deres handlinger og holdninger til søppel er hovedfokus i mine hovedproblemstillinger. Jeg valgte å dra i felt i regnesesongen for å kunne observere om det var forskjeller i søppelmengde og avhending avhengig av klima og årstid. Dette viste seg også å ha en fordel når det gjaldt å finne aktuelle intervjuobjekt. Bhaktapur er som tidligere nevnt en jordbruksby. Man bor i byen og har jordene på byasi utenfor bymuren (foto 5).

I regntiden venter bøndene på at grøden, spesielt ris, skal modne og befinner seg derfor ikke i noen særlig grad på jordene, men inne i byen. Kvinnene hadde flere sysler som til hørte disse hvileperiodene fra markene. Mye av dette foregikk utendørs, enten på hustrappen eller i en palcha² (foto 6). Kvinnene satt sammen og arbeidet, enten i samarbeid om en oppgave eller med hver sin, mens de pratet og passet barna. I de fleste situasjonene var mennene enten på samme sted og arbeidet med sitt eller like i nærheten og spilte kort, røykte og pratet med nabomennene og de eldste ugifte guttene.

² En overbygd veranda på gateplan i forbindelse med inngangen til huset. Mange av disse var offentlige og plassert langs veggen på hus eller som frittstående paviljonger.

Foto 5: Bhaktapur er en tett landsby på en åsrygg, med jordene rundt. Det flate jordbruksområdet rundt byen kalles byasi og er en av Bhaktapurs grenser.

Foto 6: Palcha. Her er det brukt til både produksjon og salg av keramikk.

For meg var dette ypperlig. Jeg kunne snakke med kvinnene uten at jeg forstyrret arbeidet deres for mye og de kunne spørre mennene når det kom til økonomiske og kommunal administrative spørsmål kvinnene ikke kunne svare på. Når jeg oppsøkte en *palcha* var det så mange samlet der at det alltid og uten unntak var en som stilte opp som informant. Da jeg senere oppsøkte alle for en oppfølgingsrunde var innhøstningen og enda senere neste såingen i gang. Det var straks vanskeligere å finne kvinnene hjemme eller i umiddelbar nærhet. Siden jeg ikke visste hvor hver enkelt hadde sine åkerlapper måtte jeg vende tilbake til huset deres gjentatte ganger for å finne dem. Ved annen gangs intervju ble jeg ble invitert inn i respondentenes hus. Det skjedde i liten grad ved førstegangskontakt. Da var jeg en ukjent mens jeg nå var blitt en bekjent og en mange andre i byen kjente til og snakket. Min assistent fortalt om små morsomme episoder hvor jeg var sentrum for samtalen uten å være tilstede selv.

Hvor mange som intervjues avhenger av hvor heterogent miljø man beveger seg i er, jo mer heterogent jo flere intervju (Repstad 1998). En av grunnene til av Bhaktapur ble valgt som felt var etnisk homogenitet. Jeg bestemte meg derfor for å foreta to intervju i hver ward, sammenligne svarene og så vurdere hvorvidt det var nødvendig med flere intervju.

Utvelging av respondenter ble ikke gjort på forhånd. Hver dag valgte jeg to til tre ward som jeg ville intervju i. Etter hvert som jeg gikk inn i bydelen pekte jeg på slump ut en kvinne som så ble spurt om hun hadde tid og ville snakke med meg. Jeg var interessert i størst mulig variasjon og uavhengige respondenter. Det var vanskelig å anslå informantens alderen og ikke minst utdanningsnivå som inngår i hypotese 2, til på forhånd, men jeg prøvde etter beste evne å få så stor og jevn fordeling alder og utdanningsnivå som mulig. Jeg spurte om alder og holdt kontinuerlig oversikt slik at jeg visste hvilken aldersgruppe som var underrepresentert og måtte oppsøkes. Utdanningsnivået var den største utfordringen siden analfabetisme er sterkt utbredt i den voksne befolkningen og det var umulig å vite på forhånd om de hadde utdanning eller ikke. Jeg ønsket ikke å avslutte et nylig påbegynt intervju på grunn av informantens manglende utdanning. Det fant jeg ikke etisk forsvarlig.

Begrep som deles av alle newarer – begrep som står i hjerte av den newariske kulturen – har nødvendigvis ikke samme mening og betydning for alle newarer (Parish 1994). Det er flere årsaker til dette. Blant annet er det kulturelt betinget hvilken sosial erfaring og kapasitet til å reflektere over og handle det enkelte individ har (ibid.). Forskjellig mening om hva som var

og ikke var søppel og hvorfor, vil kunne foretelle hvor grensene går og derigjennom hvordan strukturene er bygget opp og sosialt hierarki opprettholdes. Jeg benyttet meg derfor ikke av muligheten til å be de jeg allerede hadde snakket med, om å anbefale meg for andre. Siden bosetningsmønsteret i Bhaktapur blant annet er regulert av kastesystemet, brukte jeg tolkens lokalkunnskap for å finne størst mulig variasjon i kastetilhørighet hos respondentene.

5.4.2 De politiske myndighetene, de kommunalt ansatte renovasjonsarbeiderne og kontrahenter, søppelsankerne og Kawadi-sentrene

I underproblemstilling 2 spør jeg om det finnes en gjensidig relasjon mellom husholdene, offentlig forvaltning og andre aktører. For å få fra en eventuell gjensidighet var det viktig å intervju øvrige aktørene som er berørt av søppelavhending i Bhaktapur.

5.4.2.1 De politiske myndighetene

Et viktig element i min problemstilling er myndighetene og aktører utenom husholdene. Hver bydel i Bhaktapur har en wardpresident (bydelsleder). Vedkommende er politisk valgt. I utgangspunktet hadde jeg tenkt å snakke med så mange som mulig av dem, men siden 16 av totalt 17 wardpresidenter delte ordførerens politiske syn bestemte jeg meg for kun å snakke med halvparten – åtte stykker. Jeg startet hele intervjurunden i Bhaktapur med et innledende uformelt kaffebesøk hos ordføreren hvor jeg presenterte meg og tema for oppgaven. Dette gav meg tilgang til å snakke med hans underordnede, både politiske og administrative. Bhaktapur er en turistmagnet i Kathmandu-dalen. I samtale med ordføreren nevnte han blant annet turistene som en viktig årsak til at de satser på effektivt renhold i byen. Han mente turistene besøkte Bhaktapur fordi det var så rent. Jeg ønsket å bekrefte/avkrefte dette og snakket med tilfeldige turister på sentrale plasser i byen.

Etter besøket hos ordføreren fortsatte jeg runden med å intervju éen av wardpresidentene og Sanitation Sector på kommunehuset for å få litt innsikt i hvordan administrasjonen av søppelavhenting var organisert. På et relativt tidlig tidspunkt intervjuet jeg også lederen for opposisjonspartiet for å få balansert det politiske synet til ”regjerende” myndighet. Deretter begynte jeg med hovedkilden for informasjon– husholdsintervjuene. Dette gjorde jeg for ikke å dvele så lenge med myndighetene at jeg av ”mannen i gata” ble assosiert med myndighetene, noe som kan blokkere for informasjon (Repstad 1998).

Søppelet fra Bhaktapur dumpes utenfor bymuren, men innenfor kommunegrensen. Dette medfører at noen få innbyggere får søppelet fra alle de andre så å si i fanget. Selv om disse

bodde utenfor mitt feltområde snakket jeg med de nærmeste naboene til den nåværende søppelfyllingen ved Sallāghāri for å få belyst flere sider av myndighetens satsing på å bli Nepals reneste by. Disse innbyggerne er jo med på å velge sittende myndighet og det er dem en slik søppeldumping går mest utover.

Jeg regnet med å intervju de øvrige wardpresidentene og ordføreren på slutten av feltarbeidet. Slik skulle det ikke gå. Tiden jeg var i felt ble preget av uro i verden og i Nepal. 6 uker før jeg kom til Nepal ble 10 medlemmer av kongefamilien drept. Etter ankomsten i felt kom terroranslaget mot USA med påfølgende krig i Afghanistan. Maoistgrupperinger med væpnet revolusjon på agendaen, hadde uttallige aksjoner mot politi, militære, private forretningsdrivende og nepalesere generelt. Det hele kulminerte med innføring unntakstilstand i Nepal etter at maoistene gjennomførte en stor massakre av politi og i militærkaserner. Etter dette konsentrerte jeg meg om å få gjort ferdig husholdsintervjuene og å få snakket med ordføreren. Sistnevnte skulle bli et strategisk uklokt valg.

Det er kjent at i stedet for å komme i fare for å gjøre noe galt vil en nepaleser avstå fra en handling eller en beslutning (Bista 1994). Da jeg allikevel fikk tid til overs de siste dagene ville ikke wardpresidentene snakke med meg lenger, på tross av avtaler inngått for lenge siden. Fordi jeg hadde snakket med ordføreren, deres øverste leder, kunne ikke de risikere å si noe han ikke hadde sagt eller komme i fare for å motsi ham. De avstod da heller fra hele intervjuet. Jeg ønsket disse intervjuene og valgte å bruke tolken min som intervjuer etter at jeg hadde dratt tilbake til Norge. Hun fikk spørreguiden min, ventet to måneder og gikk tilbake til de vi hadde avtalt med. Hun fikk intervju med 5 wardpresidenter. Hun foretok også en oppfølgingssamtale med Sanitation Sector på bakgrunn av en tilsendt spørreguide.

En hake ved det hele var at hun ikke fikk svar på de kritiske spørsmålene laget på bakgrunn av informasjon fra andre respondenter som spriket med informasjon jeg hadde fått i første møte med Sanitation Sector. Så lenge jeg var til stede i intervjusituasjonen kunne hun hele tiden vise til at hun bare var tolk og at det var jeg som stilte de kritiske spørsmålene. Nå hadde hun ikke lenger den muligheten og sto i fare for å bli tatt til inntekt for mitt syn og min analyse av situasjonen. Det er mulig hun ikke følte for å stille disse spørsmålene, men jeg burde uansett ikke satt henne i en slik situasjon hvor hun kunne bli utsatt for kritikk for tilsynelatende å ha opponert mot den politikken som ble ført, noe som er forbundet med fare.

5.4.2.2 De kommunalt ansatte renovasjonsarbeiderne og kontrahenter.

Utenom de politisk valgte og utnevnte myndighetspersoner i kommuneadministrasjonen snakket jeg også med de kommunalt ansatte renovasjonsarbeiderne. Siden deres arbeid var svært synlig i bybildet og de vandret rundt i byen hele dagen så det bød ikke på problemer å få spontane intervju med dem. Det var flere ulike grupper av renovasjonsarbeidere, både med hensyn til ansettelsesforhold (fast ansatt eller kontrahenter), kaste- og etnisk tilhørighet, og jeg sørget for å få snakke med alle grupperingene. Renovasjonsarbeiderne kunne gi meg informasjon om hvorvidt folk handlet i tråd med de kommunale direktiver som var gitt og på den måten korrigere husholdenes informasjon. Deres informasjon var også viktig for å forstå hvem som ble ansatt innen den formelle økonomien og hvem som var i den uformelle samt bakgrunnen for disse forskjellene.

5.4.2.3 Andre formelle aktører og uformelle aktører – søppelsankere og Kawadi-sentre

Ved siden av de offentlig ansatte og formelt engasjerte var det viktig å få tak i de uformelle aktørene i søppelavhendingen. I min første hypotese hevder jeg at søppel er en kilde til velstand og tenkte da først og fremst på de som utnyttet en nisje i den uformelle økonomien til å livnære seg og sin familie ved søppelsanking.

Uformelle søppelsankere var svært vanskelig å finne siden de ikke var så mange. De vandret over nesten hele byen og var aldri på samme sted til samme tid. Tilslutt så jeg meg nødt til å oppsøke et område sør for byen og utenfor mitt feltområde, hvor Kawadi-sentrene (skraphandlere) befant seg. Der stoppet jeg søppelsankere på vei til og fra og intervjuet de som sa de samlet innenfor bymuren. Alle så nær som én nektet å snakke og ville gå straks jeg tok opp notatboken min. Han som ikke gikk var fra Nepal, de øvrige var fra India. Jeg løste problemet ved å pugge spørreguiden og be tolken om hjelp til å huske svarene. Etter hvert intervju gikk vi på en lokal "tea stall" for å rekapitulere og notere svarene.

Kawadi-sentrene er et viktig ledd i den uformelle søppelsanking og i resirkulering. Det var derfor på sin plass med en samtale med disse. Siden det var så få søppelsankere som ville snakke med meg brukte jeg også de ansatte ved sentrene for å få mer informasjon om søppelsankernes arbeid og deres liv.

5.4.3 Litterære kilder

Som nevnt i innledningen til kapittelet var det på grunn av min korte planleggingsfase og ressursknapphet, nødvendig med sekundære litteraturkilder for å få utfyllende informasjon om kultur, religion og innfløkte symbolsystemer som jeg enten ikke kjente til når feltarbeidet startet eller som var for tids- og ressurskrevende å innhente selv. Mine litteratursøk før avreise var preget av lite forskning på søppel som et samfunnsmessig sosialt anliggende og som et økende problem på grunn av økonomisk utvikling. Mye av litteraturen er enten teknisk-naturvitenskapelig eller den har preg av case-studier med sosialantropologisk innfallsvinkel hvor den enkelte søppelsankers livsverden belyses. De nepalske arkivene var utilgjengelig for meg på grunn av språk og jeg hadde ikke ressurser til å få en assistent til å søke i dem. Jeg benyttet anledningen til å samle engelskspråklig litteratur mens jeg var i felt, litteratur som ikke er like lett tilgjengelig i Bergen. Det som virkelig satte fart i innsamlingen av relevant litteratur var et stipendopphold ved Nordisk Institutt for Asia Studier (NIAS) i København med egen bibliotekar til disposisjon!

5.5 Arbeid i felt

I dette punktet vil jeg gjøre rede for hvordan jeg løste praktiske problem i felt og bakgrunnen for en del valg.

5.5.1 Kommunikasjon og bruk av tolk.

Bruk av tolk var i mitt tilfelle helt nødvendig siden jeg ikke kunne noen av de språkene som brukes i Bhaktapur. Før jeg kom til Nepal var jeg usikker på hvem i husholdet det var naturlig å henvende meg til bortsett fra at jeg ønsket å snakke med den som administrerte husholdets avfall. Usikkerheten gikk blant annet på om jeg fikk direkte adgang til kvinnene eller måtte først ha en innledende samtale med mannen for å få tillatelse. Parish (1994) beskriver det som en hindring å være utenlandsk, ugift, mannlig forsker når det gjaldt tilgang til samtale med newar-kvinner. Winfried Ellingsen (pers. med.) bekrefter dette i sin doktoravhandling. Etter samtale med professor Bhim Subedi ved Tribhuvan University ble det klart at jeg som kvinnelig forsker i et newar samfunn ville få kontakt med kvinnene uten at mannen ville blande seg inn.

Under en uformell samtale med borgermesteren i Bhaktapur viste han til en masteroppgave i sosialantropologi som nettopp var utført i hans by. Oppgaven var skrevet på et utmerket engelsk av en lokal kvinne. Jeg trengte en newar-kvinne som tolk og satt meg i forbindelse

med henne. Hun hadde jobbet som turistguide og behersket både newari, nepali, engelsk og mandarin, men hun hadde aldri jobbet som tolk. Siden jeg selv gjennom mange års arbeidserfaring har intervjuet med tolk så jeg det egentlig som en fordel at jeg kunne få lære henne opp fra grunnen av. Jeg hadde på forhånd et klart bilde av hva jeg ville kreve av en tolk og hun var i så måte et blankt ark jeg kunne fylle ut akkurat som jeg ønsket.

De krav jeg stilte var først og fremst at hun hadde et avklart forhold til rollefordelingen oss imellom og at hun ville ta imot instruksjoner, opplæring som tolk og at kjemien mellom oss stemte. Jeg ønsket videre at alt i samtalen skulle oversettes, begge veier, og at hun ikke stilte egne spørsmål uten å informere meg om hvorfor hun i så fall spurte. Det fungerte svært bra, så bra at selv det som var av privat karakter informert hun meg som så jeg skulle være sikker på at hun ikke la seg opp i min oppgave.

Hun ble instruert til å ikke tolket innholdet i svarene underveis, men at hun oversatte så ordrett som overhode mulig. Grunnen til det var at jeg ville ha muligheten til å fortolken ord og utsagn som gikk igjen hos flere respondenter. På grunn av hennes formelle utdanning innen sosialantropologi og ikke minst hennes trening som offentlig godkjent guide, hadde hun en imponerende kunnskap om myter og metaforer i det hinduistiske og buddhistiske newar-samfunnet og inngående kunnskap om newar kulturen i Nepal. Dette lettet mitt arbeid med å forstå historien bak historien (Aase 2001) da jeg senere gjennomgikk intervjuene. Jeg brukte hennes kompetanse aktivt ved at jeg etter hvert intervju brukte henne som nøkkelinformant hvis der var metaforer eller henvisninger til myter som informanten ikke kjente til.

Men min søken etter innsikt i newar samfunnet er todelt. Primærkilden er stort sett kvinner med hensyn til hushold og menn med hensyn til politikk og administrasjon. Jeg lånte derfor den mannlige tolken til min medstudent, Elisabeth Shaw, under intervju med myndighetene og politikere – samtlige var menn. Han har vært brukt som tolk av mange tidligere studenter ved Universitetet i Bergen og hadde sin egen oppfatning av tolkerollen. I flere av disse intervjuene blandet han seg inn i samtalen og "redigerte" svarene når han oversatte, det vil si han kommenterte og la til sin tolkning av svaret samt sin egen oppfatning av hvordan det faktisk hang sammen. Jeg sa klart fra om hva hans rolle var og at hans oppfatning var uinteressant. Det bedret seg noe, men ikke tilfredsstillende. Av den grunn foretrakk jeg så lang det var mulig å bruke min egen tolk.

5.5.1.1 Tolking av begreper

Tolken hadde fått intervjuguidene på forhånd slik at hun kunne få oversatt dem til newari, men hun brukte ikke sin skriftlige versjon under intervjuene. Jeg burde hatt større fokus på hennes bruk av newari ord på det som senere skulle begrepsavklares og kategoriseres i analysen. Et eksempel på dette er hvilke ord hun brukte på søppel, resirkulering og så videre. I avslutningen av mitt opphold satt vi og oppsummerte vårt samarbeid da jeg kom til be henne notere ned med latinske bokstaver hvilke newari-ord hun hadde brukt på de ulike kategoriene. Det kom da fram at hun på ”matrester” hadde brukt to ulike ord og at hun ikke hadde vært konsekvent. Det ene, *laingu nasa*, betydde matrester laget med overlegg (for senere oppvarming eller kaldspising) mens det andre, *basi khena*, betydde matrester som ble til overs uten overlegg. Håndtering av sistnevnte er mest interessant for meg siden det er potensielt søppel.

Et annet eksempel er ordet resirkulering hvor hun på de første åtte intervjuene konsekvent hadde brukt nepali-ordet for resirkulering siden det ikke fantes noen betegnelse for dette på newari. Jeg skjønnte underveis at ordet ”resirkulering” var et ord som kvinnene ikke hadde noe forhold til. Siden det ikke finnes i newari var det vanskelig å få begrepet oversatt med en mening som stemte med min definisjon. Vi diskuterte oss fram til en enighet om at hun først brukte ordet på nepali for så å forklare det på newari hvis informanten ikke forstod. Samtidig begynte jeg å spørre om gjenbruk (finnes på newari) fordi svarene jeg hadde fått til da tydet på at informantene blandet begrepene slik jeg hadde definert dem. Svarte informanten negativt på resirkulering hendte det svært ofte at de svarte positivt på oppfølgingsspørsmålet om gjenbruk.

5.5.2 Forskerens rolle

”Summen av alle de forventninger om rettigheter og plikter som knytter seg til personer i en spesiell situasjon eller funksjon, blir gjerne kalt en rolle.” (Fossåskaret 1997:19)

”For at forskeren skal kunne samhandle med andre, kreves det at hun etablerer en relasjon til den hun vil studere. Relasjoner etableres mellom statuser i status-sett, som gjør det mulig for samhandlingspartene å stille rolleforventning til hverandre. (Aase 1997:49)

I et feltarbeid er det ikke uvanlig at man endrer roller underveis. Det er en prosess hvor man selv og respondenten blir klar over hvor man står eller ikke står. Man kan tillegges roller utfra ens egen oppførsel, utfra respondentens oppfatning, lokalitetens oppfatning av en som person

eller av ens kultur. Forutsigbar atferd, det vil si reaksjoner på egne og andres handlinger, skapes ved at rolleforventninger knyttes til de statuser som inngår i settet og at man har en felles forståelse for akseptabelt handlingsrom (Aase 2001). Ulik rolleforventning knyttet til samme status kan forårsaken kulturkollisjon. (Aase 1997)

I en by som Bhaktapur med sterke sosiale, kulturelle, religiøse og hierarkiske strukturer fikk jeg ofte spørsmål om sosial status og ble tillagt roller jeg ikke fant komfortable utfra den jobben jeg hadde å gjøre. Status innebærer ikke handlefrihet, men begrensninger og rammer. En måte å endre status på er å handle i strid med rolleforventning. (Aase 2001)

Tolken min visste at jeg var for gammel i newarenes øyne til å være student (jeg er det også i norske øyne for den saks skyld!) så hun valgte å presentere meg som forsker fra Universitetet i Bergen uten å si noe om hvilken tilknytning jeg faktisk hadde til universitetet. Ved å utelate informasjon handlet jeg nødvendigvis ikke i strid med rolleforventningen, men jeg tok bevisst en annen status for å få den rollen jeg ønsket og på den måten manipulerte deres rolleforventning til meg. Ugift kvinne over 25 år uten barn har ingen høy status i Nepal, mens en person med universitetsutdanning står høyere i kurs. Jeg så derfor ingen grunn til å si noe om mitt privatliv i den innledende samtalen til intervjuet, men spørsmålet kom nesten uten unntak opp etterpå. Alder gir i seg selv en plass høyere opp på stigen så den talte kun i mot meg når den ble satt i sammenheng med det å være student, altså inn i et statussett.

Bakgrunnen for disse valgene var å få sikre tilgang på de respondentene jeg ønsket. Min eventuelt lave status kunne få enkelte grupperinger til ikke å stille opp eller den kunne hindre meg i adgang til deres hjem. Det sistnevnte visste seg etter hvert å være svært vanskelig av flere årsaker som jeg kom inn på i presentasjon av felt (jfr. kap 4.4.3) og kommer videre inn på i analysen. Manglende adgang til kjøkkenet hvor størstedelen av søppelet ”produseres”, umuligjorde deltakende observasjon og er noe av grunnen til at jeg måtte spørre direkte hvilke objekter som var søppel og hvor mye søppel de hadde pr. dag.

I de fleste av de åtte første husholdsintervjuene fikk jeg spørsmål om helse, alt fra sår hals til vonde bein, og skjønnte ikke helt hvorfor de spurte meg. Tolken hadde i sin innledning gjort det helt klart hvor jeg kom fra, hvorfor jeg var i Bhaktapur og hvilket fagområde jeg skulle utforske. Uten å tenke over det gav jeg ”kjerringråd” mot sår hals og gav fra meg min Paracet til en eldre dame med ryggmerter. Etter det åttende intervjuet med ”medisinsk avslutning”

tok jeg min forskerrolle opp til vurdering. Situasjonen kunne ha en sammenheng med at jeg spurt om de trodde de kunne bli syke av søppel, med det skulle senere vise seg at jeg sannsynligvis var blitt tillagt rollen som medisinsk forsker utfra den kontekst som fantes i Bhaktapur fra tidligere forskningsprosjekter. Jeg tok grep og endret denne rollen selv. Jeg bestemte meg for å ikke lenger svare på disse spørsmålene i noen form. Tolken fikk så beskjed om presisere at jeg ikke var medisiner i innledningen. De resterende intervjuene forløp uten disse medisinske innspillene.

Jeg mente å ha satt meg godt nok inn i de to ulike mulige feltområdene til å ta et kvalifisert valg, men jeg fikk allikevel en overraskelse mot slutten av feltarbeidet. Universitetet i Bergen hadde et pågående medisinsk forskningsprosjekt i Bhaktapur. Medisinerstudenter intervjuet barnefamilier og delte ut sinktabletter/pseudotabletter. Denne informasjonen fikk jeg helt mot slutten av mitt feltopphold og kan være en del av forklaringen på hvorfor informantene spurte meg om helseråd. Når det er sagt, tror jeg ikke misforståelsen av forskningsgren hadde noen stor innflytelse på svarene informantene gav, men fordi de trodde jeg var faglig interessert i helsen deres var de i noen grad opptatt av å forsikre meg om at de fulgte myndighetenes hygieniske anbefalinger. Fordelen var at jeg fikk ganske tidlig kjennskap til de opplysningsprogram myndighetene gjennomførte og kunne spørre mer inngående hos de resterende informantene.

5.5.2.1 Klesdrakt og min fysiske person.

Som høyreist og storkvotst, fregnede europeer aksepterte jeg at jeg kom til å stikke meg fram uansett hva jeg måtte foreta meg, men jeg prøvde aktivt å fjerne de ulikhetene som var mulig å gjøre noe med. Jeg brukte konsekvent den lokale drakten 'kurta surwar'³ under intervju og samtale med husholds-, søppelsanker- og renovasjons-informantene. Jeg stilte også dette som krav til min assistent som likte best å gå i vestlige klær. Til å begynne med gikk jeg i noen gamle 'salwar kameez' (bengali betegnelse for samme drakten) som jeg hadde kjøpt i Bangladesh noen år tidligere. De ble raskt identifisert som utenlandsk drakt og kommentert. De har et annet snitt enn de lokale draktene og dermed var jeg i grunnen like langt. Jeg gikk til innkjøp av nye, mer moderne drakter og med kort arm og riktig, lokalt snitt. Effekten uteble ikke. Når jeg gikk gjennom byen på fritiden i vestlige klær kjente ikke mine informanter og bekjente meg igjen. Da var jeg kun enda en turist i den store mengden. Jeg mener derfor bestemt at klesdrakten bidro positivt til å bryte ned noen barrierer mellom meg

³ Løstsittende, lang skjortekjole over en posete bukse og med et langt sjal over skuldrene

og folk i Bhaktapur. Det samme gjorde mitt valg av tolk fra Bhaktapur – på den måten var vi bare én fremmed og ikke to slik valg av tolk fra en annen newar-samfunn i Kathmandu-dalen ville vært.

Min størrelse var der ikke noe å gjøre med annet enn å prøve å utnytte den positivt. Newarene liker en god latter og har en flott humor. Ved selv å latterliggjøre min høyde og bredde og få folk til å le når jeg for eksempel ikke klarte å stå oppreist i deres oppholdsrom eller når jeg satte meg på gulvet, istedenfor på en gebrekkelig, 20 cm høy krakk slik som dem, fjernet jeg litt av den høytidelige stemning og fikk respondentene til å slappe av. Men jeg var nøye med å ikke overdrive dette skuespillet slik at jeg mistet all respekt og min rolle som forsker, for så å bli tillagt en klovnerolle i stedet.

5.5.3. Intervjusituasjonen

Mye informasjon ligger i tabuene og i historier. Å få fram tolkningen av historiene og årsaken til tabuene i samtaler som foregår i det offentlige rom er en utfordring. I mange tilfeller kjenner ikke informanten den bakenforliggende årsaken. Muligheten for at jeg kunne sette informantene i forlegenhet ved å spørre direkte av alltid tilstede. Det var også en mulighet for at informanten finner det upassende å svare på slike spørsmål med andre tilstede selv om de kjente svaret. Til tolkning av hva som var hva trengte jeg sekundære litteratur kilder eller nøkkelinformanter. Med tanke på senere tolkning er det derfor essensielt å få skrevet ned så mye av samtalen som overhode mulig.

Alle intervjuene hadde derfor en fast innledning hvor assistenten redegjorde for våre roller. Det var viktig for meg som forsker at det kom tydelig fram at tolken kun var et arbeidsverktøy for meg og at hun ikke skulle stilles til ansvar for noe av det jeg spurte om. Av denne grunn stilte jeg alltid hvert spørsmål på engelsk før tolken oversatte spørsmålet til newari og svaret tilbake til engelsk. Denne vekslingen fram og tilbake i intervjuet gjorde det mulig for meg å notere underveis mens newari-delen av spørsmål og svar pågikk.

Hvor man sitter i en samtale har betydning for hvilke roller man inntar og får. Jeg var opptatt av at jeg og tolken satt side ved side foran intervjuobjektet slik at også jeg kunne lese dennes ansiktsuttrykk og ikke minst at intervjuobjektet oppfattet at det var jeg som foretok intervjuet. På denne måten hadde jeg bedre kontroll med samtalens forløp og kunne stille oppfølgings spørsmål der det krevdes og stoppe der informanten tydelig følte seg beklemt.

Jeg hadde opprinnelig tenkt å bruke båndopptaker, men etter en salig ”båndsalat” på det første intervjuet kuttet jeg det ut. I ettertid er jeg veldig komfortabel med den avgjørelsen. En båndopptaker kan virke seriøs og høytidelig og informantene kan føle et press på seg til å svare ”korrekt”. Den kan også virke fremmedgjørende i samtalen og skape ytterligere skiller mellom forsker og informant. Jeg ønsket en fri og uhøytidelig, men dog til en viss grad strukturert, samtale. Foruten svarene noterte jeg også ned miljøet rundt samtalen, hvem som var tilstedet, hvor intervjuet foregikk og stemningen under intervjuet med tanke på senere analyse av intervjuet. Denne arbeidsmetodikken fungerte bra og på det meste gjennomførte jeg opptil fem husholdsintervjuer pr. dag uten at jeg fikk følelsen av å ha gått glipp av informasjon.

5.6. Metodekritikk

Jeg har bare intervjuet kvinner og funnet deres kategorier av søppel. Mange av husene i Bhaktapur har småindustri og forretninger tilknyttet boligen. Disse styres i stor grad av mennene. Søppelet fra hushold og forretning blir blandet, men jeg spurte ikke mennene direkte hva de puttete i søppelet, kun indirekte gjennom å spørre kvinnene hva de andre i husholdet anså som søppel. Jeg mangler derfor det mannlige aspektet ved husholdenes oppfatning av kommunal søppelhåndtering.

Bhaktapur er ingen typisk nepalsk by. Byen er homogen newar, fysisk klart avgrenset og ganske rein i forhold til andre byer jeg besøkte i Nepal. Fordi Bhaktapur er en World Heritage Site mottar byen dessuten ganske mye donormidler øremerket til oppbygging og rehabilitering noe som bedrer økonomien på de fleste områder betraktelig i forhold til andre byer. Min undersøkelse kan således ikke generaliseres for Nepal. Samtidig stiller jeg meg tvilende til om det hadde vært mulig å gjøre en generalisering med en hvilket som helst annet valg av felt så lenge landet er så etnisk divergert som det er. På grunn av Bhaktapur’s særegenhet er den svært godt egnet til å forske endringsprosesser i selv om man ikke kan generalisere. Byen egner seg som et ”lukket” forskningslaboratorium på grunn av homogenitet og avgrensning.

I mitt møte med Bhaktapur så jeg en by, men ikke den byen newarene bodde i, jeg så en turistattraksjon. Mitt syn utviklet seg etter hvert som jeg fikk kunnskap, men jeg kommer nok

aldri til å kunne se samme by som newarene. Forskerens forutforståelse representerer en feilkilde som kan hindre endelig innsikt. Min vestlige og norske bakgrunn har gitt meg "vestlig linser" som jeg betrakter verden gjennom. Disse linsene vil alltid stå mellom meg og mine observasjoner og farge innsikten i og tolkning av disse (Sack 1997). En av mine viktigste oppgaver under observasjon og intervju i felt er å være oppmerksom på dette og stille meg åpen for informantenes tolkning av sin verden og redusere effekten av min vestlige utdannings- og kulturbakgrunn, av min forutforståelse av forskningsfeltet, mine problemstillinger og hypoteser. Siden denne "linsebruken" foregår ubevisste vil den alltid være en kilde til feiltolkning, uansett hvor bevisst jeg var på problemet. På den annen side kan også forskerens forutforståelse kan være en forutsetning for innsikt. Uten min utdanning og studiet av felt og problemstilling på forhånd ville jeg ikke vært i stand til å stille nettopp de spørsmålene som frambrakte den nødvendig informasjon. Jeg ville heller ikke vært oppmerksom på detaljer i observasjonene som normalt ville blitt oversett eller feiltolket om jeg ikke hadde hatt en forståelse av hva jeg skulle se etter.

Tolken hadde innside informasjon og kunne i intervjuene brukt begrepene på akkurat den måten jeg ville at de skulle bli forstått av respondenten. Dette utnyttet jeg etter min mening ikke godt nok, blant annet når jeg ikke var nok oppmerksom på tolkens begrepsbruk i oversettelse av spørreguiden. Jeg burde på en bedre måte sikret konsekvent oversettelse. Det var først ved en gjennomgang mot slutten av oppholdet da jeg ba om oversettelse til newari av bestemte ord som ofte ble nevnt som komponenter i søppelet, at assistentens inkonsekvente bruk av begreper kom fram (jfr. kap. 5.5.1.1). Hadde jeg gjort en kvantitativ undersøkelse ville dette hatt stor innvirkning på resultatet. Jeg mener dette ikke i særlig grad påvirket hvilke elementer informantene nevnte de hadde i sitt søppel, men det påvirket i hvilken grad jeg kunne stille oppfølgingsspørsmål og få kunnskap om hvorfor de betraktet de enkelte komponentene som søppel.

Bruk av "bymuren" som grense for feltområde utelukket respondenter fra Pore-hushold (laveste kastenivå) som tradisjonelt er dem som håndterte søppelet i Bhaktapur. Deres forståelse av hva som var søppel i et hushold er derfor ikke med i undersøkelsen. Men flere av dem jobbet som kommunale renovasjonsarbeidere og ble intervjuet i den sammenheng. Deres meninger omkring søppelhåndtering er derfor med, dog i begrenset grad.

6. Før og nå – søppelhåndtering i Bhaktapur.

Jeg vil først beskrive kort hvordan søppelhåndteringen mest sannsynlig foregikk på 70-tallet og tidligere, før jeg beskriver hvordan det skjer i dag. Endringer over tid, informantenes betraktninger om søppel og søppelhåndtering og hvorfor endringene har skjedd, vil danne grunnlag for analysen og svar på mine problemstillinger og hypoteser.

6.1 Gårsdagens søppelhåndtering

Det er vanskelig å finne en samlet beskrivelse av hvordan søppelhåndteringen foregikk i Bhaktapur tidligere. Etter samtaler med myndigheter, politikere, husholdsinformanter og renovasjonsarbeiderne samt noen litterære kilder har jeg etter hvert satt sammen biter av informasjon og dannet meg et bilde som jeg vil presentere her..

Kastesystemet i Bhaktapur er delt inne etter yrkesgrupper (se kap 4.4.2). Nederst blant "untouchables" befinner sweepers (*Pore jāti*) seg. Disse familienes yrker var å feie gatene, tømme latrinene og fjerne uønskede objekter fra husholdene. De var tillat å komme inn i *cheli* for å plukke opp det husholdet ønsket å bli kvitt. Siden disse var nederst på rangstigen i kastesystemet kunne de ikke bli forurenset av noen deler av avfaller. Tvert imot, det var også tillagt deres rolle i kastesystemet å akkumulere forurensing (*asuddha*) og "bad luck" i byen og bringe det bort fra byrommet og fra kaster høyere enn dem. Pore måtte derfor bo utenfor bygrensen og var på den måten med å definere byens grenser og romlige mening (Levy 1992).

Søppelet besto mest av restavfall fra jordbruk, matlaging, latrinene og rester etter religiøse festivaler og seremonier (Tuladhar & Bania 1997). Dumpingplassen som ble brukt før den nåværende ved Salagari lå ved Chuping Ghat langs bredden av Hanumante elven. Dette er et elvemøte hvor Kālā Kholā renner ut i Hanumante fra sørsørøst. Klær etter død ble brent på høyre side ved kremasjonsområdet, søppel ble lagt på venstre bredd rett nedenfor elvemøtet. Da det ble fullt på venstre side ble høyre side ovenfor nevnte kremasjonsområdet benyttet. Ekskrementer fra latrinene ble brukt til gjødsel og derfor ikke dumpet (Carson 1992).

Som betaling for den jobben de gjorde fikk *Pore* salt, ris, mat, klær og sko samt en liten sum penger, vanligvis en gang i året. *Pore* stod fritt til å bruke det materialet de samlet inn slik de måtte ønske uten at det ble sett på som betaling for jobben. Det var vanlig at de solgte komposterbart materiale til bønder som trengte gjødsel. Kommunen var på den tiden ikke

involvert i avfallshåndteringen, men overlot alt til *Pore* og den tradisjonelle måten å fjerne uønskede objekter fra husholdene og gatene. Det var utenkelig at personer som tilhørte andre og høyere kaster skulle påta seg noe av det arbeidet *Pore* utførte.

Kastesystemet er styrende for innbyggernes samhandling og individets enkelthandlinger. Innbyggerne har, uansett *jati*, en felles forståelse av hvordan kastesystemet er bygget opp og hvilken betydning kastetilhørighet har for hvilken rolle individet har i Bhaktapur. Man tilhører kastesystemet og sin *jati* gjennom fødsel og det er en tilhørighet man ikke kan kvitte seg med i dette livet. Men et riktig levd liv med tilstrekkelig tilbeding av gudene øker mulighetene for å bli gjenfødt i en høyere kaste. Den mest fryktede sanksjonene for å bryte kastereglene, utenom gjenfødelse i en lavere nivå, var utstøtelse fra samfunnet og ikke minst fra familien og *jati*. Veldig mange av de religiøse ritualene og festivalene hvor gudene tilbedes er knyttet til familie og *jati*-tilhørighet og ekskludering medførte begrenset mulighet for en suksessfull gjenfødelse. Etterlevelse av kastesystemets regler var derfor svært viktig for Bhaktapurs innbyggere og hinduer generelt. Struktur identifiseres gjennom sosial regler, "*the constructions of meaning*" og "*the sanctioning of social conduct*" (Åquist 1992).

Kastesystemet er en sterk sosial struktur med felles forståelse og sanksjoner. Kastesystemet er derfor en sterk struktur og ikke et system i teoretisk betydning (ibid.). Jeg vil allikevel bruke ordet kastesystem siden det er et innarbeidet som begrep.

Men selv om *Pore* fjernet det meste av avfallet var det noen komponenter som kun bestemte *jāti* og *guthi*-organisasjoner utenom *Pore* som kunne ta hånd om. For at ritualene rundt blant annet fødsel og død skulle bli riktig utført var *guthi* tilhørighet sentral (Nepali 1965). Uten dem ville familien forbli forurenset og utstøtt. Sammen med bestemte *jati* tok *guthi*-medlemmene hånd om for eksempel navlestrenger, morkaker og klær fra de døde. Dette ble enten hentet hjemme hos folk eller på dertil egnede *chwasas* (se pkt 4.3.4).

De personene som utførte disse spesielle jobbene ble alle betalt i kontanter. Heller ikke disse personene kunne berøres, ikke på grunn av kastenivå, men på grunn av den forurensende jobben de utførte. Alt avfallet som ble tatt hånd om på denne måten var i følge religion, ansett som spesielt farlig og ulykkesbringende og krevde omfattende renselsritualer om andre kom i fysisk kontakt med materialet eller de personene som håndterte det. En informant beskrev hvordan de kastet pengene foran føttene på en kvinnelig fødselshjelper som fikk betalt for å ta med seg navlestreng og morkake. Kvinnen kunne plukke opp pengene selv og informanten

unngikk derved berøring. Disse personene måtte i mange tilfeller komme høyere opp i huset enn *cheli* for eksempel for å plukke opp den døde klær eller rester etter fødsler siden dette overhode ikke kunne berøres av andre. Informanten beskrev videre hvordan de måtte rensa huset etter at fødselshjelpen hadde gjort jobben og forlatt huset. Denne renselsen trengte de ikke å utføre når *Pore* hadde vært i *cheli* for å hente avfall.

Streng struktur med bestemte sanksjoner for brudd på disse, sanksjoner som var kjent for hele samfunnet, kunne være kilde til makt. Dette forholdet var ikke så tydelig når informantene beskrev forholdene i Bhaktapur slik de var tidligere, men når endringene i søppelhåndteringen ble beskrevet ble det mer tydelig hvordan strukturens mulighet for politisk og økonomisk makt ble brukt i Bhaktapur. Jeg vil vente med å drøfte dette til analysen av dagens situasjon for renovasjonsarbeiderne (jfr. kap. 6.7).

6.1.1 Hjemmekompostering.

Den store majoriteten av innbyggerne i Bhaktapur var bønder med behov for gjødning til åkrene. Det er derfor lange tradisjoner for kompostering i landsbyen. Komposteringen foregikk både mellom husene, i bakgården (foto 8) og ute på åkeren i åpne groper kalt *saaga* (Tuladhar & Bania 1997). En kvinne på 75 fortalte at hun tidligere hadde kompostbinge inne i huset. Den var plassert i *cheli* under trappa opp til andre etasje. Dette er en plassering jeg ikke finner igjen i noe litteratur, verken den som omhandler arkitekturen, folkene, religionen eller kompostering i Bhaktapur, men jeg fant faktisk slike kompostbinge som fortsatt var i bruk i dag i andre hus enn min informants (foto 7). Når markene skulle prepareres til såing og planting tok min informant grønnsaksskrell og aske direkte ut på marka eller til den lille komposthaugen hun også hadde i et hjørne av åkeren. Den store kompostbingen i huset ble tømt og brakt til åkeren før isåing av neste avling, som regel to ganger pr. år. Hun snakket da om tiden før GTZ (Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit) sin renovering av Bhaktapur, altså før 1970-tallet. GTZs vann og sanitetsprosjekt la ned vann- og kloakkledninger i hele byen og de brola gatene med teglstein. Det ble da mulig for husholdene å få private vannklosett. For min informant betydde det at kompostbingen måtte vike plass for et toalett. En annen informant sa at i mangel av toalett i huset brukte de tidligere kompostbingen også til å tømme nattpotten. Den gang hadde de svært begrenset tilgang på kunstgjødsel, og kompostering og ekskrementer var hovedkildene for gjødsel. Det eksisterte slik en aktørmotivasjon for å kompostere.

Foto 7: Kompostbinge i cheli under trapp opp til 2 etasje. Denne bingen er nettopp gravd ut slik at komposten ligger utenfor til høyre.

Foto 8: Komposthaug i bakgård. Haugen er anlagt i en åpning som oppstod der et tidligere hus kollapset og det er derfor stort innslag av teglstein.

Til daglig ble huset feiet fra nederste etasje og oppover (Lall 1976). Kjøkkenet var da som nå, i øverste etasje og støv fra feiing ble sammen med kjøkkenavfall og aske fra ovnen kastet ut

av vinduet og ned på gaten. Den eneste anledningen feiingen av huset startet i øverste etasje og gikk nedover var ved dødsfall i huset (ibid.). Dette ble av en informant oppgitt som en grunn til at søppelet ble kastet ut av vinduet, de kunne ikke bære ned gjennom huset slik ritualet ved død var.

Siden de fleste av mine informanter sa at de tidligere hadde for vane å kaste søppelet ut av vinduet og ned på gaten, prøvde jeg å finne ut hvordan avfallet fra kjøkkenet ble brakt fra gaten og til kompostbingene enten de var inne i huset, i bakgården eller på åkeren. En av informantene nevnte at grønnsakskrell var ufarlig siden det var ubehandlet og det kunne ikke forurense huset. Det var derfor trygt å bære dette gjennom huset og ned til kompostbingen. Det stilte seg annerledes med tilberedt mat. En tolkning er at de som hadde kompostbing inne i huset sortert søppelet i religiøst farlig og ufarlig og at det kun var førstnevnte som ble kastet ut vinduet.

I newarenes gudeverden er slangeguden *Naga* sentral og i et hvert newar-hus sies det å befinne seg en *Naga*. Denne bor i kompostbingen, under huset, i veggene og i støv. Foruten å bringe regn hjelper slangene newarene på mange andre måter. De kurerer sykdom, gir helse, er fredsbevarende, gir rikdom, beskytter huset og velsigner dets innvånere med all slags materiell velstand (Nepali 1965). For å unngå hans vrede er det derfor viktig å fjerne alt *Naga* kan gjemme seg i slik at man ikke trækker på han eller på andre måter forstyrrer ham.

6.2 "Søppelkrigen" i 1981 og bruk av søppel i konflikter

Bøndene dominerer Bhaktapur også politisk. De har sitt eget parti Farmers party. Det største opposisjonspartiet er Congress Party. Dette var også situasjonen under kommunevalget i 1981. Den politiske opposisjonen overtalte sweeperne til å legge ned arbeidet ved å love dem goder når opposisjonen kom til makten. Planen var at det innen kort tid ville flyte av søppel i Bhaktapur og opposisjonen kunne så legge skylden på den sittende politiske makt for dårlig utført arbeid og manglende administrasjon. Dette pågikk i 2-3 dager før den sittende ordføreren klart å få sine partimedlemmer og sympatisører med seg og ryddet byen selv. De som deltok var hovedsakelig fra bøndenes *jati*, det vil si fra nivå 3 og 4 i kastesystemet. Sweeperne innså at de var blitt manipulert og at opposisjonens strategi hadde slått feil. De gjenopptok da straks sitt arbeid (muntlig meddelt av Sanitation Sector og en wardpresident).

I kastesystemet ligger handlinger på grensen til det deterministiske, men søppelaksjonen i 1981 viser at den frie vilje seiret. Men det ser ut til at når viljen til å oppnå noe er større enn frykten for sanksjonene så er ikke kastesystemet lenger så strengt deterministisk. Flere av informantene fortalte at de som hadde deltatt i gatefeiringen ikke ble akseptert av sine slektninger etterpå fordi de hadde utført sweepernes arbeid og sanksjonen var sterk. Et utilgivelig brudd på kastereglene som ikke var reversibelt siden det var gjort med overlegg. De fikk ikke adgang til slektningenes hus eller familienes ritualer og ble marginalisert i samfunnet. Manglende inntekstkilder gjorde at noen av de som hadde deltatt i "søppelkrigen" fant ut at dette var en mulig arbeidsplass. De trosset sanksjonene og var villig til å utfordre kastesystemets konstruksjon av mening når de begynte å jobbe som gatefeiere (Åquist 1992). *Walkers* som de ble kalt, gikk ikke inn i husene, men samlet sammen søppel som er lagt i hauger på gatehjørnene. Dette skulle bli et vendepunkt i søppelhåndteringen i Bhaktapur.

Denne måten å bruke søppel som middel i konflikter var ikke en engangshendelse i Bhaktapur. Bhaktapur kommune har prøvd å sette ut container og søppelspann i det offentlige rom. Folk kastet søppel utenfor eller de misbrukte dem ved å urinere i dem, stjele dem eller å ødelegge dem. Kommunen trakk dem derfor tilbake. Noe av skylden ble lagt på politiske motstandere som ønsket å sverte Farmers Party, men noe ble lagt på folks uvitenhet om mer moderne renovasjonsmetoder. I mindre målestokk kunne en husholdsinformant fortelle om naboer som la søppel på trappen hennes fordi de mislikte ett eller annet og ville sverte familien som for øvrig tilhører kastenivå 1. Hun hadde observert at de gjorde dette mot andre naboer i hennes *twa*. Selv opplevde jeg at det ble kastet grønnsaksskrell ut av vinduet mens jeg snakket med en wardpresident. Min medstudents assistent forklarte dagen etter at wardpresidenten mente skrellet sannsynligvis var myntet på ham fordi han hadde en disputt gående den det husholdet.

6.3 Dagens søppelhåndtering

I forbindelse med UNESCOs utnevning av Bhaktapur til World Heritage Site i 1979 brakte GTZs inn midler for renovering av byrommet. Kommunen begynte da gradvis å overta kontrollen med søppelavhending innenfor bymuren. Siden 1995 har kommunen hatt det totale ansvaret. På samme tid ble kommunen delt i 17 bydeler mot 24 *matwa* tidligere. Det ble

opprettet en Sanitation Sector i kommuneadministrasjonen som har ansvar for å koordinere og kontrollere innsamling fra husholdene og for ansette renovasjonsarbeidere og kontraktsgrupper. Deres målsetting er å minimalisere "the bad side effects of the garbage to public health and keep a good atmosphere not harming public health" (Sanitation Sector muntlig meddelt). Farmers Party har som punkt 1 i sin tiltredelsesærklæring "*to keep the Bhaktapur Municipality as the cleanest municipality in the Kingdom (of Nepal)*" (Se appendix 1).

I motsetning til vannforsyning som er et statlig anliggende er søppelinnsamling kommunenes ansvar i Nepal. De fleste i Bhaktapur er bønder og byen har lite forurensende industri. Utfordringene i søppelhåndteringen ligger derfor i å fjerne avfallet fra husholdene og gatene og deponering av dette. I Bhaktapur er organiseringen av søppelinnsamlingen bygget opp rundt de 17 bydelene. I hver av bydelene jobbet et team av renovasjonsarbeidere og inspektører. De har foruten søppelinnsamling også ansvar for informasjon om hygiene og renovasjonsregler til husholdene, sosial arbeid, markeds arrangementer, innsamling av skatt og avgifter, oppsyn med bygge- og anleggsvirksomhet og at ikke folk graver og kobler seg ulovlig til vannledningen i byen.

Husholdene er bedt av kommunen om å legge sitt søppel i plastposer. De skal ikke kaste det ut av kjøkkenvinduet, men sette det enten utenfor huset eller på nærmeste gatehjørne avhengig av hvor i byen de bor. Nesten alle husholdsinformantene av opptatt av at de ikke kastet søppelet ut av vinduet. Kun fire stykker innrømte at de faktisk gjorde det. Denne store bevisstheten rundt tema sier meg at det fortsatt er praksis i Bhaktapur å kaste søppelet ut vinduet. Jeg fikk denne antagelsen bekreftet av renovasjonsarbeiderne.

Innbyggerne er ikke bedt om å kildesortere. Søppelet ble hentet 2 til 3 ganger for dagen. I tillegg blir gaten utenfor feiet 2-3 ganger om dagen. Flere av de informantene som bor nærmest Bhaktapur Durbar har fått beskjed om å bruke en bøtte i stedet for plastposer. De prøver å etterleve denne oppfordringen, men kun en av dem har fortsatt med bøtte. Hun passer opp *pickers* når de kommer og gir dem bøtta for så å ta den inn i huset igjen. De øvrige har gitt opp fordi bøtta blir stjålet. De mistenker at uformelle søppelsankere tar bøtta og selger den videre enten som skrapmetall eller som søppelbøtte til andre innbygger.

Noen sentrumsnære områder observerte jeg at et hvitt pulver var spredd på ulike steder. Sanitation Sector kunne opplyse at det av et tiltak som nylig var satt i gang. De bruker lesket

kalk (calciumoxid), på droppstedene for søppel (foto 9) både for å hindre bakteriespredning og for å markere at søppelet var hentet den dagen. Dessuten, la de til med et smil om munnen, *"forhindrer det barna i å urinere i krokene fordi mødrene tror stoffet er skadelig."* Stoffet er farlig. Lesket kalk virker irriterende på øyne, luftveier og hud og er etsende ved tilsetning av vann. Lesket kalk hever pH og er desinfiserende (Frantzfoss Miljøkalk 2005). I små mengder vil kalk forbedre jordkvaliteten. Forsøk viser at kalk tilsetning i kompost vil føre til jevnere og høyere temperaturøkning noe som gir bedre kompostering (Aasen 2005). Kalken er spredd ut etter at avfallet er fjernet, men vil blandes i neste ladning med søppel. På den måten er det mulig denne praksisen kan hjelpe i komposteringen, men det ville vært mer effektivt å tilsette den direkte på kompostanlegget i stedet for indirekte i gatene. Jeg tror derfor ikke dette er bakgrunn for denne praksis. Som markør for at søppelet er innsamlet er kalk effektiv og for en uvitende person gir også hvit kalk et inntrykk av renslighet.

Foto 9: Oppsamlingsplass for husholdningsavfall. Legg merke til kalking.

Det er ikke mangel på arbeidskraft i Bhaktapur og det er mange engasjert i søppelinnsamlingen. I budsjettåret 2000-2001 var det 143 ute i gatene og 79 på Sanitation Sector og bydelskontorene, totalt 221 personer. Ikke alle disse er ansatt i kommunen. I 11 av de 17 bydelene har kommunen engasjert private grupper som inngår kontrakter om rydding av spesifikke områder. Gruppene består av 4-6 personer, totalt 50 stykk, fra *Pore jati* og folkegruppen Tamang som for det meste bor rundt utkanten av Kathmandu-dalen.

Kontraktene er gyldige kun 3 måneder av gangen, men hittil har ingen av gruppene gjort så dårlig jobb at kontrakten ikke har blitt fornyet.

De som er ansatt av kommunen kalles *pickers* (henter søppel) og *walkers* (gatefeiere). De som jobber på kontrakt kalles alle *sweepers* som er tilsvarende det engelske navnet for *Pore jati* og deres tradisjonelle arbeidsoppgaver. Utenom disse er det engasjert *toilet cleaners* som tømmer de offentlige latrinene. Jeg har tatt utgangspunkt i det avfallet som husholdene fjerner fra huset sitt og har derfor ikke intervjuet *toilet cleaners* eller andre om avfall fra latrinene.

Som tidligere nevnt er byen svært tettbygd og de fleste gatene for smale til at biler kan kjøre der. Renovasjonsarbeiderne bringer søppelet til samlingsplasser som er store nok til at kommunens kjøretøy kan komme inntil. Kjøretøyene er traktorer med tilhenger og små hvite lastebiler av typen pick-up. De kjører i følge Sanitation Sector i alt 30-33 turer og fjerner ca. 20 tonn søppel fra byen pr. dag. Dette er en blanding av avfall fra hushold, bygge- og anleggsvirksomhet, småindustri, sykehus og offentlige virksomhet. En studie av den tekniske og økonomiske siden ved det kommunale komposteringsanlegget (se pkt.6.4.1) i Bhaktapur fra 1997 beregnet den daglige mengden søppel til ca 12 tonn pr. dag ved å telle avtall traktorlass hentet og veie to av disse (Tuladhar & Bania 1997).

Etter Tuladhar & Bania undersøkelsen i 1997 pålaga kommunen sykehuset i Bhaktapur å ta hånd om sprøytespisser og annet farlig avfall på en slik måte at det ikke skulle ende opp i komposten. Men sykehuset klarte ikke å etterleve pålegget og kommunen sluttet derfor å hente avfall ved sykehuset. De er nå pålagt å brenne brennbart avfall og å grave ned ikkebrennbart og farlig avfall på egen eiendom (Sanitation Sector, muntlig meddelt). Hvis sykehuset etterlever det siste pålegget er det mulig at den informasjon jeg fikk fra bøndene om at det var sprøytespisser i komposten de kjøpte er bygget på tidligere erfaringer. Men i oversikten fra Sanitation Sector oppgir de at inkludert i kategorien kalt "annet" inngår sykehusavfall. Dette blir også bekreftet av en wardpresident at sykehusavfallet fortsatt er blandet inn i søppelet ved BCP.

Økonomiske insentiv er et effektivt virkemiddel for myndighetene for å folk til å handle i tråd ved politisk vilje. Det være seg bøter, høyere/lavere skatt, høyere/lavere avgifter for å ikke gjøre/gjøre slik som myndighetene vil. Renovasjonsutgiftene var tidligere dekket over kommunebudsjettet, men på slutten av 90-tallet ble det innført renovasjonsavgift for

husholdene. For budsjettåret 2000-2001 var utgiftene satt til ca 14 millioner rupi. Det er i følge flere instanser i administrasjonen ingen bilaterale midler eller midler fra utenlandske NGO'er som bidrar til å dekke disse utgiftene. Husholdene betaler en service avgift på ca. 5 rupi (kr.0,50) pr. måned. Det blir presisert at dette er en service avgift og ikke en renovasjonsskatt. Avgiften er satt så lav for at husholdene skal venne seg til å betale. Planen er å øke avgiften etter hvert. Det er også satt en bot på 100 rupi for hushold og opptil 1500 rupi for bedrifter for å bryte kommunens regler. I følge en wardpresident har folk liten eller ingen kjennskap til lovverket og det er derfor sjelden de straffes.

En raskt overslag gir en inntekt på rundt 600.000 i året fra renovasjonsavgiften (10.000 hushold á 5 rupi i 12 måneder). Mye må derfor dekkes inn gjennom andre inntekter. Selv om de multilaterale donasjonene ikke dekker renoeringen direkte antar jeg at de gjør det indirekte. Slike donasjoner gjør det mulig for kommunen å omdisponere budsjettet fra poster utenlandskfinansiering dekker til poster for renovasjon slik at målet om Nepals reneste by kan nås. Det har også vært en økonomisk suksess å sette arbeidet ut på kontrakter. 25 % av de ansatt innen renovasjon er på kontrakt og de utgjør kun 15 % av lønnsbudsjettet.

Turistene bekrefter ikke ordførerens antagelse om at de kommer til Bhaktapur fordi det er så ren og ikke bare fordi det er en UNESCO Heritage Site. En spørreunde i Bhaktapur viser at det mest fremtredende førsteinntrykket er en "*rolig, nydelig, eldgammel, brun by*" som har "*vennlige folk*" og "*mange templer*". Av totalt 23 turister er det kun fire som nevner "*en ren by*" som del av førsteinntrykket. Når jeg følger opp med å spørre om søppelsituasjon i Bhaktapur svarer nesten alle at det er mye renere her enn i Kathmandu, resten av Nepal og de andre byene de har besøkt i Asia. For alle 23 turistene var det kultur, natur, arkitektur og/eller "*annerledesheten*" som avgjorde hvor de skulle reise. Søppelsituasjonen betyr noe for opplevelsen og mange sa de satt pris på at det var rent og pent, men ingen av dem vurderer søppelsituasjonen som en faktor ved valg av reisemål. Selv om jeg utfra mitt datagrunnlag tør påstanden at ordførerens antagelse om at renhet tiltrekker turister er feil, er det viktig å ta i betraktning at alle mine informanter var førstegangsreisende til Bhaktapur. Mange turister reiser i utgangspunktet til landet Nepal og ikke en bestemt by. Når de først er kommet til landet kan en ren by tiltrekke seg turister. Både reisearrangører og ryktebørsen blant ryggsekkurister vil spre informasjon om Bhaktapur som ren by og en by med kontroll på søppelsituasjon vil i større grad være attraktiv for både visitt og ikke minst gjenvissitt, enn en som er forsøplet.

6.4 Avfallsdeponering og avfallstype

Kommunen har i dag tre områder for søppeldeponering. Vest i ward 17 er det en dumpingplass ca 800 meter utenfor bymuren som i likhet den gamle, ligger langs elven Hanumante. Området kalles Sallaghari og jeg vil heretter bruke stednavnet som navn på denne dumpingplassen. Det andre område for søppeldeponering er et komposteringsanlegg rett utenfor bymuren sør i ward 11. I ward 1 helt øst i kommunen, dumpes bygg- og anleggsavfall som fyllmateriale til planering av tomter. Dette er ikke husholdnings søppel så jeg vil ikke komme inn på dette området, men konsentrere meg om de to første.

Sanitation Sector oppga daglig søppelmengde til ca 22 tonn. Videre består det innsamlede søppelet av komponenter i 2001 som listet i tabell 2.

Tabell 2: Prosentvis fordeling av komponentene i innsamlet søppel fra Bhaktapur 2001.

Kategorier	Prosentandel
Organisk materiale	60 %
Bygg- og anleggsavfall	25 %
Industriavfall	5 %
Annet (inkl. sykehusavfall)	10 %

Kilde: Sanitation Sector, Bhaktapur kommune, februar 2002

I 1997 ble det gjort en større undersøkelse av komposteringsanlegget og sammensettingen av det søppelet som ble brakt dit. Daglig søppelmengde ble anslått til 12 tonn. (Tuladhar & Bania 1997). Det bestod av komponenter som listet i tabell2.

Tabell 3: Prosentvis fordeling av komponentene i innsamlet søppel fra Bhaktapur 1997.

Kategorier	Prosentandel
Organisk materiale	87,9 %
Bygg- og anleggsavfall	9,0 %
Plast	1,6 %
Glass	0,6 %
Tekstiler	0,4 %
Papir	ubetydelig
Metall	ubetydelig
Gummi	0,16 %
Batterier	ingen

Kilde: (Tuladhar, Bania 1997).

Selv om det er tre år mellom Sanitation Sector tall og Tuladhar & Banias undersøkelse er differansen for stor til at økt årlig avfallsmengde kan skyldes økt befolkning i perioden. Det store differansen i tallene kan ha flere årsaker, men den mest opplagte er forskjellig kategorisering. Tallene fra Sanitation Sector er til forveksling lik Solid Waste Management and Resource Mobilisation Center (SWMRMC) sine tall for Kathmandu (Tuladhar & Bania 1997). Sanitation Sector tall kan derfor være et anslag basert på SWMRMCs undersøkelser. Tuladhar & Bania (1997) sine tall er som tidligere nevnt basert på en gjennomgang av to traktorlass med søppel fra byen og jeg finner dem mest troverdig.

Det er vanskelig å forklare det store avviket i bygg- og anleggsavfall med ulik kategorisering. Den enkleste er at det i kommunens tall også inngår det avfallet som brukes til tomteplanering i omegne og som Tuladhar & Bania (1997) ikke undersøkte siden de kun undersøkte leveringer ved kompostanlegget.

Selv prøvde jeg å kartlegge innholdet i søplet ved å stille husholdene et åpent spørsmål om hva de kastet og cirka hvor mye. Tabell 4 viser hva de definerer som søppel og kaster samt hvor mange av husholdene som kaster de ulike komponentene. Det som nevnes som søppelkomponenter er klart preget av hva de har kastet de siste dagene. For eksempel blir murstein nevnt uten at jeg tror den opptrer jevnlig i søppelet. Denne variasjonen bekreftes ved at en informant som i gjennomsnitt har 1 kg søppel nevner at hun noen ganger kan ha opptil 5 kg. I kategorien "*rester fra forretningsdrift*" inngår blant annet sagflis fra møbelsnekkere, garnrester fra strikkerne og potteskår fra pottemakerne. Siden kun én murstein støtter det antagelsen om at avfall fra bygg- og anlegg ikke inngår i særlig grad i avfallet som kommer til BCP og er hovedårsaken i avviket for denne kategorien i tallene nevnt over.

Det er fortsatt bestemte *jati* og *guthi*-organisasjoner som fjerner klær fra de døde, men fødslene foregår nå for det meste på sykehus og de tar seg av navlestreng og morkake. Men i de tilfeller hvor det er hjemmefødsel tar den tradisjonelle fødselshjelperen hånd om dette og legger det på *chwasa*.

Tabell nr. 4 - Komponenter i husholdssøppelet oppgitt av informantene i Bhaktapur. Informantene oppgav fra en til åtte komponenter i sitt søppel.

Søppelkomponenter	Oppgitt av antall hushold	Prosent av antall hushold totalt (34 hushold)*
Støv fra hjemmet	32	94 %
Grønnsaksskrell	30	88 %
Papir	21	62 %
Plast	14	41 %
Rester av forretningsdrift	6	18 %
Alt som ikke kan brukes mer	6	18 %
Kjøkkenstøv/aske	5	15 %
Matrester	5	15 %
Glass	3	9 %
Papir som er skittent eller revet	3	9 %
Flasker	2	6 %
Klær	2	6 %
Potteskår	2	6 %
Strå	2	6 %
Døde blomster	1	3 %
Eggskall	1	3 %
Filmbokser av metall	1	3 %
Fruktskrell	1	3 %
Murstein	1	3 %
Nattpotteinnhold	1	3 %
Tobakksrester og tobakksaske	1	3 %
Utbrukte penner	1	3 %

* prosentandelen er forhøyet til nærmeste hele tall.

I snitt oppgav informantene at de hadde ca. 1 kg søppel pr. dag pr. hushold og med ca. 10.000 hushold skulle det bli rundt 10 tonn søppel pr. dag. Dette estimatet ligger betydelig nærmere 1997-undersøkelsens 12 tonn enn Sanitation Sectors 22 tonn. I en avisartikkel samme høst skrives det at ved deres henvendelse var ikke kommunen i stand til å beregne den totale mengde husholdningssøppel pr. år. noe som kanskje peker i retning av at Sanitation Sector tall til meg er mer et estimat enn reelle tall (Kathmandu Post 2001).

6.4.1 Kommunal kompostering

Bhaktapur Compost Plant (BCP) ble initiert og etablert av GTZ som en del av Bhaktapur Development Project. Anlegget ble overdratt til Bhaktapur kommune i 1981, men uten

tilstrekkelig insentiv til å kompostere stoppet produksjonen i 1984. (Tuladhar & Bania 1997). Senere fikk kommunen økonomisk og teknisk assistanse av Solid Waste Management and Resource Mobilisation Center (SWMRMC) i Kathmandu og kompostanlegget ble gjenåpnet i 1989. I 1997 er dette anlegget det eneste offentlige komposteringsanlegget i drift i Nepal (ibid.).

Avfallet fra byen blir daglig brakt inn til BCP, unntatt i regntiden når det er for mye vann til at komposteringsanlegget kan fungere. Da kjøres alt direkte til Sallaghari. Husholdsavfallet er dels pakket i plast og dels ikke. Avfallet fra hushold, sykehus, industri og gatefeiingen er sammenblandet og usortert.

Anlegget er konstruert slik at avfallet først blir lagt på et transportbånd hvor uorganisk materiale skal sorteres fra for hånd. Transportbåndet fungerer ikke lenger og det var satt til side. Usortert søppel ble lagt direkte i rader for kompostering. Det er plass til 18 rader, men kapasiteten blir ikke fullt utnyttet. Da jeg besøkte BCP var det kun 8 rader (foto 10). En av arbeiderne ved BCP fortalte at etter at søppelet er lagt i rader blir det dekket med leire fra elvebunnen for å hindre lukt. Radene blir vendt, optimalt en gang i uken, men det kan i praksis gå opptil 6-8 måneder mellom hver gang (Tuladhar & Bania 1997). Uorganisk materiale sorteres fra etter hvert som det kommer til overflaten og fraktes til Sallaghari. Det utgjør ca 15 % av innkommet søppel. Når arbeiderne føler at komposten er ferdig skal den klargjøres for salg og siles gjennom en sil med masker på 0,25 tommer for å fjerne de siste rester av uorganisk materiale (ibid.). Ved mitt besøk lå silen langs gjerdet sammen med transportbåndet, rusten og ikke i bruk. Den ferdige komposten selges til bønder både i Bhaktapur og nabokommunen Thimi som også er en stor jordbrukskommune ned newar-bosetting.

Foto 10: Bhaktapur Compost Plant (BCP). Arbeid med å vende radene og å plukke ut ikke-komposterbart materiale. Beboerne i nabohusene er *Pore*. (Ganga Awal, fotograf)

I følge Tuladhar & Bania (1997) beregninger skal 6 mann kunne produsere 1,8 tonn kompost pr. dag i drift, mens det faktisk ble produsert ca 1 tonn kompost pr. dag med 6 arbeidere i 1997. Sanitation Sector oppgir at det pr. 2001 jobber 15 mann på komposteringsanlegget. Det vil si at BCP i følge overnevnte beregninger skulle kunne produsere 4,5 tonn kompost daglig i 2001, men kanskje bare produserte 2,5 tonn. Et overslag av pris og tonn kompost solgt tyder på at anlegget produserer enda mindre enn 2,5 tonn eventuelt at ikke alt salg er oppgitt i kommunens regnskaper (Tuladhar & Bania 1997). Det er tydelig at anlegget ikke utnyttes maksimalt og noe av forklaringen kan ligge i manglende etterspørsel.

84 % av bøndene i Bhaktapur dyrker kun grønnsaker (Buechler & Scott 2006). Den anbefalte gjødningsmengde pr hektar for grønnsaker er 2,5 til 5 ganger større enn for ris, linser og soyabønner som også dyrkes i Bhaktapur (Ministry of Agriculture and Cooperatives 2003). Det skulle derfor være et godt salgsgrunnlag for BCPs produkt.

Selv om prisen på komposten fra BCP er billigere enn den privat produserte komposten nevner flere av mine informanter at den er for dyr. Komposten er ikke subsidiert og koster rundt 300 rupi pr. traktorlass. Kunstgjødsel ble i 1997 subsidiert med opptil 50 % av

myndighetene og var derfor til tider et billigere alternativ (Tuladhar & Bania 1997). I dag er disse subsidiene kuttet (Andersen, pers.med.). I følge mine informanter foretrekker bøndene kunstgjødsel blant annet på grunn av pris som er oppgitt å være billigere, men også andre faktorer spiller inn.

BCP kommer dårligst ut ved en sammenligning av næringsstoffer i komposten fra Bhaktapur med to private komposteringsanlegg i Kathmandu. Hjemmekomposten til bøndene i Bhaktapur inneholder svakt høyere nivå av næringsstoffer sammenlignet med komposten fra BCP (Tuladhar & Bania 1997). Mens bøndene som kjøpte komposten i Tuladhar & Bania undersøkelse mener produktet er rimelig bra mente mange av mine informanter at den ikke var det. Den næringsmessige kvaliteten nevnte de ikke, men de mente den var for uren. De gled og falt i den fuktige åkeren på grunn av platen som fulgte med komposten. Men det var spesielt alle glasskårene som gjorde den lite attraktiv. En kvinne (75 år) viste meg sår og skrammer på fingre og bein som kom fra glasskår og sprøytespisser i komposten hun hadde kjøpt. Sprøytespissene kommer sannsynligvis fra sykehusavfall, men glass kommer både fra hushold, sykehus og bedrifter. Flere av kvinnene nevner at de eller naboen har skåret seg på BCPs kompost. Det må nevnes at bøndene går i stor grad barbeint eller kun med tynne flip-flop i åkeren.

En informant klaget på lukten, hun ønsket ikke å kjøpe illeluktende kompost og foretrakk sin egen. Et av tegnene på at organisk materiale ikke er skikkelig kompostert er dårlig lukt (Andersen, pers.med.). En annen informant hadde sluttet å kjøpe kompost fordi den inneholdt for mye frø fra andre og uønskede planter, noe som medførte masse ekstraarbeid med lusing. Hun foretok egenprodusert kompost som hun kjente innholdet i. Det mest overraskende var kanskje at to av bøndene ikke kjente til kommunens komposteringsprogram. De var begge analfabeter og kunne derfor ikke lese annonser fra BCP. En av dem la til at selv om hun nå etter intervjuet kjente til det, ville hun allikevel ikke kjøpe kompost men fortsette å kjøpe kunstgjødsel. Hun komposterte heller ikke til eget bruk.

14 av 34 husholdsinformanter komposterer til eget bruk. Sju av disse har kompostbinge hjemme, enten i *cheli* eller i bakgården. Ytterligere en har kompostbinge i bakgården, men hun har ikke lenger åker. Naboen som har åker bruker bingen, men hun hjelper ikke til med sitt avfall selv om hun mente hun fikk lov til det. Hun sa "*det er nærmere til vinduet enn til kompostbingen*". Med andre ord, kastet hun avfallet ut kjøkkenvinduet. Det er vanlig at

bøndene blander ekskrementer fra husdyr inn i komposten for å øke mengde gjødsel og gjødningskvaliteten. En kvinne fortalt at hun kjøpte bøffelmøkk av sin nabo som drev melk- og kjøttproduksjon og at hun blandet denne med sin egenproduserte kompost før hun spredde det på åkeren. Kun en informant bekreftet at selv om familien benyttet den offentlige latrinen hun tømte nattpotten i komposten. Nabokvinnen som stod rundt protesterte på dette, men min informant satte dem på plass ved å røpe at de alle gjorde dette, på samme måte som før i tiden. "*The Newars of Kathmandu Valley, before the days of chemical fertilizer, made extensive use of night soil in market gardening.*" (Carson 1992:32). Kvinnene rødmet og fniste, noe jeg tolket som et samtykke.

6.4.2. Dumping ved Sallaghari

Ved Sallaghari er det et stort jorde mellom hovedveien i sør, elven Hanumante i øst og et nybyggerområde i nord og vest. Eiendommen ligger i Bhaktapur kommune og er eid av kongen. Deponering her begynte i 1999. Den gamle dumpingplassen ved Chuping Ghat lå kun 150 meter fra BCP.

Komposteringsanlegget har på langt nær kapasitet til å ta imot alt søppelet fra Bhaktapur og i regntiden tar de ikke imot noe. Sanitation Sector oppgir at kun 33 % av søppelet blir kompostert og resten blir kjørt direkte til Sallaghari. Det uorganiske materialet som er sortert fra ved komposteringsanlegget, ca.15 %, blir også kjørt dit. Så til sammen blir noe over 70 % av søppelet fra byen deponert ved Sallaghari.

En ung mann i område fortalte at det for 7 år siden var en stor flom i Hanumante som hadde oversvømt hele området. Elva går i en sving ved Sallaghari og hadde erodert sterkt. Kommunen hadde forklart familiene langs elva at ved å bruke søppel som plastring kunne de hindre framtidig erodering. Hans familie som har åker ved østre elvebredd, på motsatt side av kongen jorde, hadde samtykket i dette fordi det kunne redde deres grønnsaksåker. Denne plastringen skulle da kun være det korte stykket fra veien og ned til elvesvingen. Etter 2 års deponering har når fyllingen nådd rundt svingen og en godt stykke nedover elva (foto 11). Søppelet er ikke sikret lange elvebredden ved hjelp av nett slik at elva eroderer på søppelet og frakter det nedover og ut av kommunen.

Foto 11: Søppeldeponiet ved Sallaghari med beitende kyr i bakgrunnen.

Andre i området sier de ikke ble spurt før kommunen begynte å bruke Sallaghari som dumpingplass. Enten de samtykte eller ikke føler folk i området seg lurt og har gjentatte ganger protestert ovenfor kommunen. De mener at fordi ordføreren ikke har svart på brevene deres er han mer opptatt av å holde Bhaktapur by ren for turistene enn å hjelpe dem med å bli kvitt søppelfyllinga og helseplagene. Personene jeg snakket med nevnte flue, mygg og luktplager. En kvinne inviterte sjelden folk hjem etter at søppelfyllingen kom rundt svingen fordi hun nå har så mye fluer i huset. Hun var flau og redd for hva folk måtte si om hennes renhold av huset. Da hun inviterte meg inn var det et tyvetalls store, svarte fluer som fulgte med inn. Andre beboere i område var mer bekymret for sykdom. De var plaget med kvalme, oppkast og diaré og mente søppelet hadde skylden. Patologiske bakterier fraktes ikke med vinden, men svermer av insekter samt fugler og små pattedyr på dumpingplassen kan bringe dem fra søppeldeponiet til husene rundt (Strand, pers.med.).

Kommunen er ikke tilfreds med Sallaghari som dumpingplass og har satt i gang en prosess med å finne et alternativ. De har planer om å forespørre nabokommunen i sør om å få bruke en spredt og tynt befolket dal som deponeringsområde for Bhaktapurs husholdningssøppel. Bruk av Sallaghari er kostnadsfritt siden det er kongens land, mens kjøp av land eller leie av land i andre kommuner vil være en ugift som må inndeckes. Selv om Bhaktapur har god økonomi i forhold til andre kommuner i Kathmandu-dalen og Nepal vil de i søken etter et egnet sted, måtte konkurrere med Kathmandu som har et enda større deponeringsproblem og også er på utkikk etter egnet sted.

Jeg spurte flere innbyggere i Bhaktapur om det var et problem av Hanumante i regntiden brakte det videre til neste kommune langs elva, først Thimi og så Kathmandu. Dette var helt tydelig et ikke-tema for dem. Spørsmålet ble ignorert av alle så nær som en ung kvinnelig college student på 18 år. Hun var opptatt av at teppeindustrien forurenset Hanumante med garnrester, men hadde ikke tenkt over at dette ble transportert videre nedstrøms før jeg brakte det på banen. Spesielt bekymret ble hun da det gikk opp for henne at søppelet ville bli fraktet vannveien ut av Kathmandu-dalen og tilslutt ville ende i Ganges, den helligste av alle elver.

Ved den gamle dumpingplassen i ward 11 observerte jeg griser som rotet i søpla etter mat (foto 12). Dette betyr at denne plassen fortsatt er i bruk. Sanitation Sector sier den er nedlagt, men der er så mye ferskt organisk materiale den må være i daglig og systematisk bruk. Det var for mye søppel til at kun noen hushold i nærheten brakte sitt søppel dit.

Foto 12: Sorte griser som roter etter mat i søpla med den gamle dumpingplassen.

6.5 Sanitation Sectors informasjonsarbeid og husholdenes kommentar til det.

Wakers og *pickers* har i oppdrag å informere husholdene mens de utfører arbeidet sitt. Det er spesielt om hvor søppelet skal legges og når på dagen skal legges der.

Husholdsinformantene forteller at de blir irettesatt hvis de kaster rett ut vinduet eller hvis de er så seine med å sette ut søppelet at *pickers* allerede har vært der. Da blir søppelet liggende i mange timer fram til neste innsamlingsrunde, noe som ikke er ønskelig så lenge kommunen skal framstå som søppelfri. Selv om husholdene har forståelse for at søppel ikke bør ligge for lenge gjør mangel på sanksjoner eller økonomiske insentiv at de ikke er så villig til å endre sine vaner.

"De små hvite bilene kjører rundt å fortelle i ropert hva vi må gjøre med søppelet og at vi ikke må spise gamle matrester" var svaret på mitt spørsmål om kommunens informasjonsarbeid. Hele 21 av husholdsinformantene hadde fått informasjon på denne måten, sju sier de aldri har fått noen informasjon, mens de øvrige sier de har fått informasjon av *pickers*. En meget politisk bevist kvinne sa hun i tillegg hadde fått informasjon på *community meetings*.

Det varierer hvor mye og hvilken informasjon de har hørt fra bilene og ikke alle vet hva de informerer om eller hvorfor. Om sommeren og under diaré epidemier er informasjonen konsentrert om matrester og hygiene. Det er kommunelegen som har igangsatt dette informasjonsarbeidet. Han anbefaler at alle matrester som er over 12 timer kastes for å hindre spesielt matforgiftning og diaré. Dette skyldes blant annet at kjøleskap ikke er vanlig i Bhaktapur. Husholdene mener at det ikke er en sammenheng mellom gamle matrester og sykdom, men kun et fåtall innrømmet at de ikke fulgte denne oppfordringen. Jeg er usikker på om de øvrige kun vil være politisk korrekt eller om de faktisk kaster matrester. Jeg fulgte derfor opp med å spørsmål om hva de gjør med matrester som er over 12 timer. Svært mange hadde ikke så gamle matrester enten fordi de lager akkurat passe mengde mat til familien eller fordi restene blir oppvarmet til neste måltid. Hvis det fortsatt er mat til overs blir det gitt til hønsene.

Sanitation Sector opplyser at kommunelegens administrasjon har målt en nedgang i helseutgiftene på 50 % etter at søppelinnsamling i byen ble satt i system. Med system mente de under kommunal administrasjon og ikke bare selve søppelinnsamlingen, men også det

informasjonsarbeidet renovasjonsarbeiderne gjorde. Det kan også være andre grunner til nedgangen som for eksempel opprettelsen av Siddhi Memorial Hospital i Bhaktapur, vaksinasjonsprogram og bedring i helsevesenet generelt.

Det er to grunner til at jeg spør om matrester. Den ene er at kasting av matrester vil på grunn om kommunelegens oppfordring, kunne føre til økt søppelmengden. Husholdene kaster ikke maten så oppfordringen vil uansett ikke føre til økning i søppelmengde. På tross av manglete matrester i søppelet oppfordres allikevel innbyggerne til ikke å lage matrester fordi det vil øke søppelmengden i byen. Det er vanlig at husmødrene lager ekstra mye mat til et måltid for å varme dette opp til neste, spesielt i høysesongen for bøndene, som er om sommeren når det også er varmt og fuktig. Siden mange av informantene nevner at de hører informasjon om matrester om sommeren og ikke ellers i året, kan det være at kommunelegen mener at det kun er da de ikke å praktisere denne form for matlaging. Det var dessverre ikke mulig å gå et intervju med ham og Sanitation Sector nevnte ingenting om denne oppfordringen.

Den andre grunne til å spørre om matrester er at tilberedt mat er *asuddah* og skal derfor ikke berøres av *jati* høyere enn den som har tilberedt den. Dette kunne vært utfordring i forbindelse med innsamlingen av husholdningsavfall etter at kastenivå 3 og 4 har begynt å jobbe som renovasjonsarbeidere, men så lenge matavfallet er fraværende er det ikke et problem.

6.6 Innbyggernes syn på endret praksis i søppelinnsamlingen og innsamlingen generelt

Søppelinnsamling i Bhaktapur er veldig effektivt. Byen er svært ren. "*Det er mye renere her enn i Kathmandu*" sier mange informanter, selv de som ikke har vært i Kathmandu på flere år. Innbyggerne trives med at gatene er rene. Men de er misfornøyd med å skulle betale. Særlig siden ordføreren uttrykker at det er for at turistene skal trives og komme i økende antall til Bhaktapur. Mange av kvinnene sa at de ikke betaler renovasjonsavgiften. Men det er mennene som styrer økonomien der hvor de var i nærheten korrigerer de sa at husholdet betalte. For å få folk til å betale skatter og avgifter har kommunen innført prosedyre hvor innbyggerne må betale disse før de kan søke om for eksempel byggetillatelse, tilkobling til vann eller søke annen service fra kommunen. Det er derfor riktig at ikke alle betaler, de venter til de må og da

vurderer de kostnadene opp mot det de trenger av service. Ingen uttrykker at de misliker dette systemet.

"*We make dirt, they clean. They get money, we get nothing*" er en 69-årig kvinnes kommentar om kommunenes søppelhåndtering i tolken oversettelse. Hun ønsket ikke å betale serviceavgift for å få søppelet fjernet og synes det var irrelevant hvem som fjernet søppelet, bare det ble rent.

For innbyggerne er den mest synlige endringen at kastenivå 3 og 4, heretter kalt *farmers*⁴ nå utfører mye av det arbeidet kun *Pore* utførte tidligere. Det var derfor nærliggende å finne husholdenes syn på nettopp dette forholdet. Ikke overraskende svarer hele 19 av 34 at *farmers* gjør en bedre jobb enn *Pore*. Svært mange av dem ville akseptere at medlemmer av deres familie utførte slik arbeid, spesielt siden de nå blir betalt av kommunen for å gjøre slikt arbeid. Av de 15 som mener *Pore* gjør en like god jobb som *farmers* mener alle at deres familier kunne utført en slik jobb. De tilhører alle kastenivå utenom nivå 1 og flere av dem feier gaten og de åpne plassene sammen med andre naboer i deres *twa*. Halvparten av dem har utdanning, mens kun en tredel av de 19 førstnevnte har det. Mine husholdeinformanter ble plukket ut på slump og det beror derfor kun på tilfeldigheter at jeg ikke intervjuet noen som hadde familiemedlemmer med slik jobb.

Det blir oppgitt flere grunner for at *farmers* gjør en bedre jobb. "*Pore jobber kun om morgenen så går de*", "*Det er mye renere nå enn før*", "*Pore er late og ikke så nøye*" og "*Pore jobber for fort og unøyaktig*" var utsagn som gikk igjen. Det var spesielt mange som foretrakk *farmers* fordi de kom flere ganger for dagen og var synlig i området hele dagen. *Pore* er alle på kontrakt og skal bare være der om morgenen, men deres kontraktsinnhold er ikke kjent for husholdene og slik kan denne oppfatningen ha oppstått. Det er heller ingen grunn for dem å være inne i byen etter fullført jobb så lenge de bor utenfor, mens *farmers* og deres familier bor innenfor.

Det er uten tvil renere nå enn før uten at det kun skyldes at *farmers* har overtatt mye av arbeidet. Kun en kvinne nevner at broleggingen gjør feiingen lettere nå enn den var tidligere. Ingen reflekterte over at renovasjonsarbeiderne nå har større økonomiske insentiv enn

⁴ Jeg bruker den engelske betegnelsen som ble brukt i oversettelsen fra newari, for å skille *jati* fra yrket 'bonde' som flere *jati* enn *farmers* utfører.

tidligere siden de blir betalt i rupi og ikke i naturalia, og dessuten risikerer trekk i lønn. Utsagnene om at *Pore* er unøyaktige og late tror jeg mer er et resultat av stigmatisering av "untouchables" enn av virkeligheten. At de jobber fort kan være riktig. De har betaling pr. område de rengjør og ikke pr. time. Betalingen blir derfor akkordpreget og oppmuntrer til å jobbe fort. Normalt vil ikke det å jobbe fort bli sett på som negativt, men her settes det sammen med å være unøyaktig.

Det er som tidligere nevnt, ikke mulig for personer å bevege seg oppover i kastesystemet, kun nedover. I dette tilfelle har heller ikke *Pore* blitt hevet til et annet nivå i kastesystemet, men yrket deres blir nå utført av personer på høyere nivå (Fowler 1999). Jeg mener dette synet på *Pore* viser hvordan resten av byen har makt over "untouchables". *Farmes* er i en overordnet posisjon i forhold til *Pore* siden de befinner seg på et høyere kastenivå. De har i forbindelse med jobben som renovasjonsarbeider omtolket hvem som kan gjøre hva. Etter noen år har politikerne og de som utfører disse jobbene fått aksept på sitt kastenivå og slipper slik unna de sanksjoner som er en del av sosial praksis innen kastesystemet (Åquist 1992). *Pore* kan ikke sanksjonere kaster over seg.

6.6.1 Dyr og søppel, en gammel aktør.

"Hvordan kan de være hellige? De er jo halvt hellige og halvt skitten. Hva skjer egentlig inni kua?" En eldre kvinne (67 år) begynte å filosofere over de hellige kyrne under intervjuet. Det var spesielt det faktum at kyrne spiser søppel og matrester som begge deler er *asuddah* og ikke kunne berøres av fleste i byen. Men når de skiter er kurukene *suddah* og brukes til å rense templer og hus med. Hun bringer derfor gress fra åkeren og mater kyrne hun senere skal få kuruker fra. Da jeg var i Bhaktapur som turist i 1997 observerte jeg mange kyr inne i byen, men nå så jeg ikke en eneste. Husholdsinformantene er positivt innstilt til at dyrene som før gikk fritt inne i byen nå må holdes utenfor bymuren. Kyrne gjør fra seg overalt og kvinnene liker verken lukten eller tanken på å trå i kurukene. Dessuten spiser de ikke opp alt og sprer søplet utover. Grunnen til at bøndene hadde kyrne gående inne byen var søppelet som de beitet på. Nå er mange av kyrne drevet ut på jordet ved Sallaghari hvor de fortsetter å spise søppel. Det tragiske er at mange av kyrne nå får i seg plast, glass og andre uønskede ting. Beboerne ved Sallaghari forteller at de finner døde og døende kyr flere ganger for måneden.

Et noe mer omstrid dyr som fortsatt er i bybildet og som roter i søppelet etter mat er løshunder. Selv om mange sier de er redd hundene fordi de biter, mater de hundene med

matrester, uten at alle har en klar formening om hvorfor. "*Det er bare et gammelt rituale*" sa en kvinne på 30 år. En kvinne på 69 år kunne fortelle at når en person dør skal det holdes en samling den 7. dagen hvor maten skal gis til døde sjeler. Ritualet kalles nehenema på newari (tolkens stavemåte). Ingen spiser maten og den skal etter tradisjonen gis til hundene som er budbringere for Yama, herskeren av dødsriket (Levy 1992). Kommunen er interessert i å holde antall løshunder i sjakk og skyter derfor noen titalls løshunder et par ganger i året. Dette liker den eldre kvinnen dårlig siden maten da bare blir liggende på gaten og blir til søppel. På grunn av myndighetenes endrede holdning til hunder blir nå et objekt som egentlig er 'in place' til 'out of place' (Cresswell 1996).

6.7 Renovasjonsarbeidernes syn på sitt arbeid og endret praksis i søppelinnsamlingen

I motsetning til Kathmandu og Patan, de andre to store byene i Kathmandu-dalen, er ikke Bhaktapur renovasjonsarbeid preget av innflyttere. Alle i Bhaktapur, utenom en liten gruppe Tamanger, er Newarerer. Tamangene blir ikke regnet som innflyttere på samme linje som for eksempel folk fra Terai fordi Tamangene har jobbet i Bhaktapur i generasjoner som kunstnere og tjenestefolk. Jeg velger allikevel å dele renovasjonsarbeiderne i grupper når deres meninger skal beskrives; de som tradisjonelt jobbet som sweepers, og farmers og Tamanger som nå har skaffet seg et utkomme innen denne næringen.

6.7.1 Farmers

Samtlige seks *farmers* jeg snakket med var menn og hadde tatt jobben fordi de var arbeidsledige uten andre jobbtillbud. De trengte penger for å forsørge sin familie. Endringen i kommunen søppelinnsamling har gitt dem en mulighet til å jobbe innenfor den formelle økonomien og i Bhaktapur. Alle sier at familien og naboene ikke bryr seg med hvilken jobb de har og at det ikke lenger er klassesdeling når det kommer til å holde byen ren. Men én la til at "*hva de hvisker om bak min rygg bryr jeg meg ikke om*". En annen bekreftet at han hadde kollegaer som hadde problemer med sin familie på grunn av jobben. Siden samfunnets sanksjoner mot slike brudd blir svakere etter som tiden går blir det lettere for renovasjonsarbeiderne fra *farmers* å fortsette i jobben på tross av noen kommentarer.

Farmers mener det stort sett har blitt renere i byen og at kommunen gjør en tilstrekkelig jobb innen søppelinnsamling. I likhet med husholdene er det heller ikke noen av dem som

reflekterer over at det kan være andre faktorer som virker inn enn det faktum at deres jati har begynt å utføre denne type jobb. Men de har i større grad enn husholdene en formening om hva som kan gjøre søppelhåndteringen bedre. Sanitation Sector bør ansette flere folk, kompostarealet er for lite, kommunen bør forby plastposer, administrasjonen i Sanitation Sector bør bli bedre samt flere informasjonskampanjer er forslagene de har ovenfor kommunen. Når det gjelder husholdene er det spesielt et problem at de kaster søppelet ut av vinduet. Jeg kan bekrefte renovasjonsarbeidernes observasjon fordi jeg selv ble to ganger under feltarbeidet truffet av grønnsaksskrell som ble kastet fra vinduet. Andre problem er at husholdene ikke overholder tidspunktene for å sette ut søplet og at sprer det rundt uten å legge det der hvor de skal.

6.7.2 Pore

Alle *Pore*-informanter er kvinner og mener at eneste alternativ for dem hvis de ikke jobbet som *sweepers* er å være hjemme. De er veldig tydelige på at renovasjonsjobben tradisjonelt tilhører deres *jati* og ikke *farmers*, og føler derfor at det blir gjort stor urett mot dem når Sanitation Sector kun ansetter *farmers* i faste stillinger. *Pore* får kun jobbe på kontrakt. Kvinnene ser stadig nye fjes i renovasjonsuniform og alle er *farmers*. De sier at de har ikke råd til *chakari* og regner uansett med at den ikke ville bli tatt i mot. De tilhører feil jati. En renovasjonsarbeider fra *farmers* bekreftet at det måtte *chakari* til for at han skulle få jobb.

Det er flere grunner for kvinnen ønsker fast jobb og den viktigste er forskjellen i lønn. Kommunens fast ansatt får 10 rupi pr. dag ekstra i tiffin-penger (matpenger). Lønnen for *farmers* blir da 110 rupi mot kontraktørens 100 rupi pr. dag.

Pore har nå kontrakt og betales av kommunen. De derfor pålagt å følger kommunens regler for avfallshåndtering. Det medfører at de ikke lenger har lov til å samle materiale for videresalg slik de gjorde tidligere. For *Pore* gjelder det spesielt komposterbart materiale som de solgte til bøndene. Dette er nå en inntektskilde for BCP og kommunen, og kvinnen kunne miste jobben om de ble oppdaget i salg av byens søppel. Som tidligere nevnt går langt over 50 % av søppelet direkte til dumpingplassen. En endring i *Pores* praksis med å samle organisk materiale til bøndene kan derfor ha ført til at søppelmengden har økt.

Pore-kvinnene mener at kommunens planleggere har gjort byen renere, men samtidig er jobben som gatefeier blitt hardere enn tidligere. Folk sprer søppel rundt og kaster bare

søppelet ut døra eller vinduet i stedet for å legge det på angitt plass for deres *twa*. En kvinne i ward 16 sier at noen av beboerne er pliktoppfyllende og kommer med søppelet til rett tid, men de fleste kommer senere. Hvis folk ikke er fornøyde med arbeidet de gjør eller bare blir sure på dem, kan de klage til Sanitation Sector og da blir navnet fjernet fra utbetalingslistene den dagen. Det er også en vaktmann i hver ward som kan melde fra hvis de er borte selv om det kun er for å spise. Også da blir de strøket fra dagens lønningsliste. For en gruppe kan det bli 4-500 rupi.

6.7.3 Tamang

Tamangene er forsiktige med å kritisere andre, men støtter *Pore*-kvinnene i at husholdene gjør jobben vanskeligere enn den trenger å være ved å spre søpla og ikke legge den på angitt sted. Også de klager over at husmødrene kaster rett ut av vinduet. De overlater til de hvite bilene med ropert å informere om reglene for renovasjon. Tamangene har opplevd at folk kaster vann på dem fra vinduene når de prøver å irettesette beboerne i sitt område. De har derfor sluttet å informere. Denne gruppen får knapt 70 rupi pr. dag og ingen tiffi-penger, men legger til at kommunen holder uniform, trillebår, spader og koster. De mener kommunen gjør en tilstrekkelig jobb i søppelhåndteringen, men legger til at det kunne blitt bedre hvis alle kunne blitt fast ansatt. I motsetning til *farmers* føler ikke Tamangene at *Pore* klager på dem og det stemmer overens med min informasjon fra *Pore*.

6.7.4 Oppsummering renovasjonsarbeiderne

Oppsummert er renovasjonsarbeiderne i Bhaktapur er fornøyd med organiseringen av renholdet i byen, men ikke med husholdenes oppførsel. For alle tre grupperingene er en endret praksis i husholdenes atferd det som kan gjøre byen renere og jobben enklere. Slik mange hushold oppfører seg nå gjør det jobben som renovasjonsarbeider hardere. Brudd på reglene får ingen følger for husholdene og de har derfor ingen motivasjon til å følge dem. Derimot har husholdene makt over *sweepers* blant annet ved at husholdenes klage på dem kan medføre at renovasjonsarbeiderne mister dagslønnen.

Tamang-gruppen holder seg utenfor diskusjonen om hvem som har hevd på jobben som *sweeper*, men ønsker i likhet med *Pore* fast ansettelse i stedet for kontrakter. *Farmers* føler ikke at de har stjålet noens jobb, men de har av økonomiske årsaker tatt et betalt arbeid de er tilbudt og samtidig tatt de sanksjoner som dette bruddet med kastereglene medfører.

6.8 Husholdenes handlinger og valg

Som den går fram av punktene over fungerer søppelinnsamlingen i Bhaktapur rimelig godt. Men husholdenes atferd i søppelhåndteringen går igjen som et hinder for at det skal kunne bli enda bedre. Både renovasjonsarbeiderne, Sanitation Sector og opposisjonene nevner dette som et hinder i søppelinnsamlingen. Jeg vil derfor i dette punktet presentere det største aktøren i Bhaktapurs søppelhåndtering, nemlig husholdene og de av deres handlinger som er direkte knyttet til søppel samt bakgrunnen for disse. Parish (1994) sier mannlige forståelse av søppelet er myndighetenes. Det er derfor viktig å presisere at min kunnskap bygger på kvinnenes forståelse av søppelet og dette blir da husholdet sin forståelse. Slik forfekter kvinnene en husholdstenking, mens mennene forfekter en samfunnsstenking (ibid.)

6.8.1. Hvem er de? Utvalget i tall og vurdering av representativitet

Tabell 5: Tall knyttet til kvinnen i mitt utvalg av husholdsinformanter.

Kategorier	Aldergruppe								
	15–19 år	20–29 år	30–39 år	40–49 år	50–59 år	60–69 år	>70 år		
Totalt 34 informanter fordelt etter alder	2	10	6	4	6	4	2		
Prosentvis fordeling informantene	5,9 %	29,4 %	17,6 %	11,8 %	17,6 %	11,8 %	5,9 %		
Prosentvis fordeling kvinner i Nepal*	17,2 %	28,4 %	20,0 %	14,4 %	10,1 %	6,3 %	3,5 %		
Antall med utdanning innen hver aldersgruppe	1	8	2	0	2	0	0		
	Kastenivå								
	Nivå 1 Prester	Nivå 2 Høykaste	Nivå 3 Øvre lavkaste		Nivå 4 Nedre lavkaste	Nivå 5 "untouchable"			
Antall pr. kastenivå	1	7	14		10	5			
	Yrker								
	Jordbruker	Strikker	Slakter	Service	Husmor	Pensjonist	Hushjelp	Skoleelev	Sykepleier
Antall	6	5	1	7	10	2	1	1	1

* kilde: CBS (2000). Prosentvis fordeling av alle kvinner over 15 år i 2000.

Jeg har prøvd å få så representativ aldersfordeling som mulig. Prosentfordelingen bærer preg av at det i mitt utvalg er få i gruppen 15-19 år, mens det i Nepal er den største gruppen. En av

grunnene til at avviket i gruppen 15-19 år er så stort er at kvinner i denne aldersgruppen enten er på skolen eller de er ikke hovedpersonen i husholdet med hensyn til søppelhåndtering og derfor ikke intervjuet. De to som er med i utvalget er oppsøkt spesielt, dels for å få med ungdom, dels på grunn av yrket som hushjelp og dels på grunn av medlemskap i høyeste kastenivå. De gruppene som er overrepresentert er aldersgruppen 50-59 år og gruppen 60-69 år. Som tidligere nevnt er det vanskelig å bedømme alder utfra utseende i en fremmed kultur. Alle kvinnene i gruppen 50-59 år er faktisk 50-54 år og ble av meg vurdert som under 50 år før intervjuet. Utfra min metode i valg av husholdsinformanter mener jeg utvalget er rimelig bra representativt med hensyn til aldersfordeling.

I mitt utvalg er 61,8 % analfabeter. I Nepals befolkningen som helhet er 72,4 % av kvinnen over 15 år analfabet i 2003 (www.globalis.no). Det lyktes ikke å finne statistikk som er aldersfordelt og tallene er derfor vanskelig å sammenligne med tall presentert under pkt.4.1.5 Som tabell 5 viser er det de yngste kvinnene som har utdanning og for de under 30 år er det kun 25 % som er analfabet. Det er høyere utdanningsnivå i byene hvor der er bedre økonomi og større nærhet til universitet og høyskoler, men heller ikke disse tallene har det vært mulig å få fatt i. Dette er heller ikke interessant for min hypotese angående utdanning og miljøbevissthet som jeg kommer tilbake litt senere. Det viktigste er at nesten 40 % av husholdsinformantene har utdanning slik at jeg kan få vurdert deres meninger opp mot dem som ikke har utdanning.

Det er ingen tilgjengelig statistikk for jati-fordeling. Men siden over 60 % av innbyggerne i Bhaktapur er bønder (Tuladhar & Bania 1997) vil jeg anta at den store majoriteten i Bhaktapur tilhører kastenivå 3 og 4. I mitt utvalg tilhører 70 % disse to kastenivåene. Jeg ønsker å finne svar på om kastesystemet som struktur setter grenser for atferd i søppelhåndteringen og det er derfor like viktig at alle kastenivåene er representert som at den prosentvise fordelingen skal være mest lik virkeligheten i Bhaktapur. Jeg mener utvalget er representativt.

6.8.2 Kvinner, yrker, søppel og kompost.

For mange av kvinnene ble avfall fra deres yrker blandet med husholdningsavfallet. Jeg tror dette også skjer med avfall etter mennenes yrker, men kvinnene var i intervjusituasjonen mer fokusert på dem selv og deres eget avfall.

Jeg intervjuet en kvinne som var gifte med og selv jobbet som pottemaker (keramiker), men omtalte seg selv som husmor. En del av dem som var gift med bønder omtale seg selv som bonde, mens andre omtale seg som husmor. Derimot omtalte alle som var gift med snekkere seg som husmor. Dette kan komme av graden de var involvert i mannens arbeid. De 5 strikkerne jeg snakket med satt og strikket under intervjuet. Hvis jeg hadde snakket med dem mellom strikkeoppdrag er det mulig de ville oppgitt et annet yrke. Utenom sykepleieren er disse kvinnene de eneste som oppgav et yrke uavhengig av sin mann. I service inngår ulike typer butikkarbeid, enten salg av egenproduserte varer eller videresalg av andres produkter.

Ved å sammenligne oppgitt yrke med hvem som komposterer finner jeg ingen korrelasjon. Nesten alle yrkene komposterer og det kan henge sammen med at de fleste husholdningene i Bhaktapur har paddy (ris-mark) til eget bruk. Det lille de trenger av gjødsel får de fra egen kompostering. Det er ingen yrker som utmerker seg med at de komposterer mer enn andre, selv ikke bøndene. Men det er et yrke som skiller seg ut ved at ingen av dem komposter, og det er husmødrene. Husmødrene skiller seg også ut ved at samtlige selger plast og skrapmetall til søppelsankere.

6.8.3 Kvinnenes egen definisjon av søppel

Jeg definerer søppel som de objekter som husholdet velger å fjerne fra husholdningen, det være seg av bruksmessige, hygieniske, økonomiske, kulturelle eller religiøse årsaker. Ved finne hvordan kvinnene definerer dette kan jeg finne hva som er hyppigste årsak til at søppel oppstår.

Tidligere har jeg gjort rede for hvilke komponenter som er i husholdenes søppel. Da jeg spurte respondentene om hva som var søppel fikk også følgende mer generelle svar:

- *"alt som ikke er nødvendig"*
- *"alt som ikke kan brukes er søppel"*
- *"det som vi har brukt og som ikke er nødvendig i framtiden er søppel"*
- *"ting er søppel hvis det ikke kan gjenbrukes til noe"*
- *"det som ikke kan spises"*
- *"det som ikke kan brukes av familien, for eksempel brukt plast som andre kan finne nyttig, for eksempel søppelsankerne"*
- *"alt jeg ikke liker er søppel"*

Det er ingen forskjell om det legges i kompostbingen eller på gaten, kvinnene definerer alt de kastes ut av kjøkkenet og huset som søppel. Det som går igjen er bruksverdi, ting uten bruksverdi kastes. Når jeg ser på hva de kaster er det klart at hun som sa "*det som ikke kan spises*" kanskje er mest presis. Organisk materiale, for eksempel grønnsaksskrell, som kastes regnes ikke som menneskeføde. Legges 1997-undersøkelsen til grunn kastes derfor over 87 % av søppelet av bruksmessige årsaker.

Når gjenstander ikke lenger har den bruksmessige verdien de i utgangspunktet hadde blir de tillagt en "out of place" status og kastes. Hvis det er organisk materiale kan det legges i kompostbingen og bli "in place", men alt som kastes på gaten er av kommunen definert som "out of place" og fjernes av renovasjonen (Cresswell 1996). Det gjelder både husholdningsavfall og tilbedinger som legget på *pikhā lakhu* (gudesteinen utenfor inngangsdøra).

6.8.4 Søppel, hygiene og sykdom

Kvinnen liker at det var rent eller rettere sagt støvfritt i huset. Ingen av dem nevner at de gjør det av hygieniske årsaker, men slangeguden *Naga* blir nevnt av flere. Støvet og søppelet må ut for at kvinnens anseelse som husmor ikke skal svekkes. Dette må vel sies å være et universelt syn og ikke spesielt for Newar-kulturen, men så lenge *Naga* er en del av grunnen blir støvet fjernet delvis av religiøse årsaker.

De første 10 intervjuene spurte jeg generelt om de var syke og hva som skyldes disse sykdommene. Normalt tror ikke folk at organismer som er så små at man ikke kan se dem med det blotte øye eksisterer. Virus og bakterier er derfor ukjente begrep for dem (Awal, pers. med.). Ingen av disse 10 første nevnte søppel som årsak til sykdom, men to nevnte restemat. Jeg ønsket deres forståelse av søppel og sykdom i en hygienisk kontekst og endret derfor ordlyden. I stedet for å spørre indirekte spurte jeg direkte om de ble syke av søppel. Alle så nær som fire sa da at søppel var årsak til sykdom.

Et stort flertall av dem nevner diaré og magesmerter som et resultat av å spise restemat. Det er det samme som kommunens ansatte sier i sin informasjon. En av dem (71 år) la til at dette var ny kunnskap. Da hun var yngre var det ingen som visste dette. De spiste restemat og ble syke. Blant de resterende 20 som mener man blir syke av søppel deler åtte oppfatningen om restemat. Siden de fleste av disse ikke har restemat tror jeg disse utsagnene er et resultat av

kommunens informasjonsarbeid. Den vanligste måten å varme opp restemat på er å lage stekt ris. Ingen, verken Sanitation Sector eller husholdene, nevnte at billig og dårlig matolje også gir diaré og magesmerter. En annen opplysning som også viste at kvinnen faktisk hadde hørt noe av informasjonen som ble gitt, var at de nevnte at fluer og mygg som smittebærere.

Av de 24 informantene som ble spurt om det var sammenheng mellom søppel og sykdom nevner 11 at søppel gir diaré, 10 at det gir feber, 5 at det gir oppkast og 4 at de blir kvalme (*waak waak laggyo*). Fem av kvinnene sier at man blir syk av å berøre søppel. Man får utslett og kløe samt feber og diaré, men ingen gir en forklaring på hvorfor. Den medisinske forklaringen vil sannsynligvis være at man får allergiske og/eller bakterielle reaksjoner, men det viste seg å også være en religiøs forklaring. Jeg fikk forklart at søppel Naga eksisterer og at hvis man ikke tilber denne spesielle varianten av slangeguden vil man kunne få utslett og kløe (Gurung, pers.med.).

Utenom berøring og insekter blir lukten oppgitt som årsak til sykdommer. Lukten gjør dem kvalm, gir uspesifiserte sykdommer, feber, oppkast og magesmerter. Alle som nevner lukt bor på sørsiden av byen, men ikke i umiddelbar nærhet av BCP.

Det er en svak sammenheng mellom utdanning og forståelse av søppel som årsaker til ulike sykdom. Dette kommer særlig fram når svarene de fire med høyest utdanning vurderes. En av dem nevner sykdommer som kolera og tyfus som relatert til hygiene, vann og søppel. En annen nevner at støv gir allergi. Men det er også flere av informantene uten utdanning som har kunnskaper om sammenhengen mellom søppel og sykdom, jamfør sykdomsoverføring via insekter og kontaktallergi. Deres kunnskaper kan være et resultat av både kommunens informasjonsprogram (smitteoverføring) og av egne erfaringer fra håndtering av kompost.

Søppel kastes ikke bevisst av hygienemessige årsaker med unntak av matrester. Selv om sykdommer nevnes bunner kvinnenens forklaringer i religiøse årsaker, slangguden Naga. En yngre kvinne at hvis hun kaster fra vinduet blir *Laxmi* (rikdommens gudinne) sint. Dette viser at hun bruker religion som system og ikke struktur, ved at hun endrer og tilpasser den daglig bruk og moderne pålegget, altså bundet til tid og sted. (Åquist 1992). Det vil i dette tilfelle ikke være kommunen eller naboer som utfører sanksjonene, men hennes religion representert ved guden *Laxmi*.

6.8.5 Resirkulering og gjenbruk

I utgangspunktet var det kun 'resirkulering' i vestlig fortstand jeg hadde tenkt å undersøke. Men etter noen få intervjuer måtte også begrepet 'gjenbruk' inn i spørreguiden. Tidligere i oppgaven er disse begrepene definert slik:

Resirkulering er materiale som tas ut av søppelkjeden og som etter en transformeringsprosess kan brukes på nytt, enten som samme type objekt eller som råmateriale til andre objekt.

Gjenbruk er objekter og materiale som uten en forutgående transformeringsprosess brukes på nytt, gjerne som opprinnelig bestemt, men også til nye formål.

Det er jevnt over lite kunnskap om hva som faktisk kan resirkuleres utfra definisjonen over. Nesten 62 % av informantene selger gjenstander til søppelsankerne og slik har de fått noe kunnskap om hva som kan ha verdi for skraphandlerne uten at de kjente til på hvilken måte. Det var kun det de kunne selge til søppelsankerne som ble ansett for å være resirkulerbart. Av de tingene søppelsankerne etterspør nevner kvinne spesielt plastsandaler, metallbiter og ølflasker og papir. Søppelsankeren ikke tar imot knuste flasker, lyspærer og keramikkrucker, skitne flasker, skittent og revet papir og plast, filler, lær, mursteinsbiter samt klær av polyester og dette er også de tingene kvinne ikke anser som resirkulerbart.

Kvinnenes kunnskap om resirkulering er kontekstuell og sterkt influert av hva søppelsankerne kjøper eller ikke. Deres kjøp er igjen styrt av hvilket materiale som er etterspurt for resirkulering. Begrepet resirkulering blir etter kvinnenes tolkning heller et bilde av hva som reelt blir resirkulert på fabrikker i Nepal og ikke den mer abstrakte definisjonen jeg har formulert.

Det som skal gjenbrukes må være rent og helt og denne erfaringen overføres til resirkulering. Derfor nevnes ikke papir som sådan som ikke resirkulerbart, men de presisere at det er skitten og/eller revet papir ikke lar seg resirkulere. Det samme gjelder knuste glass av ulikt slag og biter av murstein, mens hele ølflasker kan resirkuleres. Det var to kvinner som satt resirkulering i sammenheng med kompostering. "*Plastikk, filler og sandaler kan ikke resirkuleres, alt annet kan komposteres, selv støv*" sa den ene, mens den andre mener alt kan

resirkuleres siden alt gjenfødtes i følge hinduismen. *"Selv glass og plast kan komposteres. Det tar bare lengre tid enn alt annet."*

En av informantene hadde en forståelse av resirkulering som stemmer overens med min definisjon. Hun brukte ordet *resirkulering* om prosessen hvor plast blir omdannet til for eksempel leketøy og la til at hun visste dette fordi hennes søster hadde lært dette på kurs. Selv ønsker hun å lage blomsterpotter og vaser av plast. Men hun mente knuste glassflasker ikke lot seg resirkulere, noe som igjen viser til kontekst hvis man ikke smelter plass på nytt i Nepal eller hvis ikke søppelsankerne i Bhaktapur kjøper dette materialet.

Flere av kvinnen tror at resirkulering betyr at de selv både må ha kunnskapen og selv utføre dette arbeidet, mens andre har forstått at det må finnes fabrikker eller lignede som utfører dette. Mange kunne tenke seg en bi-geskjeft hvor de lager ting av brukte gjenstander, men de setter det i liten grad i sammenheng med resirkulering. For dem er det gjenbruk. De nevner for eksempel å veve klær av filler, lage blomster av papir og lage tau av plast. Selv om det for dem ikke dekkes av begrepet resirkulering har jeg tolket det dit hen.

Det er mange motiv for ikke å resirkulere. Noen ser det ikke som *"sin misjon å resirkulere"*, søppelet deres *"egner seg ikke til resirkulering"*, andre har for svake øyne, og atter andre sier de er bønder og jobber med det og ikke resirkulering. Jeg mener jeg kan ha satt informantene i forlegenhet ved å stille et spørsmål som avslører manglende kunnskap og det beklager jeg. Svarene på hvorfor de ikke ønsker å resirkulere kan derfor ikke sees på som reelle, men kanskje som vikarierende motiv.

Det er høy grad av gjenbruk i Bhaktapur. 22 av 34 kvinner gjenbruker gjenstander på ulikt vis. Filmbokser i plast og medisinglass blir brukt til å oppbevare krydder, papir blir bruk til barnetallerken og innpakking, pappesker til søppelkurv, plastposer til å ha garn i og flasker blir brukt til å ha parafin i. I likhet med "salg" til søppelsankerne er det et økonomisk motiv for gjenbruk. I tillegg er begge deler er med på å redusere mengden av uorganisk materiale i søppelet i Bhaktapur.

Selv om 65 % av kvinnene gjenbruker så jeg moderate tegn på bruk-og-kast mentalitet. Det ble bekreftet av et utsagn om billige kinesiske varene oversvømmer markedene. *"Før var det kvalitet på det vi hadde. Det holdt i mange år. Nå er alt laget av plast og går i stykker nesten*

før vi får brukt det". Som i et hvert samfunn i økonomisk vekst vil muligheten for anskaffelse av materielle ting øke og newarene har en hang til materialisme (Liechty 1998). Med billige, kinesiske varer skal det ikke mange rupier til før man kan skaffe seg gjenstander av nye materialer som ikke passer inn i det gamle søppelavhandlingssystemet. Dessuten trenger varer som fraktes mer emballasje enn lokalt produserte, noe som ytterligere bidrar til økt søppelmengde.

6.8.6 Resirkulering og utdanning

Det er 11 kvinner som etter min tolkning har kunnskap om resirkulering i min definisjon av begrepet. Av disse 11 har sju utdanning. De resterende fem kvinnene med utdanning har svært dårlig eller ingen kunnskap om resirkulering i vestlig forstand. Fordelingen mellom kvinner med utdanning og kunnskap om resirkulering og kvinner med utdanning og uten kunnskap om resirkulering, er for jevn til at hypotesen om at "*Økt utdanning gir økt forståelse for miljøforebyggende tiltak som resirkulering og kompostering*" kan støttes uforbeholden. Men når man ser på kvinnene uten utdanning er det kun fire med kunnskap og hele 19 uten kunnskap om resirkulering i vestlig betydning. Jeg våger derfor påstand om at økt utdanning gir evne til økt forståelse, men at kontekst og begrenset tilgjengelighet til slik kunnskap hindrer dem i å utnytte utdanningen.

6.8.7 De uformelle søppelsankerens samspill med husholdene

Søppelsankere er lite interessert i å snakke om sitt yrke og liv. Mitt datagrunnlag er derfor noe mangelfullt, men jeg vil allikevel presentere det her siden det bidrar til helhetsbilde av søppelinnsamlingen i Bhaktapur. Fordi det var så få informanter kunne jeg finne ut hvor mange barn som jobbet som søppelsankere eller om de hadde delt Bhaktapur opp i territorium.

På en måte erstatter dagens søppelsankere *Pores* rolle i gårsdagens renovasjonssystem og utnytter slik en økonomisk nisje som har blitt ledig. De har en mer uformell rolle siden den ikke er bundet til kastestrukturen, men de har sitt utkomme i søppelet og gjennom det et avhengighetsforhold til husholdene i Bhaktapur. Så mens *Pores* rolle er en del av en struktur er søppelsankerne en del av et system (Åquist 1992)

Det er utenkelig for newarer generelt å jobbe som søppelsankere. De ser på dette arbeidet som ulikt det *Pore* tradisjonelt utførte og som renovasjonsarbeiderne utfører i dag. Mine

informanter i Bhaktapur brukte betegnelsen *madheshi* på denne gruppen. Det er en fellesbetegnelse på folk fra Terai på begge sidene av grensen til India. Betegnelsen er nedsettende og folkegruppen er sterkt diskriminert i Kathmandu-dalen. I Kathmandu-dalen blir selv *untouchables* behandlet bedre (Awal, pers.med). I følge en ansatt ved en skraphandler (*kawadi* = "Old damaged non-use goods") i Bhaktapur tilhører de indiske søppelsankerne i stor grad høyere kaster (*chaudri*, *jaisewal* og *shahas*) mens de nepalske er lavkaster fra Terai. Jeg kom i kontakt med begge grupperingene.

En nepalsk mann på 50 år fra Terai forteller at han pendler mellom Terai og Bhaktapur for å brødfø familien. I Terai hvor familien bor, har han jord. Men utbytte er ikke stort nok og når jordbruksyklusen tillater det jobber han i Bhaktapur. En andre mann fra Øst-Nepal kom for 12 år siden for å finne arbeid i Bhaktapur og har siden bodd her. Som søppelsanker er han i stand til å underholde en familie på fire. De indiske søppelsankerne jeg snakket med var mer eller mindre bofaste, men *kawadi*-mannen fortalte at også inderne pendler med sesongene. Det var ikke mange barn å se som jobbet som søppelsankere. To jenter på 10 og 13 år samlet plast rundt Nyatapola tempelet midt i byen. De tilhørte en familie på sju og foreldrene er av økonomiske grunner nødt til å sette jentene til dette arbeidet fordi faren ikke tjener nok som omreisende mekaniker. Fordi jentene ikke får skolegang slik mesteparten av deres jevnaldrende i Bhaktapur får, vil de bli ytterligere marginalisert (Castells & Portes 1989).

Det er flere grunner til at søppelsankerne ønsker å samle nettopp i Bhaktapur. Det er folks vennlighet, få andre søppelsankere å konkurrere med, billig husleie og etter hvert en følelse av tilhørighet. Nærhet til *kawadi*-sentrene ble også sett på som et pluss. Det var dyrt å reise inn til Kathmandu for å selge innsamlet materiale.

Prisen de fikk for varene ved *kawadi*-sentrene er bestemmende for hva de samler eller kjøper fra husholdene. Ved kjøp hos husholdene betaler søppelsankeren vanligvis ikke i kontanter, men i småting produsert i Kina som kammer, hårnåler, armbånd, leketøy og andre småting av billig plast. Søppelsankerne vil helst ikke ha tynn, skitten eller revet plast for det betales med kun 5 rupi pr. kg, mens høyere kvalitet som flipp-flopper og vannflasker gir 15-20 rupi pr. kg. Best betalt gir metall, men ingen vil nevne pris. Søppelsankerne er heller ikke pratsom med hensyn til hvor mange kilo de samler pr. dag. *Kawadi*-mannen sier det varierer fra person til person, men han anslår at de som kommer daglig har i snitt 10-15 kilo med seg.

6.8.7.1 Formell og uformell økonomi i søppelsankingen.

Den formelle økonomien til *kawadi*-sentrene er forbundet med og avhengig av den uformelle økonomien til søppelsankerne. Slik eksisterer det en systematisk forbindelse dem imellom (Castells & Portes 1989). Det er også eksempler på at folk pendler mellom disse økonomiene, jfr mannen som veksler mellom jordbruk og søppelsanking. Dette samspillet mellom formell og uformell sektor er ikke så synlig i den vestlige verden lenger hvis man ser bort fra kriminell virksomhet. Men et eksempel som er synlig i by bildet er flaskesamlerne som utnytter at bedre økonomi i samfunnet gjør at folk kaster flaskene i stedet for å pante dem selv.

Et annet trekk ved uformell økonomi er at arbeidskraften er nedgradert av andre i samfunnet. De sosiale karakteristika som er tillagt *madheshi* gjør at *kawadi*-sentrene har makt. De kan tvinge sine krav gjennom og er enerådende når det gjelder å sette pris (Castells & Portes 1989). På den annen side har søppelsankerens brukt sin arbeidskapasitet og tilegnet seg kunnskap om søppel på en slik måte at det styrker deres posisjon økonomisk. Etter hvert som søppelsankernes kunnskap om markedet øker, vil de også bli i stand til å bruke markedskreftene og selge varene til den *kawadi* som gir best pris.

6.8.7.2 Myndighetenes syn på søppelsankerne

Jeg mener at en av grunnene til det lave innholdet av uorganisk materiale ved BCP skyldes søppelsankerens rolle i søppelhåndteringen. Sanitation Sector og ordføreren stilte seg skeptisk til at søppelsankerne var i Bhaktapur. De likte ikke at man ser folk i Bhaktapur gå rundt å rote i søpla og de var bekymret for barna som jobbet som søppelsanker i stedet for å gå på skole. På den annen side er det kommunen som har gitt *kawadi* løyve til å handle med skap og derved skapt en økonomisk mulighet for søppelsankere. Både wardpresidenten og opposisjonslederen var positivt innstilt til søppelsankerne. De mente at søppelsankerne sikret at i alle fall noe av søppelet ble resirkulert samtidig. Ved at myndighetspersoner på denne måten tolererer denne form for uformell økonomi øker de indirekte sysselsettingen i Bhaktapur (Castells & Portes 1989).

6.9 Hvilke vaner har husholdene endret av og hvem har oppfordret til dette

Jeg har en hypotese om at utdanning øker forståelse for miljøtiltak. Med utdanning mener jeg generelt og på alle nivå. Analfabetismen er stor blant voksne kvinner i Bhaktapur og de er derfor avhengig av muntlig overføring av kunnskap. Det er derfor interessant å se om barna deres bidrar med ny kunnskap om miljø og søppel, spesielt kunnskap som de har lært på skolen. Det vil i så fall være en parallell til den norske melkekartongsamlingen som var et resultat av skolebarnas oppdragelse av sine foreldre (opcit).

Mine informanter er stolte kvinner med stor lokal kunnskap som klarer å organisere et hjem og brødfø en familie med små midler. Det er derfor ikke lett å spørre dem om noen andre, kanskje barna, har lært dem hvordan de skal kaste søppel. En kvinne repliserte at det er hun som er lederen i hjemmet og det er hun som lærer opp barna – ikke omvendt. "*Ingen andre en plastposen har lært meg nye måter å håndtere søppelet på. Søppelposen gir easy managemenet*" sier en annen. Foruten alle dem som sier at de ikke trenger opplæring fordi de vet best selv, er det en del som nevner *walkers*, *pickers* og de hvite bilene. Å ikke kaste søppel ut av vinduet går igjen som tillært ny kunnskap, men også at det skal legges i plastposer. Det siste var et problem for de fattigste. De har ikke plastposer og vil ikke bruke det lille de har av penger til å kjøpe emballasje for søppelet.

Sju av informantene nevner at barna kommer hjem fra skolen og forteller mødrene om miljø, søppel og hygiene. I likhet med kommunens informasjonsarbeid sier barna at søppelet ikke skal kastes ut av vinduet og at man ikke skal spise gamle matrester eller matrester med fluer. Men barn sier også at alle må klippe fingerne ofte og det er barn som oppfordrer sine omgivelser om ikke å lage så mye søppel.

En del av husholdene har endret vanen om å kaste fra vinduet, men på langt nær alle. Denne endringen skyldes i all hovedsak kommunens informasjonsarbeid. Kommunens endring og modernisering av renovasjonssystemet er sannsynligvis påvirket av GTZ og deres donasjon til renovering av byrommet. En endring i husholdenes vaner er nødvendig for at kommunen skal lykkes og jeg mener derfor at barnas bidrag er initiert av kommunen gjennom lærerne. Det samme gjelder matrestene. Å klippe fingerne er mer et allmenn hygienisk tiltak for folk som tradisjonelt spiser med fingrene og ikke er bundet til kun lokale systemer i Bhaktapur. At

det oppfordres til å lage mindre søppel viser en økt bevisstgjøring om miljøforebyggende tiltak i skolen generelt.

6.10 Kommunens framtidig søppelhåndtering

Kommunen har som nevnt hatt komposteringsanlegg i mange år både for å bedre miljøet og byens renhold. I tillegg har de papirinnsamling fra kontorene som leveres til en lokal fabrikk for resirkulering (Sanitation Sector, pers.med.). Kommunen har flere planer for hvordan de ytterligere kan forbedre søppelhåndteringen. De ønsker blant annet å starte plastinnsamling og foredle dette i en kommunalt eid bedrift. Ordføreren viste fram brosjyrer for plasthakkemaskiner han hadde fått av bistandsorganisasjoner/NGO'er som ønsket å inngå samarbeid Bhaktapur kommune. Ideen er å selge sekker med opphakkert plast som råmateriale til plastfabrikker. En av skraphandlerne i Bhaktapur kunne fortelle at det allerede er en plastfabrikk like sørøst for byen ved Jagathi, langs Araniko Highway. Jeg er usikker på om den ligger innenfor eller utenfor bygrensen, men førstnevnte vil være å foretrekke. Grunnen er at mange District Development Committees i Nepal har innført avgift på resirkulerbart skrap som blir fraktet ut av deres område. Avgiften kan være opptil en tredel av verdien på skrapet. Det er derfor ikke alltid så lønnsomt å resirkulere materiale med lav markedsverdi som må fraktes over distriktgrensene. Av den grunn vil det heller ikke være en økonomisk motivering for å fjerne plast og glass fra søppelet før det går til BCP (Tuladhar & Bania 1997). Opposisjonspolitikeren mener også at resirkulering og ikke deponering, er veien å. Han mener at egentlig tenker alle politikere slik, men uten å utdype det nærmere mente han at ingen politikere har viljestyrken som kreves for å gjennomføre slike idéer i Bhaktapur.

I City Council Meeting høsten 2000 vedtok bystyret å bygge komposteringsanlegg i hver av de 17 bydelene, men har så langt ikke foretatt seg noe. President i ward 11 sier grunnen er at det koster 50-60 millioner rupi å kjøpe en tomt og et anlegg som skal drifte kun én ward blir for lite til at investeringen vil lønnes seg. (Kathmandu Post 2001). Opposisjonspolitikeren ble svært engasjert da jeg ba om hans kommentar til avisartikkelen. Han parti, Congress Party, har foreslått at kommunen kjøper land til bedre og nye dumpingplasser. Som svar på disse utspillene har ordføreren løsning vært separate kompostplasser i hver ward. De ønsker å flytte området i ward 11 for at ikke bare noen skal bli plaget av vond lukt.

Opposisjonspolitikeren mener det er valgflesk. Etter hans mening er grunnen til at Farmers Party ikke har startet prosjektet at dette kun var et hypotetisk program som ikke var seriøst

ment, men kun et tilsvarende på Congress Partys utspill og ikke gjennomførbart forslag. Han la til at spørsmålet har vært opp i City Council Meeting de siste 8 årene. Dilip Kumar Suwal, leder av Sanitation Sector sier manglende progresjon skyldes at wardpresidentene ikke har klart å skaffe land (Kathmandu Post 2001). Som nevnt i metodekapitlet (punkt 5.4.2.1) fikk jeg ikke anledning til å konfrontere verken ordfører eller wardpresidentene med disse påstandene og må la de stå uimotsagt. Men saken er et eksempel på at renovasjon er et aktuelt politisk tema i Bhaktapur og at søppel fortsatt brukes når motparten skal stilles i det dårlig lys.

Sanitation Sector ønsker at husholdene i større grad skal bidra i sorteringen av søppelet. Planleggingen er kommet langt og kun implementeringen gjenstår. Sanitation Sector vil dele ut to bøtter til hver og i første omgang be husholdene skille mellom komposterbart og ikke-komposterbart avfall. Min undersøkelse viser at mange ikke har en reell kunnskap om hva som kan komposteres i et moderne anlegg eller ikke og jeg tviler derfor på at prosjektet lar seg gjennomføre 100 % uten en inngående opplæring av husholdene. Uansett utfall er det tilstrekkelig mange som at kunnskap om kompostering til at det vil lette jobben betraktelig ved BCP om kun disse sorterer riktig.

Selv om husholdene uttrykker stolthet over at byen er renere enn Kathmandu synes flere av husholdene at ordføreren går for langt i å skulle takke turistene. *"Hvis det skal bli noe særlig renere enn i dag må de vaske gatene med vann"* er en kommentar til hvordan trodde Bhaktapur kunne forbedre renovasjonen i fremtiden. Husholdene hadde ingen forslag til forbedring utover det renovasjonsarbeiderne hadde lært dem. De så ingen poeng i å fantasere om framtiden. I Nepal er det en sterk fatalistisk kultur knyttet til hinduismen hvor folk tror at man ikke har kontroll over ens eget livsforhold, men at det er gude-bestemt eller styrt av en sterk, ytre kraft (Bista 1994). Eller som min assistent så enkelt uttrykte det: *"Hvorfor skal de anstrenge seg for å endre noe når det allikevel er skjebnebestemt hva utfallet skal være."*

Et annet miljøtiltak som er nevnt av Sanitation Sector er å produsere metangass fra søppel. Til dette trenger de utenlandsk teknologi og donasjon. Etter planen er det søppelet i ward 11 som skal brukes og gassen vil bli distribuert i rørledning tilbake til husholdene i kun ward 11. De nevnte ikke om det var søppelet på BCP, den gamle dumpingplassen eller et nytt deponi som skulle brukes. Metangass utvikles av organisk materiale og et slikt prosjekt vil derfor kunne konkurrere med komposteringsprosjektet, men så lenge under halvparten av søppelet går til BCP skulle det være nok råmateriale også til et gassprosjekt. Et biogassanlegg er en bedre ide

enn åpen brenning av søppel som delvis praktiseres i Kathmandu-dalen. En slik søppelbrenning bidrar kun til luftforurensing i en lukket dal med høye fjell hvor dårlig luftkvalitet allerede er et stort problem.

Plastposene i Nepal er svært tynne og lite egnet til resikulering på grunn av sin lave plastkvalitet. De flyr lett i vinden og sees overalt i naturen. Plastposene utgjør et stort problem ved tilstopping av kloakk og vannløp, og ikke minst av dyremager. Flere VDC (Village Development Committee) i Nepal har forbudt bruk av plastposer i handel og bedt innbyggerne bruke kurver og tekstilnett i stedet. I følge de lokale avisene er det ytterligere VDC som kommer til å legge fra lovforslag om plastposeforbud. I Bhaktapur mener ordfører Prem Suwal at plastposen er kommet for å bli. Den er et fremskritt som fremmer handel og forenkler søppelinnsamlingen. Han ønsker ikke å følge de andre kommunene og forby plastposer.

7. Konklusjon

I innledningen av kapittel 2 viser jeg til en artikkel av Bibiana Dahle Piene (2001) hvor hovedårsaken for Nepals problemer legges til nepalske politikeres dårlige styresett og likegyldige holdning. Dette synet støttes av nepalsk presse når de omtaler den utilstrekkelige søppelhåndteringen i Nepal.

Bhaktapur kommune har etablert et søppelavhendingssystem som fungerer med hensyn til å fjerne søppel fra byen. Mitt fokus er ikke satt på myndighetene men på husholdningene, deres utfordringer og hvordan dette kan føre til vansker for de kommunale myndighetene i å gjennomføre sitt system. Jeg har brukt struktureringsteori for å danne meg en forståelse av fenomenene jeg ønsket å se på, blant annet relasjoner mellom aktører og de system og struktur som danner rammeverk for handling, sosiale hierarkier og makt.

Det er et samspill mellom de ulike aktørene som fungerer godt og hvor husholdene er bindeleddet. Husholdet er primærprodusert av søppelet og velger hvordan de fjerner fra sitt hus. De kan velge å ta ut enkelte komponenter og ved salg til uformelle søppelsankere få en ekstraintekter eller forbruksvarer de normalt ikke har råd til. Slik er søppelet en kilde til økt velstand både for husholdene og søppelsankerne. Dette praksis viser at det avhengig av kontekst om et objekt søppel eller har verdi. Lokalisering av objektet er bestemmende for hvilken kontekst det skal settes inn i, her forstått som søppel eller ikke. Søppelsankerne som finner et utkomme ved å samle elementer fra andres søppel og selge til skraphandlerne opererer innen den uformelle økonomien. Denne formelle økonomiske sektoren ved skraphandlerne er forbundet med og avhengig av den uformell økonomisk sektor som søppelsankerne utgjør.

Renovasjonsarbeiderne er husholdenes nærmeste kontaktperson mot kommunen. Tradisjonelt kom disse fra *Pore jati*, men i dag er det mange lavkaster, *farmers*, som også jobber innen renovasjon. Husholdene har i stor grad akseptert dem som en ny aktør i søppelinnsamlingen, men flere ønsker ikke at deres familiemedlemmer skal ha en slik jobb. Husholdene viser ikke sin makt ovenfor *farmers*, men de kan klage på *Pore* som mister en dagslønn og slik allikevel opprettholde deres plass i kastesystemets hierarki.

Kommunen på sin side er avhengig av husholdene for at det innsamlingssystemet de har konstruert skal fungere. Hvis husholdene protesterer ved å ikke følge reglene er det ikke dem men politikerne som får skylda. Og så lenge kommunen ikke setter kraft bak trusselen om bot for regelbrudd er husholdene i en win-win situasjon. Husholdene kan enten følge kommunens eller religionens regler. De kan velge å betale serviceavgift til kommunen eller ikke. Valgene er deres.

Et punkt som alle parter enes om er problemskapende er praksisen med å kaste søppelet ut kjøkkenvinduet, med eller ut plastpose. Handlingen er religiøst betinget og slik vanskelig å få endret, men det er et økende antall hushold som følger kommunens oppfordring om bære søppelet ut og legge det på angitt plass.

En stor komponent i søppelet er leirestøv fra husene. Grunnen til at støvet fjernes er todelt. Det er en renslighets årsak hvor husmorens rykte må ivaretas. Det er også en religiøs årsak hvor slangeguden *Naga* spiller en sentral rolle. Kvinnenes rutiner i husarbeid har vært bestemt av religion og dens regler. Disse reglene er ikke alltid forenelig med de verdslige reglene kommunen etablerer i søppelinnsamlingen. Det er tydelig at kvinnene må velge side. En del av disse kvinnene har trosset de sanksjoner religionen setter som praksis, mens andre har tatt forhåndsregler ved at de har omtolket religionens regler på dette området for å få den til å passe moderne praksis.

Kommunen har flere framtidsplaner hva søppelhåndtering angår. Noen av disse innebærer at husholdene innehar større kunnskaper om søppel, kompostering og miljø enn det de har i dag. Den er en svak tendens til at utdanning gir økt forståelse for miljøtiltak. Det er en stor andel av barna i Bhaktapur som går på skolen og skolen er opptatt av miljø. I overskuelig framtid vil derfor innbyggerne i Bhaktapur har bedre kunnskaper om miljøet. Men dette vil bli en utfordring for kommunen fram til disse barna utgjør hoveddelen av husholdene uten at den ble problematisert i noen av samtalene med myndigheter og politikere.

8. Referanser

- Berger, John (1996): *Til bryllupet*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo
- Bista, D.B. (1994): *Fatalism and Development. Nepal's struggle for modernization*. 6.impression. Orient Longman Ltd, Patna, India
- Bista, D.B. (2000): *People of Nepal*. 7.ed. Ratna Pustak Bhandur, Kathmandu, Nepal
- Buechler, S og Scott, C. (2006): *Wastewater as a Controversial, Contaminated yet Coveted Resource in South Asia*. Occasional Papers nr.2006/36, Human Development Report Office, New York, USA
http://hdr.undp.org/hdr2006/pdfs/background-docs/Issue_Notes/Buechler%20Stephanie.pdf
- CBS (2000): *Statistical Pocket Book Nepal 2000*. His Majesty's Government, National planning Commission Secretariat, Central Bureau of Statistics (CBS). Kathmandu Nepal
- Carson, B. (1992): *The land, the farmer, and the future. A soil fertility management strategy for Nepal*. ICIMOD occasional paper no. 21. ICIMOD, Kathmandu Nepal
- Castells, M og Portes, A. (1989): World Underneath: The Origins, Dynamica and Effects of Informal Economy. I Portes, A., Castells, M. og Benton L.A. (red): *Informal Economy. Studies in Advanced and Less Developed Countries*. The John Hopkins University Press. Baltimore and London.
- Cloke, P., Philo, C., Sadler, D. (1991): *Approaching Human Geography. An Introduction to Contemporary Theoretical Debates*. Paul Chapman Publishing Ltd., London, UK
- Cresswell, T. (1996): *In Place / Out of Place. Geography, Ideology, and Transgression*. University of Minnesota Press, Minneapolis London
- Dale, B. (1985): Bestemmer brukerne av forskningen den strategi som velges?, i Dale, B., Jones, M., Martinussen, W. (red): *Metode på Tvers. Samfunnsvitenskapelige forskningsstrategier som kombinerer metoder og analysenivåer*, 3.opplag 1992, Tapir, Trondheim.
- Douglas, M. (1997): *Rent og Urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*. Sane Tøregaard Agency/Pax forlag, Norge
- Engelstad, F. (1985): Finnes det en kvantitativ og en kvalitativ forskningsmetode?, i Dale, B., Jones, M., Martinussen, W. (red): *Metode på Tvers. Samfunnsvitenskapelige forskningsstrategier som kombinerer metoder og analysenivåer*, 3.opplag 1992, Tapir, Trondheim.
- Fossåskaret, E. (1997): Ustrukturerte intervjuer med få informanter gir i seg selv ikke noen kvalitativ undersøkelse. I Fossåskaret, E., Fuglestad, O.L. og Aase, T.H. (red.): *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Universitetsforlaget AS, Oslo

- Fowler, J. (1999): Hinduism. I Fowler, J. et al.: *World Religions. An introduction for students*. Sussex Academic Press, Brighton, UK
- Furedy, C. (1989): Social considerations in Solid Waste Management in Asian cities. I *Regional Development Dialogue*, vol. 10, no. 3, August 1989. Nagoya, Japan
- Giddens, A. (1984): *The constitution of society*. Polity Press, Cambridge, UK
- Gurung, P. (2000): *Bungamati. The life world of a Newar Community explores through the natural and social life of water*. Hovedfagsoppgave i sosialantropologi ved Universitetet i Bergen
- Holt-Jensen, A. (1999): *Geography History and Concepts. A students' Guide*. Third edition, Sage Publications, London
- Knox, P. & Agnew, J. (1998): *The Geography of the World Economy. An introduction to economic geography*. Third edition. Arnold Publisher, London, UK
- Kristeva, J. (1983:69): The Power of Horror. Columbia University Press, New York. Sitert i Cresswell, T. (1996): *In Place / Out of Place. Geography, Ideology, and Transgression*. University of Minnesota Press, Minneapolis London
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1999): *Philosophy in the Flesh. The embodied mind and its challenge to western thought*. Basic Books, New York
- Lall, K. (1976): *Nepalese Customs and Manners*. Ratna Pustak Bhandar, Kathmandu, Nepal
- Leach, M., Mearns, R. & Scoones, I. (1999): Environmental Entitlements: Dynamics and Institutions in Community-Based Natural Resource Management. I *World Development* vol.27, no.2, pp.225-247
- Levy, R. (1992): *Mesocosm. Hinduism and the Organization of a Traditional Newar City in Nepal*. Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, Delhi, India
- Leichty, M. (1998): consumer Culture and Identities in Kathmandu: "Playing with Your Brain". I Skinner, D., Pach, A. III, Holland, D., (ed) (1998): *Selves in time and place. Identities, experience, and history in Nepal*. Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lanham, USA
- Löwdin, P. (1998): *Food, Ritual and Society. A Study of Social Structure and Food Symbolism among the Newars*. Revised Edition. Mandala Book Point, Kathmandu, Nepal
- Martinussen, J.D. (1994): *Samfunn, stat og marked. En kritisk gjennomgang av teorier om utvikling i den 3.verden* Pax Forlag A/S, Oslo
- Martinussen, W. (1984): Sosiologisk analyse: en innføring. Sitert I Wadel, C. (1991): *Feltarbeid i egen kultur*, Seek A/S, Flekkefjord

- Ministry of Agriculture and Cooperatives (2003): *Fertilizer Manual. A Practical Handbook for Fertilizer Dealers and Grassroots Extension Workers*. His Majesty's Government Ministry of Agriculture and Cooperatives, Kathmandu, Nepal
- Nepali, G.S. (1965): *The Newars. An Ethno-sociological Study of a Himalayan Community*. Himalayan Booksellers, Kathmandu, Nepal
- Parish, S.T. (1994): *Moral Knowing in a Hindu Sacred City. An Exploration of Mind, Emotion and Self*. Columbia University Press, New York.
- Piene, B.D. 2001: Politikerne er hovedproblemet. I *Bistandsaktuelt – fagblad om utviklingsamarbeid* nr.4 2001. Utgitt av NORAD.
- Repstad, P. (1998): *Mellom nærhet og distanse*. 3.utgave. Universitetsforlaget AS, Oslo
- Roe, E. (1991): Development Narratives, Or Making the Best of Blueprint Development. I *World Development*. Vol.19, No.4, pp 287-300, Pergamon Press plc. Great Britain.
- Sack, R. (1997): *Homo Geographicus*. The John Hopkins University Press, Baltimore USA og London, UK.
- Scheibler, G. & Scheibler-Shrestha, N. (2000): On The Urbanity og Traditional Newar Settlements. I Thapa R.P & Baaden, J.: Nepa.: Myths & Realities. *In commemoration of the 75th birthday of Dr. Wolf Donner*. Book Faith India, Delhi, India & German-Nepal Friendship Association, Cologne, Germany.
- Sayer, A. (1992): *Method in social science : a realist approach*. 2nd edition Routledge, London
- Slusser, M.S. (1982): *Nepal Mandela. A Cultural Study of Kathmandu Valley*. Vol 1: Text., Princeton University Press, Princeton, New Jersey
- Tuladhar, B & Bania, A. (1997): *Technical and Economic Analysis of BP Compost Plant – Nepal. Case-Study Report Composting*. WASTE, Gouda, The Netherlands
- UNDP (1999): *Human Development Report 1999*. Oxford University Press Inc., New York
- Wadel, C. (1991): *Feltarbeid i egen kultur*, Seek A/S, Flekkefjord
- Aase, T.H. (1997): Tolking av kategorier. Observasjon, begrep og kategori. I Fossåskaret, E., Fuglestad, O.L. og Aase, T.H. (red.): *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Universitetsforlaget AS, Oslo
- Aasen, R. (2005): Kalk i avfallet gir bedre kompostering. I *Jordforsk nytt. Senter for jordfaglig miljøforskning*. Nr. 1/2005, Ås
- Åquist, A-C (1992): *Tidsgeografi i samspill med samhällsteori*. Meddelanden från Lunds Universitetets Geografiska Institutioner avhandling 115, Lund University Press, Lund, Sweden

Andre kilder:

BTDC (2001): *Bhaktapur Tourism Information Bulletin, vol – I*. Bhaktapur Tourism Development Committee. Bhaktapur, Nepal

Dale, Britt 1994: *Forelesning i mellomfag samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo*.

Franzefoss Miljøkalk (2005): *HMS Datablad – Brent Kalk*. Franzefoss Miljøkalk AS, Oslo
<http://kalk.no/website.aspx?displayid=1504>

Kathmandu Post (2001): *Solid waste composting plants yet to be materialised*. Kathmandu Post, 28. september 2001

Vågenes, V. (2002): *Community and Resources – Myths and Narratives?* Forelesning til GEO335: Myths and Narratives in Development and Environment. Session 7.

World Bank II (2007) I www.globalis.no 23.02.2007 (FN Sambandets hjemmeside)

Aase, T.H (2001): Forelesning i hovedfagskurset: ”Kvalitativ Metode III” 16.01.01 på Institutt for geografi, Universitetet i Bergen

www.globalis.no – FN-sambandets hjemmeside

www.nepalnews.com – Nettaviser i Nepal

Muntlige meddelelser:

Dr. Andersen, Peter, førsteamanuensis, Institutt for geografi, Universitetet i Bergen

Awal, Ganga, M.phil in Anthropology, Kathmandu University

Dr. Winfried Ellingsen, forsker ved Agderforskning, Kristiansand

Gurung, Poonam, M.phil in Anthropology of Development, Universitetet i Bergen.

Dr. Strand, Tor, post doc , Centre for International Health, Universitetet i Bergen,

Appendix 1

Spørreguide Hushold

1. What is garbage according to you?
2. Does your husband or any other household members, have any other opinion than you according to what is garbage?
 - a. If so, what does he or they think is garbage?
3. Why is x, y, z and so on garbage? (x, y, z, are the different components in which the informant and members of her household regard as garbage)
4. How much garbage in stone do you think this household produce in average pr. day?
5. How do you get rid of the different parts of your garbage?
6. Are there any rituals, religious or non-religious, that must be performed for some of the garbage-components?
 - a. What happen if some of your (female) meal by accident is spilt on your husbands plate?
7. Do you recycle any parts of your garbage? If so, which parts?
 - a. Do you reuse any parts of your garbage?
 - If you are a farmer:
 - i. Do you have a composting place?
 - ii. If so, where do you keep it?
 - iii. What do you compost?
 - iv. Do you put any human or animal remains in the compost?
 - v. Do you in any way benefit from the municipalities composting program?
8. Would you like to recycle any other parts of the garbage?
 - a. If so, which ones?
9. Is there any part of your garbage that in your opinion is not fit for recycling?
 - a. If so, which parts and why?
10. What is your opinion about the municipality's management of garbage?
11. Can your behavior in any way help the municipality in its work or does it contribute to the municipality's problems in removing what they consider as garbage?
12. Do you have any thoughts regarding the use of private groups in collecting garbage?
13. What about the fact that others than the sweeper cast is performing the garbage collecting, can you tell me your opinion in this regard?
 - a. What if anyone in your family takes up this kind of job?
14. Do you pay to anyone to get rid of your garbage?
 - a. If so, to whom and how much?
15. Do you have any thoughts on how the garbage can be managed in the future?
16. I have noticed that many animals, for instance holy cows, rats, dogs and crows, are eating of the garbage in the streets, not only in Bhaktapur but also elsewhere in the valley. What do you think about this?
17. Is it OK to leave the garbage in the streets so the animals can take care of it?
 - a. If so, why?
 - b. If not, why?
18. Can you get any diseases from garbage?
 - a. If so, which ones?
19. Are there any in your household that encourage to changes in the way you treat garbage?
20. Do you get any information from the municipality, or other authorities on how to treat the different components in your garbage? For instance food remains?
 - a) How is the information given to you?
 - i. Announcement from cars/walkers
 - ii. Announcement in newspapers
 - iii. Letters to the household/houseowner
 - iv. Pamphlets
 - v. Other ways?
21. Why do you think the municipality is specifically informing about garbage?
22. Do you throw food leftovers? What do you think about throwing away food?
23. About your quality of life. Have there been any changes since the city became cleaner?
 - a) If so, in what way?
 - b) Has the fact that you eat/do not eat food leftovers anything to do with it?
24. Do you vote at the municipality elections?
 - a) If so, how do you get information about the different parties political agenda?
 - b) If not, why not?
25. When was the last time you were in Kathmandu?
26. What does the word recycling mean to you?
 - a) In what way can the municipality and factories recycle?

Appendix 2

Spørreguide for offentlige myndigheter som har direkte administrering av avfall.

1. What is your responsibility according to garbage?
2. Where are the physical borders for your responsibility?
3. How is the work administrated?
4. How many are employed by our office?
5. Who do what and which cast do the employees that physically touch the garbage belong to?
6. How big part of the municipalities budget, in procent or in rupees, is given to the solid waste department?
7. Are the garbage from the hospitals and health clinics and other dangerous garbage separated from the rest or just mixed?
8. How do the municipality get rid of the garbage from the city?
9. Is there any recycling of garbage? If not, is there any future plan for doing so?
10. What is your view on why the garbage should be removed from the housholds and the city?
11. I have noticed that there is some garbage in places hidden from public, for instens in backyards. Who is responsible for removing that kind of garbage?
 - a. What should be done in suche cases when the littering is bad?
 - b. Can this division or the municipality in any way force the inhabitants to clean up their privat properties.
12. Has any foreign donors contributes in the handling of garbage?
 - a. If so, in what way?
 - b. Who are/were they?
 - c. When was the project?
 - d. How was the result?

Appendix 3

Spørreguide for Wardpresidenter

1. What is your responsibility according to garbage?
2. How is the work administrated?
3. How many are employed by our office to deal with garbage?
4. Who do what and which cast do the employees that physically touch the garbage belong to?
5. How big part of the municipalities budget, in procent or in rupees, is given to the solid wast department?
6. Are the garbage from the hospitals and health clinics and other dangerous garbage separated from the rest or just mixed?
7. How do the municipality get rid of the garbage from the city?
8. Is there any recycling of garbage? If not, is there any future plan for doing so?
9. What is your view on why the garbage should be removed from the housholds and the city?
10. I have noticed that there is some garbage in places hidden from public, for instens in backyards. Who is responsible for removing that kind of garbage?
 - e. What should be done in suche cases when the littering is bad?
 - f. Can this division or the municipality in any way force the inhabitants to clean up their privat properties.
11. Has any foreign donors contributes in the handling of garbage?
 - g. If so, in what way?
 - h. Who are/were they?
 - i. When was the project?
 - j. How was the result?

Appendix 4

Spørreguide – Walkers and Pickers and Sweepers

1. Who is administrating your job?
 - a. The municipality:
 - i. Do they manage the job in garbage administrating sufficient?
 - ii. Do the municipality contribute to ease your job in any way?
 - iii. Do you have any opinions about how the municipality could have done a (even) better job?
 - iv. What way is the better, do let privat contractors do the job or should the municipality staff do the whole job them self? Please elaborate.
 - b. Privat contractors:
 - i. Do they manage the job in garbage administrating sufficient?
 - ii. What way is the better, do let privat contractors do the job or should the municipality staff do the whole job them self? Please elaborate.
2. In what way do the household contribute, to ease it or to make it harder? Please elaborate.
3. How is the household told by the municipality to do in handling the garbage? (For instent: Dropp it at the right time? Dropp it at the right place? Do they separate the garbage?)
4. How do you get rid of the different parts of your garbage?
5. Where is the garbage you collect dumped?
6. What about the woreship in the street in front of the houses, do you sweep that?
 - a. If not, why?
7. Do you recycle any parts of the garbage? If so, which parts?
 - a. Do you think the municipality should recycle?
 - i. If so, what should or could they recycle?
 - ii. If not, why not?
8. Do you have any thoughts on how the garbage can be managed in the future?
9. What cast do you belong to?
 - a. Sweepers:
 - i. Did you have any other options in choise of occupation?
 - ii. If you did, why did you choose to be a walker/picker?
 - iii. If you did not, what do you think about other casts who now take jobs as a walker?
 - b. Other cast:
 - i. Did you have any other options in choise of occupation?
 - ii. If you did, why did you choose to be a walker/picker?
 - iii. If you did not, what do you think about taking a job that normaly belongs to another and maybe lower cast?
 - iv. How about your relatives, do they accsept that you are doing this kind of job?
 - v. Have they or other people treated you differentlig after you took this kind of job?
10. Do you know the Deula's opinion upon other cast doing "their" job?
11. How do you get paid? Is it calculatet by the hour or by the area you sweep?
12. Can you get any diseases from garbage?
 - a. If so, which ones?

Appendix 5

Spørreskjema for politiske oposisjon – The Congress Party

(Skjema er felles for meg og min medstudent som hadde vann som tema)

1. What is the congress party's main agenda?
 - a. Does the party have any focus on garbage or water?
 - b. What are the rules and regulation in the employment of the municipality staff?
2. What influence does the Congress Party have on the municipality political agenda?
3. What do you think about the garbage and water situation in Bhaktapur?
 - a. Do you think that garbage or/and water should be prioritized?
 - b. If yes, what should be done?
 - c. If not, what is the reason for this?
 - d. Does the Congress Party have any political agenda to take over the supply of water?
 - e. What is the main reason for focusing on garbage?
4. Does the municipality or the Congress Party have any awareness programmes on garbage or/and water?
 - a. If yes, who administers these awareness programmes?
 - b. What is the programmes main focus?
 - c. If no, have you ever had any awareness programmes?
 - i. Which programmes and when?
5. Which section in the municipality is responsible for the supply of information?
 - a. Where is the decision to supply information taken?
 - b. Who is responsible for the deciding to supply information and how to supply it?
 - c. What information is supplied?
6. What function do the 17 ward chairmen have in the municipality?
 - a. How many board members are there in the City Council?
 - b. How and when is the members elected?
7. How is the political and administrative system constructed in the municipality?
 - a. Does these systems change after new party (municipality) elections?
 - b. How stable are the different sections administration?
 - c. If there are big changes, do you know to what extent these systems change after elections?
 - d. How many municipality staff positions are based on elections?
 - e. Are these directly elected or appointed by the ruling party?
8. What is your personal opinion about the way the municipality is run?
 - a. What do you think is the main problem?
 - b. What changes would you like to see?
 - c. What is the good part of it compared to other cities in the valley?
9. What do you think is the reason why WSC has not accepted the municipality's offer of monetary funds and allocation of land for a water treatment plan?
10. Do you think that the WSC is doing a sufficient job?
 - a. If no, what is the main problem?
11. Does the Congress Party have any future plans to establish any other form of recycling besides the ongoing composting programme?
12. In the Kathmandu Post september 28th 2001 it was reported that all the 17 ward administrations had failed to construct local solid waste composting plants, even though the issue was passed in the last City Council meeting. What is your view upon why they failed and is this an issue that the Congress Party will follow up in any way?
13. Why do you think the municipality is paying more attention to garbage and not water?
14. In my research I have met people who is doing private business in collecting items that the inhabitants of Bhaktapur consider as garbage, like plastic slippers and rusty iron. What is your view on these entrepreneurs doing business in garbage collecting?
15. I know that some of the wards are cleaned by small groups of private contractors. Do you think a private company could do the whole garbage collecting and management in Bhaktapur as a major contractor instead of the municipality staff?

Appendix 6

Spørreskjema for turister

1. What is your first impression of Bhaktapur?
 - a. Can you list the three things that first caught your eyes/mind?
2. Did you notice anything special about the garbage situation in this city?
3. Why do you think its cleaner here than elsewhere in the Kathmandu Valley?
4. Garbage administration is the top priority for the politicians in Bhaktapur. Why do you think it is so?
5. When you choose where to travel as a tourist, what factors are important for which place you choose to go to?
 - a. Is the cleanness of the street ever a factor?

Appendix 7

Spørreguide for Kawadi Center

1. Who is delivering goods to your company? Do you know if they are Nepali or Indian?
2. Have you any knowlegde about which caste they belong to?
3. Do they come regulary throughout the whole year or is it more seasonal?
4. Can you estimate how many kilos they sell to you? Daily, weekly or monthly?
5. Have you any opinion upon why the madhise prefere to stay in Bhaktapur instead of Kathmandu?
6. Are there many children working in this business?
7. Where do your company sell your goods?

Appendix 8

Kart over Bhaktapur

Kartet ligger i konvoluttet i bakre permside